ARH Diss. B-26684

T A R T U R I I K L I K Ü L I K O O L

ÜLDAJALOO KATEEDER

T H O M A S M O R U S J A T E M A "U T O O P I A"

Diplomitöö

S i l v i a L a u l

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

Inv. nr. 310

TARTU 1954

T. Morus Holbeini joonise järgi

SISSEJUHATUS

Teema "Thomas Morus ja tema "Utoopia"" kuulub sotsialistliku mõtte arengulukku ja on seotud väga paljude inimeste unistusega ideaalsest ühiskonnast. Võiks ütelda, et see teema on seotud töötava inimkonna sajanditevanuse unistusega ideaalsest kommunistlikust ühiskondlikust korrast. Ühelt poolt kriipsutavad need asjaolud alla teema tähtsust, teiselt poolt näitavad teema suurt aktuaalsust, kuna meie maal käib praegu kommunismi ülesehitamine.

Juba klassiühiskonna tekkimisest peale unistasid ja mõtlesid paljud eesrindlikud inimesed ideaalse ühiskonna loomise vahenditest ja võimalustest. Nad nägid ühiskondliku ebavõrdsuse ja pahede põhjusena eraomandit. Vana-Kreeka filosoof Platon pidas näiteks vajalikuks kaotada eraomand filosoofide ja sõdurite hulgas. XVI-XVIII sajandi sotsialistliku mõtte arendajate hulgas on Thomas Moruse, Tomasso Campanella, Jean Meslier,Mably, Morelly, XIX sajandi utopistlike sotsialistide (Saint-Simon, Fourier, Owen - Lääne-Euroopas, petrasevskilased - Venemaal) nimed. Kõikidel neil oli progressiivseid ideid, mis on mõju avaldanud sotsialistliku mõtte järgnevale arengule. Täiesti uuele kõrgemale astmele, utoopiast teadusliku sotsialismi tasemele tõstsid sotsialistliku mõtte Marx ja Engels. Seejuures sai utopistlik sotsialism marksismi üheks allikaks. Marksismi arendasid edasi V.I.Lenin ja J.V.Stalin.

Sotsialistliku mõtte pikast, enne teadusliku sotsialismini jõudmist eksirännakuid läbiteinud arengust kirjutas J.V.Stalin: "Inimmõttel on tulnud läbi teha palju häda ja vaeva ning keerdkäike, enne kui ta välja jõudis teaduslikult läbitöötatud ja põhjendatud sotsialismini"[1]. Teadusliku sotsialismi eelkäijate - utopistlike sotsialistide hulgas kuulub silmapaistev koht utopistliku sotsialismi rajajale Thomas Morusele, kes oma teosega "Utoopia" pani aluse märgitud suunale sotsialistliku mõtte arengus.

Utopistliku sotsialismi esindajad, erinevalt teadusliku sotsialismi teooriast, lähtusid oma teoreetilistes konstruktsioonides inimühiskonna sotsiaalsest ümberkorraldusest mitte ühiskonna arenemise objektiivsetest seadustest, mitte klassivõitluse arenemisest, vaid unistasid ideaalsest ühiskonnast, mis oleks rajatud mõistusele ja õiglusele lahus ühiskonna reaalsest elust. J.V.Stalin märkis, et utopistid "... ei tunnistanud ühiskonna materiaalse elu tingimuste primaarset osa ühiskonna arenemises ja langedes idealismi ei rajanud oma praktilist tegevust ühiskonna materiaalse elu arenemise vajaduste alusele, vaid rajasid selle - neist sõltumata ja nendest hoolimata - "ideaalsete põhimõtete" ja "universaalsete projektide" alusele, mis olid irdunud ühiskonna reaalsest elust"[2].

Võttes karmi ja terava kriitika alla kaasaegse ühiskondliku korra, kujutasid utopistlikud sotsialistid ideaalset ühiskonda, kus puudub inimese ekspluateerimine inimese

---

[1] J. V. S t a l i n. Teosed, I kd., lk. 11.

[2] J. S t a l i n. Leninismi küsimusi, lk. 512.

poolt, kus kogu elu on rajatud ühiskonna huvidele ja inimõiguste ning kohustuste võrdsusele. Utopistlikud sotsialistid olid veendunud eraomandi hävitamise ja kapitalismi sotsialismiga asendamise vajaduses. Kuid nad ei näinud (Moruse ajal veel ei saanudki näha) seda jõudu, mis oleks suutnud teostada nende unistused ja rajada uue ühiskonna. Proletariaadis nägid utopistid ainult rõhutud massi, kellele on vaja kaasa tunda, keda on vaja aidata, aga mitte suurt ajaloolist jõudu - ajaloo tõelist loojat, kes ainuüksi oma võitlusega on suuteline kindlustama sotsialistlike ideede elluviimist. Utopistlikud sotsialistid, hüljates klassivõitluse, pöördusid propagandaga kogu ühiskonna poole, eristama klasse ja uskusid, et inimestele on küllalt, kui nad aru saavad nende poolt kujutatud korra paremustest, selleks et lahti ütelda kehtivatest ühiskondlikest vormidest ja üle minna uuele ühiskondlikule korrale. Utopistide positiivsed väited tuleviku ühiskonnast ning nende rünnak olemasoleva ekspluataatorliku ühiskonnakorra vastu oli suure progressiivse tähtsusega töölisklassi valgustamisel. Sedamöödaaga, kuidas arenes proletariaadi klassivõitlus, hakkavad utopistlikud ideaalid kaotama oma revolutsioonilisust, muutudes proletariaadi klassivõitlust takistavaks teguriks. Proletariaadi klassivõitluse teooria, tema vaimne relv kapitalismi kukutamiseks sai tekkida alles siis, kui proletariaat ja tema klassivõitlus olid täielikult välja kujunenud.

Thomas Morus, kes oma teosega "Utoopia" oli utopistliku sotsialismi rajajaks ja selle üheks varasemaks esindajaks, omandas suure kuulsuse juba oma kaasajal. Teda tunti

kõigi tema kaasaegsete Inglise silmapaistvamate humanistide hulgas, ta oli tuntud rahvusvaheliselt kui diplomaat ja riigimees ning tema teos äratas oma aja kohta väga suurt tähelepanu. Juba Moruse eluajal ilmus "Utoopia" kokku neljas trükis, millele lisaks ilmus XVI sajandil veel neli trükki originaali ja seitse tõlkeid, olles tõlgitud saksa, itaalia, prantsuse, inglise ja hollandi keelde[1].

See oli oma aja kohta haruldane menu, kuid tuleb ikkagi silmas pidada, et sel ajal said "Utoopiaga" tutvuda vaid inimesed valitseva klassi hulgast. Hoopis suurem on populaarsus ja huvi, mis pole võrreldavgi varasemaga, Thomas Moruse "Utoopia" vastu Nõukogude Liidus, kus tema teos on tehtud kõikidele kättesaadavaks. Ainuüksi viimastel aastatel on "Utoopia" välja antud kahes 10 000-lise tiraažilises trükis, hästi kommenteeritult, eessõnade ja lisadega. Nõukogude inimeste suurest huvist mineviku eesrindlike mõtlejate T.Moruse, T.Campanella jt. vastu kõneleb kas või seegi, et meie ülikoolis kirjutatakse neil teemadel eriseminari- ja diplomitöid.

Käesoleva töö põhieesmärgiks on autor seadnud näidata T.Moruse ja tema "Utoopia" kohta ühiskondliku mõtte ajaloos. Autori taotluseks on näidata, et Morus pärandas oma teosega tulevastele põlvedele terve rea väärtuslikke ideid, mis avaldasid progressiivset mõju ühiskondliku mõtte järgnevale arengule, näidates samal ajal, et Moruse unistus ideaalsest ühiskonnast oli utoopia. Töö põhieesmärgiga kaasnevad paratamatult küsimused sellest, kuidas Moruse "Utoopia" kajastab oma

---

[1] А. И. М а л е и н. Издания и переводы "Утопии", lk. 257-263.

kaasaega ja kuivõrd on see teos kasutatav ajalooallikana, miks tekkis utopistlik sotsialism - ühiskonna fantastiline kujutamine jne. Ka nendele küsimustele on tahetud töös vastata, püüdes näidata, et tolle aja majanduslikule baasile oli vastav ühiskonna selline kujutamine.

Ainuõiget teed köigi teemaga seosesolevate küsimuste lahendamisel näitavad marksismi-leninismi klassikud, kelle de teosed on võetud töö metodoloogiliseks aluseks. Peale selle leidub teema kohta erialalist kirjandust, mille hulgas köige väärtuslikumad on nõukogude autorite tööd. Sellised on näiteks "Utoopia" viimase väljaande eessõna ""Utoopia" ajalooline tähtsus"[1] akadeemik V.P.Volginilt, sama autori teos "Sotsialistlike ideede ajalugu"[2], teemaga küllalt lähedalt seotud professor V.F. Semjonovi uurimus "Tarastamised ja talupoegade liikumised XVI sajandil Inglismaal"[3] ning sama autori artikkel "Pauperism XVI sajandi Inglismaal ja Tudorite seadusandlus pauperismi küsimuses"[4]. Väärtuslikku materjali Inglismaa XVI sajandi ajaloo küsimustes pakub ka inglise progressiivse ajaloolase A.L.Mortoni "Inglismaa ajalugu"[5], mida käesolevas töös on kasutatud. Töö

---

[1] В. П. В о л г и н. Историческое значение "Утопии". Т о м а с М о р. Утопия, Москва, MCMLIII, lk. 5-39.

[2] В. П. В о л г и н. История социалистических идей. Часть первая, Москва-Ленинград, 1928.

[3] В. Ф. С е м ё н о в. Огораживания и крестьянские движение в Англии XVI века, Москва-Ленинград, 1949.

[4] В. Ф. С е м ё н о в. Пауперизм в Англии XVI века и законодательство Тюдоров по вопросу о пауперах. Средние века. Сборник. Москва, 1953.

[5] А. Л. М о р т о н. История Англии, Москва, 1950.

kirjutamisel ei saanud mööda minna mõnedest vene ja välismaa kodanlike autorite töödest, mis aine käsitluse poolest midagi väärtuslikku ei paku, kuid faktilise materjali osas on kirjanduslike allikatena küllalt usaldusväärsed ja kasulikud. "Utoopia" väljaannetest oli võimalus kasutada kõige paremat, hiljuti Nõukogude Liidu Teaduste Akadeemia väljaandel ilmunud tõlget[1], mis on varustatud senisest kõige täielikumate lisade ja kommentaaridega. Peale selle oli autorile kättesaadav V. Michelsi ja T.Ziegleri toimetusel Berliinis 1895.a. ilmunud "Utoopia" originaali järeltrükk, mis omab tähtsust kui originaali täpne äratrükk, millele on lisatud teise ja kolmanda trüki tähtsamad erinevused. Ka on kasutatud nõukogude väljaande kommentaare.

Marksistlike monograafiliste uurimuste puudumise tõttu tuli töö rajada põhiliselt algallikale. Kõige enam kehtib see Utoopia ühiskonna ja majanduse küsimusi käsitlevate peatükkide kohta, sest ka nõukogude autorid pole "Utoopia" käsitlemisel püstitanud küsimusi, kas Utoopias kujutatud tootmine toimub majandusseaduse alusel, mille järgi tootmissuhted peavad tingimata vastama tootlike jõudude iseloomule, kas Utoopias on kaubatootmine, kas seal funktsioneerib väärtusseadus jne. Kuna Utoopia majandusküsimusi, mis kahtlemata väärivad tähelepanu, pole käsitletud sellistest aspektidest, siis tuli vastav peatükk, lähtudes J.V.Stalini teosest "Sotsialismi majandusprobleemid NSV Liidus", rajada täiesti algallikale. Sellevastu peatükk T.Moruse elust ja tegevusest põhineb peamiselt kirjanduslikele allikatele.

---

[1] Томас Мор. Утопия, Москва, MCMLIII.

[2] Thomas Morus. Utopia, Berlin, 1895.

T. Moruse eluajal (1518.a.) Baselis välja antud "Utoopia" tiitelleht. Baseli väljaanne, mille üht eksemplari säilitatakse TRÜ Pearaamatukogus, on muutunud haruldu seks

I THOMAS MORUSE ELU JA TEGEVUS NING "UTOOPIA" TEKE

Algallikaid Thomas Moruse elukäigu kohta on säilinud kõigepealt tema kaasaeglaste üleskirjutuste näol. Esimese Moruse eluloo koostas umbes paarkümmend aastat peale Moruse surma (arvatavasti a. 1557) tema väimees William Roper, mis on Moruse elulooliste andmete alal tähtsamaks allikaks. Teiseks tähtsamaks Thomas Moruse biograafiks on katoliku preester Stapletone, kelle teoses leidub samuti väärtuslikke andmeid Moruse eluloo, eriti aga tema kirjandusliku tegevuse kohta. Kõrvuti nende autorite teostega omavad Moruse eluloo uurimisel suurt tähtsust tema enda ja ta sõprade kirjavahetus. Eriti väärtuslik on selles suhtes Moruse sõbra Rotterdami Erasmuse kiri saksa humanistile Ulrich von Huttenile, mis on kirjutatud 1519.a. See kiri, mis on laiadele lugejate hulkadele kättesaadavaks tehtud "Utoopia" viimases nõukogude väljaandes[1], sisaldab suure humanisti Thomas Moruse elukäigu kuni mainitud aastani.

Kuna need Moruse biograafilised algallikad ei ole annud täpset Moruse sünnidaatumit, siis oli kaua aega vaieldav tema sünniaeg. Alles inglise ajaloolastel William Wright'il ja R.W.Chambersil õnnestus arhiiviandmete põhjal kindlaks teha Moruse täpne sünniaasta ja kuupäev - 6. veeb-

---

[1] Т. М о р. Утопия. Приложения, lk. 229-245.

ruar 1478.a.[1]

Seega sündis Morus 6. veebruaril 1478.a. Londonis. Tema isa pärines jõuka linnakodaniku perekonnast ning oli Moruse lapsepõlveaastail kohtunikuks kõrgemas kuningakohtus[2]. Oma pojale Thomasele andis ta hea hariduse. Juba noorelt pandi Morus õppima Püha-Antoniuse kolleegiumi Londonis, kus ta omandas hästi ladina keele. Püha Antoniuse kolleegiumis viibimise ajal sattus Morus tänu isa tutvusele Canterbury piiskopi ning tuntud riigitegelase kardinal Mortoni majja, kus ta oli pansionil 13-ndast kuni 15-nda eluaastani[3]. See aeg jättis Morusesse sügava mulje. Morus hakkas kardinali väga armastama ning meenutas kogu eluaja heameelega viibimist tema majas. Morton koondas enda ümber väljapaistvaid inimesi, peamiselt humaniste, kes tundsid klassikalist kirjandust, tegelesid luulega, kirjutasid draamateoseid, mida nad ise lavastasid Mortoni majas jne. Noor Thomas, keda Morton tutvustas oma külalistele kui tulevast kuulsat meest[4], viibis alati vanemate inimeste keskel, omandades seega juba varases nooruses armastuse kirjanduse vastu.

1492.a. astus Morus Oxfordi ülikooli, kus rajasid endale teed humanistlikud ideed. Nende esindajaks Oxfordis olid Moruse õpetajad John Colet, Linacre, Grocyn, kelledega Morus sõbrunes varsti. See oli humanistide, s.o. keskaegse

---

[1] R. W. C h a m b e r s. Thomas More, lk. 49.

[2] Ф. А. П е т р о в с к и й. Томас Мор, lk. 249.

[3] Е. В. Т а р л е. Общественныя воззрения Томаса Мора, lk. 2.

[4] Sealsamas, lk. 3.

skolastika vastaste ring, kes asetasid esimesele kohale inimisiksuse ning inimeste omaduste tundmaöppimise[1].

Oxfordis tegeles Morus kreeka ja ladina keeltega ning muusikaga. Ta õppis kirjutama mitte ainult ladina, vaid ka kreeka keeles ja mitte ainult tõlkima, vaid tegi iseseisvaid katsetusi nendes keeltes[2]. Viimaseid tuntakse Moruse epigrammidena. Oxfordis viibimise ajal huvitus Morus itaalia humanisti Pico della Mirandola (1462-1494) töödest, kelle eluloo, samuti teose "Kaksteist mööka" ta tõlkis hiljem inglise keelde. Morusele olid lähedased Pico della Mirandola vaated kirikule[3].

Kuna Morus õppis Oxfordis aineid, nagu antiikkeeled ja kirjandus, mis ei võinud kindlustada talle eluülalpidamist, siis pidi ta isa soovil 1494.a. lahkuma ülikoolist ning valmistuma vastu oma tahtmist advokaadikutseks. Kogenud seadusetundjate juhatusel õppis ta tundma inglise õigust mitte ainult teoreetiliselt, vaid ka praktikas, nii et omandas varsti hea advokaadi kuulsuse. Kuid oma töö kõrval ei lakanud ta lugemast antiikautorite töid, samuti jätkas ta Oxfordis alatud kirjanduslikke katsetusi.

1497.a. tutvus Thomas Morus tuntud saksa humanisti Rotterdami Erasmusega (1467-1536), kui see viibis esmakordselt Inglismaal. Moruse ja Erasmuse kohtumine toimus pidulikul lõunasöögil lord mayor'i juures, kus nad mõne tunni jooksul olid vaimustatud teineteise teravmeeldusest ja leid-

---

[1] Ф. А. П е т р о в с к и й, Томас Мор, lk. 249.
[2] Е.В. Т а р л е. Общественныя воззрения Томаса Мора, lk. 6.
[3] Ф. А. П е т р о в с к и й. Томас Мор, lk. 250.

likkusest[1]. Sellest kohtumisest peale algas tihe sõprus mõlemate vahel.

Sõprus Erasmusega lähendas Morust veelgi humanistidele. Ta astus Erasmuse poolt Oxfordi ülikooli juures organiseeritud humanistide ringi. (Erasmus luges alates 1498.a. Oxfordi ülikoolis kreeka keelt[2]). Erasmus oli nii kiindunud Morusesse, et pühendas talle ühe oma parema ja kuulsama pamfleti - "Rumaluse ülistus" ("Encomium moriae" - ilmus 1509.a.[3]). Veelgi rohkem, selle teose kirjutas Erasmus Moruse majas ja teataval määral Moruse mõju all, millest kõneleb seegi fakt, et Erasmus tingimata tahtis oma teose pealkirjas kajastada Moruse nime. Selleks ta mängiski sõnadega, valides teose pealkirja nii, et seal sisaldub Moruse nimele lähedane sõna (moriae).

Nagu enamik humaniste, nii oli ka Morus usklik. Selles suhtes on talle mõju avaldanud Augustinus. Morus uuris Augustinuse teoseid, pidas loenguid Augustinusest ja kommenteeris tema teost "De civitate Dei"[4]. Moruse loengutel oli W.Roperi sõnade järgi suur edu. Võib arvata, et Augustinuse teoste mõjul Morus kalduski asketismi, mis eriti tugevalt väljendub tema juures aastatel 1499-1503, kus ta läks isegi kuni endapiitsutamiseni. Neil aastail valmis Morusel otsus saada mungaks. Ta astuski kloostrisse, kuid tutvudes lähemalt munkade eluga, lahkus sealt varsti.

---

[1] Ф. А. Петровский. Томас Мор, lk. 250.

[2] К. Каутский. Томас Мор и его Утопия, lk. 121.

[3] Е. В. Тарле. Общественныя воззрения Томаса Мора, lk. 16.

[4] М. Ковалевский. От прямого народоправства к предвительному, lk.484.

Advokaadina oli Morus saanud mõne aastaga tuntuks kogu Londonis. 1504.a. valiti ta parlamendi liikmeks, kellena ta saavutas veelgi suurema populaarsuse. Koos sellega aga tõmbas ta endale kuninga viha. Nimelt pöördus Henry VII (1485-1509) 1504.a. seoses tütre abiellumisega ja poja rüütlikslöömisega parlamendi poole subsiidiumi saamiseks, nõudes parlamendilt 38 000 naelsterlingit[1]. Thomas Morus, esinedes parlamendis kõnega subsiidiumi vastu, saavutas seda, et parlament lubas kuningale ainult 30 000 naelsterlingit. Kuningas ei jätnud seda Morusele kätte tasumata. Ta karistas Moruse isa "Tähekoja" kaudu suure rahatrahviga ning sulges lõpuks maksujõuetuse pärast Towerisse. Moruse endaga ta ei saanud seda teha, kuna parlamendi liikmena oli ta puutumatu; samuti ei olnud mõtet Morust karistada rahatrahviga, sest nimetamisväärset varandust ta ei omanud. Moruse isa vabastati alles peale suurt lunaraha maksmist.

Peale seda tõmbus Morus poliitilisest tegevusest tagasi. Ta tegutses edasi advokaadina, tegeles humanitaar- ja loodusteadustega, täiendades oma teadmisi matemaatikas, astronoomias ning muusikas[2]. Üldse armastas Morus väga muusikat[3]. 1505.a. Morus abiellus, kuid ta abikaasa suri peatselt (1511.a.), jättes maha neli väikest last: kolm tütart ja poja. Et saada oma lastele uus ema, abiellus Morus varsti pärast esimese naise surma, seekord vana ja inetu naisega[4].

---

[1] Е.В. Тарле. Общественныя воззрения Томаса Мора, lk. 17-18.

[2] Ф. А. Петровский. Томас Мор, lk. 251.

[3] Т. Мор. Утопия. Приложения, lk. 232.

[4] А. Свентоховский. История утопии, lk. 37.

Kirjeldades Moruse perekonnaelu, maalib Erasmus Roterdamist oma kirjas Ulrich von Huttenile ka pildi Moruse välimusest[1]. Morus oli keskmist kasvu, kuid väga hästi arenenud kehaga. Nahk oli tal valge, kuid ta ei olnud kahvatu. Juuksed tumeblondid, silmas helesinised, hääl kõlav - nii kirjeldab teda Erasmus.

Morus oli eeskujulik perekonnaisa ja armastas väga oma lapsi, eriti aga vanemat tütart Margaret'i, kellele andis hea hariduse. Eriti paistis viimane silma oma hiilgavate teadmistega antiikkeelte alal ning sai tuntuks kui teadlane. Morus pidas tähtsaks just seda, et naised saaksid haridust. Naiste võrdõiguslikkuse ideed, mida ta hiljem arendab välja "Utoopias", teostas ta ka oma perekonnas.

1509.a. suri Henry VII ja troonile astus uus kuningas Henry VIII (1509-1547), mis julgustas Morust tagasi pöörduma ühiskondlikule tegevusele. Ta valiti tsiviilkohtunikuks ning 1510.a. oli ta juba Londoni seriifi abi. Londoni kaupmeeskond tundis piiritut usaldust noore juristi vastu ning valis teda kaks korda oma esindajaks delegatsiooni, mis suunati kaubalepingu sõlmimiseks Flandriasse[2]. 1516.a., olles Brugges ja omades palju vaba aega, ta alustaski oma ajaloolise "Utoopia" kirjutamist, mille ta, pöördudes tagasi kodumaale, lõpetas ja andis välja Rotterdami Erasmuse abiga. Esimene trükitud väljaanne ilmus 1516.a. Belgias Louvain'is, kus tollal viibis Erasmus Rotterdamist. Korrektuuri "Utoopiale" tegi Moruse sõber Peter Gilles (Peter Aegidius), kes tol-

---

[1] Т. М о р. Утопия. Приложения, lk. 230-232.

[2] А. С в е н т о ц о в с к и й. История утопии, lk. 39.

lal töötas trükikoja juures korrektorina[1] ja kellele on saadetud "Utoopia" teksti ees olev kiri, mis moodustab "Utoopia" sissejuhatuse.

Viibides saatkonnaga Flandrias, tutvus Morus esmakordselt lähemalt Euroopa kontinendiga ning omandas palju praktilisi ja mitmekesiseid teadmisi[2]. "Utoopia" lehekülgedel, kus käsitletakse diplomaatilisi küsimusi, peegelduvad vahenditult need läbirääkimised, mida tulevane keiser Karl V pidas inglise saatkonnaga.

"Utoopia" levis kiiresti ja tõi autorile teenitud kuulsuse. XVI-XVII sajandil ilmus ta mitmes väljaandes ja tõlgiti ladina keelest paljudesse euroopa keeltesse. Eriti hinnatav on "Utoopia" ingliskeelne tõlge[3], mis ilmus 1551.a. Viimane kujunes inglise kirjakeele klassikaliseks teoseks, millest on ilmunud loendamatul hulgal järeltrükke, kuna tõlge on keeleliselt eeskujulik, väga täpne ja lähedane algtekstiga. Varem oli Morus kirjutanud ka ingliskeelseid teoseid. Näiteks oli ingliskeelne tema "Kuningas Richard III ajalugu" (1513.a.), mis sai aluseks Shakespeare draamale "Richard III"[4]. "Utoopia" kirjutas ta aga ladina keeles, s.o. kaasaja teaduse rahvusvahelises keeles, mida tarvitasid enamuses kõik humanistid.

Moruse kui õpetlase ja eduka juristi kuulsus ulatus ka Henry VIII-ni. Uus monarh, kes oma valitsemisaja algul

---

[1] J. H u i z i n g a . Erasmus, lk. 98.

[2] Е.В.Т а р л е. Общественныя воззрения Томаса Мора, lk. 32-33.

[3] А.И.М а л е й н. Издания и переводы "Утопии", lk. 259.

[4] H. H. G l u n z. Shakespeare und Morus, lk. 9.

paistis silma suure liberaalsusega ja kes armastas enda ümber koondada väljapaistvaid inimesi, lähendas endale ka Moruse. 1518.a. oli Morus juba kuninga salanõukogu liige ning tõusis kiiresti riikliku tegevuse alal kõrgemale. 1521.a. sai ta kuningriigi laekahoidjaks ja tõsteti rüütliseisusse. Suurt edu saavutas ta ka õukonnas, nii et tema vahekord kuningaga muutus eriti intiimseks. Nad lõunatasid koos, jalutasid, vestlesid, tegelesid astronoomia ja matemaatikaga[1]. 1523.a. valiti Morus alamkoja speaker'iks, 1525.a. nimetati ta Lancasteri hertsogkonna kantsleriks, 1529.a. sai Morus aga Volsey asemel Inglismaa lord-kantsleriks, muutudes seega kuninga järel esimeseks isikuks riigis[2]. Moruse näol sai esimest korda kantsleriks kodanlikest ringkondadest pärinev isik. Vaatamata sellele, et Morus tegi kiiret karjääri, jäi ta ikkagi lihtsaks, tagasihoidlikuks ja kõigile ligipääsetavaks inimeseks, s.o. selliseks, nagu teda on iseloomustanud Erasmus oma kirjas Ulrich von Huttenile[3].

Morus oli küllalt taiplik, et aru saada oma olukorra ebakindlusest. Kord, peale seda kui kuningas ise sõitis tema juurde, ütles Morus oma väimehele Roperile, et kuningas tooks kõhklemata ohvriks tema pea, kui selle hinnaga võiks hankida näiteks mingisuguse tühise lossi Prantsusmaal[4]. Esinedes kantsleri ametisse astumise traditsioonilisel pidulikul istungil, ütles Morus, et tal on oodata rohkem tööd ja

---

1 Е.В.Тарле. Общественныя воззрения Томаса Мора, lk. 210.

2 Ф. А. Петровский. Томас Мор, lk. 253.

3 Т. Мор. Утопия. Примечания, lk. 230-231.

4 Ф. А. Петровский. Томас Мор, lk. 253.

hädaohte kui austust ning ta on teadlik, et teda ähvardab langemine, mis on seda raskem, mida kõrgemalt tuleb langeda.

1528.a. ähvardas Morust pagendamine Inglise saatkonda Hispaanias selle eest, et ta riigieelarve hääletamise puhul parlamendis asus kuningavastasele seisukohale. Seekord oli kuninga ebasoosing lühiajaline, kuid mõne aasta pärast pidi Morus vastust andma kõige eest. Üldiselt tuleb silmas pidada, et Thomas Moruse kui "Utoopia" autori ja kantsleri, samuti advokaadi isikute vahel on vastuolu. Advokaadina ja riigiametites olles kaitses Morus põhiliselt ikkagi valitseva klassi huve, mitte töötavate klasside huve. See ilmneb täiesti selgelt tarastamisega seosesolevate küsimuste ja statuutidega tema kantsleriks oleku ajal[1].

Kokkupõrge kuningaga tuli religioossel pinnal[2]. Morus oli tuline katoliiklane ja paavstivõimu pooldaja. Ta hindas eelkõige paavstivõimu kosmopolitismi: katoliiklik kirik, mis ühendaks kogu kristlikku maailma, näis Morusele kultuurilise ja valgustava jõuna. Sellele vaatamata naeruvääristas ta munkade ebausku ja harimatust ning skolastilise usuõpetuse totrust.

Morus ei tundnud kaasa reformatsioonile, mille algatajaks oli Martin Luther Saksamaal. Olles reformatsiooni vaenlane astus Morus otsustavalt välja paavsti ja Henry VIII kaitseks. 1521.a. ilmus Lutheri-vastane paavsti kaitsev teos "Seitsme sakramendi kaitsmine" ("Assertio septem sacramen-

---

[1] В. Ф. С е м ё н о в. Огораживания и крестьянские движения в Англии XVI века, lk. 124-126.

[2] Ф. А. П е т р о в с к и й. Томас Мор, lk. 253-254.

torum"), välja antud Henry VIII poolt, mille redaktoriks oli Morus. Viimane vaidles küll vastu liigsele paavsti autoriteedi rõhutamisele, meenutades kuningale, et 1325.a. "Praemunire" statuut tühistas osa paavsti õigusi Inglismaa suhtes ja keelas Rooma paavsti poole pöördumisel mööda minna Inglise kohtutest. Selle raamatu eest andis paavst Henry VIII-ndale "usu kaitsja" tiitli ja lubas kõigile selle raamatu lugejaile pattude andeksandmist. Luther vastas sellele raamatule pamfletiga, nimetades Henry VIII-ndat "jõhkraks ja rumalaks eesliks" ning "mõistuseta narriks, kes ei saa aru, mida tähendab usk"[1]. 1523.a. ilmus Thomas Moruse "Vastus Martin Lutherile", milles Morus kaitseb katolitsismi ja Henry VIII-ndat.

Kuna kuningas Henry VIII muutis mõne aasta pärast oma suhtumist reformatsioonisse, minnes tülli paavstiga, siis said Moruse vastu tõstetud süüdistuste aluseks tema osavõtt paavsti kaitsva töö koostamisest ning redigeerimisest ja tema 1523.a. ilmunud "Vastus Martin Lutherile". Henry VIII, mitte vajades enam liitu Hispaaniaga ja soovides teistkordselt abielluda, vajas paavstilt nõusolekut abielu lahutamiseks Katariinaga, kes oli Hispaania printsess. Abielulahutus oleks tähendanud Hispaania kuninga solvamist. Paavst, kes oli sattunud sõltuvusse Hispaania kuningast, ei nõustunud sellepärast abielulahutusega. Henry VIII otsustas nüüd lahutada Inglismaa katoliku kirikust, kuna siis paavsti nõusolekut abielu lahutamiseks polnud tarvis. Tõeline põhjus seisnes aga selles, et dünastiline abielu Hispaania kuningakoja-

---

[1] Ф. А. П е т р о в с к и й. Томас Мор, lk. 254.

ga oli muutunud kasutuks ning inglise kiriku eraldamine katoliku kirikust oli kasulik, võimaldades kuningal haarata rikaste katoliku kloostrite varandused ja maa-alad.

Henry VIII, mitte saades paavstilt nõusolekut abielulahutuseks, katkestas sidemed Rooma paavstikojaga. T.Morust süüdistati nüüd selles, et ta "jõledate salasepitsuste abil täiesti ebaloomulikul viisil viis kuninga niikaugele, et see andis välja raamatu seitsme sakramendi ja paavstluse kaitseks". Küsimuse sisu on täiesti selge. Morust süüdistati sellepärast, et ta 1521.a. selle raamatu väljaandmisega andis paavstile relva, mis oli nüüd suunatud inglise kuninga vastu. Ka ei nõustunud Morus kehtivaks tunnistama Henry VIII abielulahutust, s.t. ta asus sel korral paavsti seisukohal. Morus ei olnud rahul ka inglise kiriku lahkulöömisega paavstist, pidades seda mitte paremaks luterlusest.

1532.a. lahkus Morus lord-kantsleri ametist, mida ta pidas 1529.a. saadik, kuid see ei päästnud teda kuninga kättemaksust. Teda hakati jälitama, laostati konfiskeerimistega, katsuti segada ühe nunna kohtuprotsessisse, kuna see nunn oli kuulutanud kuningale peatset surma, kui ta peaks uuesti abielluma jne.[1] Viimane Moruse süüdistus oli aga liiga vähe põhjendatud ning ta mõisteti õigeks.

1533.a. kuulutas kuningale sõnakuulelik parlament Henry VIII inglise kiriku peaks, tühistas tema esimese abielu ja tunnistas seaduslikuks teise ning kuulutas troonipärijaks uue naise Anna Boleyn'i tütre Elisabethi. Kõik riigi väljapaistvad isikud, nende hulgas ka Thomas Morus, pidid andma vandetõotuse sellele seadusele. Morus aga keeldus. Ta suleti

---

[1] А. Свентоховский. История утопии, lk.41.

Towerisse, kus viibis üle aasta. Selle aja jooksul otsiti valetunnistaja, kes tõendas, et Moruse arvates pole õigust kuulutada kuningat kiriku peaks. Sellega oli Moruse "riigi reetmine" tõestatud. Kuningas, olles hoidnud Morust kohutavais vanglatingimusis terve aasta, laskis ta viia vandekohtusse, kus tehti järgmine otsus: "Viia teda tagasi Towerisse, lohistada sealt läbi terve London City, riputada ta seal üles nii, et piinleks poolsurnuks, panna silmusesse kuni ta veel ei ole surnud, lõigata ära suguelundid, lõigata lõhki kõht, kiskuda välja ja kõrvetada sisikonda. Seejärel raiuda ta neljaks ja lüüa ta keha neli osa ükshaaval City neljale väravale, kuid pea asetada Londoni sillale"[1]. Kuningas muutis selle otsuse lihtsalt pea maharaiumiseks. Saades sellest teada, ütles Morus: "Päästku jumal minu sõpru sellisest armust".

Thomas Moruse hukkamine toimus 7. juulil 1535. aastal. Oma elu lõpetas ta mehiselt, minnes naljatades tapalavale. Ta tahtis põörduda veel kõnega rahva poole, kuid seda tal ei lastud. Jätnud hüvasti perekonnaga sidus ta ise oma silmad rätikuga ja ütles timukale: "Minu kael on lühike, sihi hästi, et sa ei häbistaks end." Moruse pea asetati Londoni sillale.

Kuningas aga jätkas Moruse perekonna jälitamist. Tema naine aeti kodunt minema, poeg aga vangistati mõne aja pärast.

Thomas Morust, "Utoopia" autorit, on mõjutanud mitmesugused asjaolud, mis sundisid teda "Utoopia" kirjutamisele

---

[1] Ф. А. П е т р о в с к и й. Томас Мор, lk. 255.

ja on jätnud oma jälgi, kajastudes "Utoopias". Eriti hindas ja uuris Morus Platonit. Rotterdami Erasmuse märkuste järgi oli Morus juba noores eas huvitatud klassikalisest kirjandusest, kusjuures eriti paelusid teda Platoni "kommunistlikud" ideaalid[1]. Platoni uurimise jäljed ilmnevad "Utoopias" selgelt (näiteks tsitaadid Platoni "Riigist")[2]. Korduvalt on tulnud "Utoopia" teksti kommenteerides viidata just Platonile. Hästi tundis Morus ka Lukianost, kelle teoseid ta tõlkis kreeka keelest ladina keelde[3]. Sama hästi tundis ta aga ka Homerost, Sofoklest, Cicero'd, Vergiliust, Tacitust jt. vana-kreka ja -rooma autoreid, mis "Utoopiat" lugedes täiesti selgesti ilmneb. Thomas Mõrusest kui antiikkirjanduse esmaklassilisest asjatundjast kõneleb kas või seegi fakt, et "Utoopia" kõige viimase nõukogude väljaande kommentaarides on tulnud vähemalt 60 juhul vihjata vana-kreeka või vana-rooma autoritele või nende teostele, mis näitavad nende mõju Morusele või on kuidagi seotud "Utoopia" tekstiga. Vanade keelte põhjalikku tundmist näitab ka see, et "Utoopia" on kirjutatud korrektses ladina keeles, et Morus on kreeka, osalt ka pärsia keele alusel tuletanud nimetused, nagu "Utoopia", "Hythlodaeus", "Amaurotum", "Anydros", "syfogrant", "filarh" ja väga palju teisi. Morusele kõige suuremat mõju avaldanud antiikautoritena käsitleb J.V.Tarle Platonit ja Augustinust[4].

---

[1] Т. М ор. Утопия. Приложения, lk. 236 ja 244.

[2] Sealsamas, lk. 81 ja lk. 272-273, märkus 68; lk. 88 ja lk. 275, märkus 93.

[3] Sealsamas, lk. 286, märkus 168.

[4] Е.В.Т а р л е. Общественныя воззрения Томаса Мора, lk. 152.

Antiikautorid jätsid kahtlemata mõjusid Moruse vaadetesse, kuid see ei ole kujunenud orjandusliku ideoloogia ülekandmiseks Moruse kaasaega. Morus võttis antiikautoritelt vaid nende paremaid mõtteid ja kujundas need ümber oma süsteemiks.

Kuigi tinglikult võib kõnelda sotsialismi elementidest juba vanal ajal, mõteldes nende all varade ühist tarbimist, ebamäärast ideed ühiskondliku tootmise organiseerimisest jne. Kuid need olid ikkagi üksikud laiali pillatud vihjed ja mõtted, mis ei moodustanud mingit terviklikku süsteemi. Sellele vaatamata tulevad nad arvesse kui võimalikud "Utoopia" kirjanduslikud allikad.

Morus kõneleb "Utoopias" varajaste kristlike kogukondade "kommunismist". Seetõttu pole kahtlust, et ka religioon on avaldanud mõju Morusele, kes on "Utoopias" ära kasutanud kristliku "kommunismi" motiive. Kuid vana orjanduslik ühiskond polnud suuteline looma igakülgselt läbimõeldud sotsialistliku ühiskonna skeemi. Utoopiline sotsialism kui terviklik vaadete süsteem võis tekkida alles kapitalistlike suhete arenemise tulemusena. Esimese sellise süsteemi rajamise teene kuulub vaieldamatult Morusele.

Oma kirjandusliku vormi poolest sarnaneb "Utoopia" vana-kreeka reisukirjeldustega, mis on kahtlematult avaldanud Morusele oma mõju. Reisukirjeldusena esitatav kirjanduslik vorm püsis kuni XIX sajandini (Cabet' "Ikaria"). Kuid Moruse puhul on arvestatavad veel XV-XVI sajandi maadeavastused, mille vahenditu mõju all on "Utoopia" kirjutatud. Pole kahtlust, et Morus tundis veidi aega enne "Utoopia" kir-

jutamist ilmunud teoseid, nagu "Cosmographiae Introductio" (1507) või "De orbi nova" (1511). "Utoopia" sidet sellise kirjandusega kinnitab täiesti veenvalt asjaolu, et Morus on teinud Hythlodaeuse Amerigo Vespucci reisukaaslaseks, kes tunneb ka Vespucci reisukirjeldust ("Cosmographiae Intructio"[1]).

Kõige suuremat mõju "Utoopia" tekkimisele avaldas Inglismaa XVI sajandi tegelikkus, mille pahelisust Morus nägi haruldase selgusega. "Utoopia" tekst vihjab tervele reale kaasaja konkreetsetele süüdmustele, rääkimata sellest, et "Utoopia" esimene raamat, mis annab erakordselt mitmekülgse ja õigesti kujutatud pildi Moruse kaasajal Inglismaal toimuvast nn. esialgsest akumulatsiooniprotsessist, on tervenisti pühendatud Inglismaa XVI sajandi tegelikkuse kriitikale.

---

[1] Т. М о р. Утопия, lk. 48 ja lk. 267, märkus 23.

II THOMAS MORUS INGLISMAA XVI SAJ. 1. POOLE SOTSIAAL-MAJANDUSLIKE OLUDE KRIITIKUNA

1. Majanduslik ja ühiskondlik-poliitiline kord Inglismaal XVI saj. 1. poolel

XVI sajand tähistas Inglise majanduselus tõusu algust. Hakkas arenema kapitalistlik tööstus ja põllumajandus. Kapitalistliku tootmisviisi tekkimine põhjustas tähtsaid muutusi Inglise agraarkorras. Selle tagajärjel hävines massiliselt talupoegade majapidamisi, millega koos ekspropriieerus talupoegkond, loovutades koha farmeritele ning põllumajanduse kapitalistlikule organisatsioonile.

Et mõista Inglise külas toimunud murrangu iseloomu, vaatleme, milline oli Inglise küla XVI sajandi algul, s.o. ajajärgul, millal feodaalsed tootmissuhted hakkavad põimuma kapitalistlikega.

XV sajandi jooksul oli Inglise talupoegkond põhimiselt vabanenud isiklikust sõltuvusest. Enda vabaks ostnud villaan - pärisori - muutus isiklikult vabaks copyholderiks, kes võis, kui tahtis, lahkuda lordi maalt, kuid teatud mittemajanduslik sundus jäi siiski püsima. "Mittemajanduslik sundus etendas feodaalmõisnike majandusliku võimu kövendamisel muidugi teatavat osa, kuid mitte see ei olnud feodalismi põhialuseks, vaid feodaalne maaomandus".[1]

---

[1] J. S t a l i n . Sotsialismi majandusprobleemid NSV Liidus, lk. 89.

Inglismaa XVI sajandi agraarkorra käsitlemisel on vaja silmas pidada tema kahte külge - juriidilist ja majanduslikku. Esimese külje käsitlemisel näeme, et Inglismaal eksisteeris manor ikka veel õiguslike olusuhete süsteemina, seostades talupoega kui otsest tootjat lääniisandaga, s.o. manori lordiga. Manor koosnes kahest osast: 1) lordile endale kuuluvast maast (terra dominicalis) ja 2) maapidamistena talupoegade käes olevast maast. Lordi õigused tema maale olid määratud freeholdina (vaba majapidamisena), talupoegade õigused tema majapidamisele aga copyholdina.

Kõigi manor'i mail asetsevate maapidamiste kõrgemaks isandaks oli manor'i lord. Koormiste hulk ja iseloom oli kindlaks määratud juba mitu sajandit tagasi kujunenud tava- ehk manoriõiguse alusel[1]. Need tavad võisid olla erisugused, mistõttu ka copyholderi õigused olid erinevad. Kuid kõigil copyhold'idel oli ühine tunnus: maapidamine mitte ainult "lordi tahte" vaid ka "manor'i tava järgi". Copyholdi tingimused olid talupoegade õiguseks ja lordil polnud õigust neid muuta. Seepärast, kui XVI sajandil lordid hakkasid talupoegade majapidamisi tarastama ja muutma neid karjamaadeks, siis oli selline anastamine täielik usurpatsiooni akt. Marx iseloomustab seda järgmiselt: "Suurfeodaalid ... lõid ise palju suurema proletariaadi, usurpeerides kogukonnamaid ja ajades talupoegi vägivaldselt minema maalt, millele talupoegadel oli niisamasugune feodaalne omandi-

---

[1] Kodanlikud autorid on liialdanud selles küsimuses. Nad väidavad, nagu oleks manori tava ja manori kohus talupoegi kaitsnud. Tegelikult oli nii üks kui teine feodaalide ekspluateerimist kindlustavaks sunnivahendiks.

õigus kui feodaalidel enestelgi"[1].

Teiseks feodaalseks maapidamisliigiks oli freehold. Manori lordil olid vaba-maapidamise õigused oma dominikaalmaa kohta. Inglismaal oli säilinud hulk vabu talupoegi, nii et freehold võis kuuluda ka talupoegadele. Nad olid oma maade tegelikud omanikud ja maksid enamasti lordile ainult väikest rahalist maksu.

Hoopis suurema tähtsuse omab Inglismaa XVI sajandi agraarkorra majanduslik külg. Inglise talupoegkond ei koosnenud enam majanduslikult võrdsest kogukonnaliikmeist, vaid oli diferentseerunud. Kesktalupoegade põhikihi ja sellest eralduva ladviku kõrval (mõlemaisse rühmitustesse kuuluvaid talupoegi nimetati yeoman'ideks) võib kohata vähese maaga ja täiesti maata talupoegi (cotter'eid), kes olid sunnitud teenima suurmaapidajate juures.

Kuni XVI sajandini oli puutumatu keskaegse küla üldine majanduslik iseloom. Küla kujutas endast majanduslikus mõttes teatavat tervikut - kogukonda. Talupoegade põllud olid asetatud segamini, mille tõttu iga üksik talupoeg pidi arvestama põlluharimisel küla ühist otsust. Peale vilja koristamist kasutati neid talupoegade põlluribasid karjamaiks ja nimetati kogukonna põldudeks, olgugi et nad olid talupoegade individuaalses valduses. Kogu külakonna kasutuses olevaid maid, nagu karjakoplid, karjamaad, niidud, sood ja metsad, nimetati kogukonna ühismaadeks (commons). Seega talupoegkonna kasutuses olevat maad oli kahte liiki: 1) maa, mis vahenditult kuulus talupojale ja 2) nn. kogukonna ühis-

---

[1] K. M a r x. Kapital, I kd., lk. 625.

maa.

Selline agraarkorraldus sattus aga vastuollu tekkiva kapitalismiga. Uued, kapitalistlikud tootlikud jõud hakkasid purustama oma aja äraelanud keskaegseid majanduslikke ja sotsiaalseid suhteid.

Feodaalsete tootmissuhete purustamine Inglise külas ja nn. kapitali esialgne akumulatsioon toimus XV saj. lõpul ja XVI sajandi algul tarastamise protsessis. K.Marx iseloomustab seda protsessi "Kapitali" I köites. Kriipsutades alla kapitalistliku tootmisviisi erinevust võrreldes eelneva, s.o. feodaalse tootmisviisiga, avas Marx nn. esialgse akumulatsiooni olemuse: "... protsess, mis loob kapitalistliku vahekorra, ei saa olla midagi muud kui töölise lahutamise protsess tema töötingimuste omandist, - selline protsess, mis ühelt poolt muudab ühiskondlikud elatus- ja tootmisvahendid kapitaliks, teiselt poolt aga muudab otsesed tootjad palgatöölisteks. Niinimetatud esialgne akumulatsioon ei ole järelikult midagi muud kui ajalooline protsess, mille käigus tootja lahutatakse tootmisvahenditest"[1].

Inglismaal toimuvale tarastamisele andis tõuke kapitalistlikel tootmissuhetel arenema hakkav villatööstus. Seoses villatööstuse arenemisega kasvas pidevalt nõudmine villale, mistõttu XV sajandi keskel algab kiire villahindade tõus, mis on lambakasvatuse arendamise stiimuliks[2]. Palgatööliste asemel leidis maaomanik kasulikuma olevat pidada lambaid, sest seal, kus varem töötas põllutöödel 20 inimest,

---

[1] K. M a r x. Kapital, I kd., lk. 622.

[2] И. М. К у л и ш е р. Лекции по истории экономического быта Западной Европы, lk. 282.

võis nüüd läbi saada ainult ühe karjasega[1]. Ajaloolase Rogers'i andmed näitavad kujukalt lambakasvatuse tulukust XVI-XVII sajandil, mis õhutas maaomanikke muutma põlde karjamaadeks: XV sajandi 30-nel esimesel aastal vill oli väga kallis - 28 naelane villa kogus maksis 8 šillingit 1 1/4 pensi. Järgneva 110 aasta jooksul (1430-1540) sama koguse keskmine hind oli 5 šillingit 4 1/2 pensi. 40 aasta jooksul (1541-1580) tõusis aga villa hind 3 korda, kuna mainitud kogus maksis nüüd 17 šillingit 4 pensi. Villatootmine muutus seepärast kõige tulutoovamaks kapitali mahutamise alaks põllumajanduses[2].

Kõige kasulikumaks osutus lambakasvatus Inglismaa keskkrahvkondades, kuna need alad olid merest eraldatud. Seega ei tulnud siin kõne alla teravilja kasvatamine ekspordiks, sest veokulud oleksid ületanud sageli produkti hinna[3]. Seepärast toimus tarastamine selle esimesel perioodil (1485-1517) kõige intensiivsemalt keskkrahvkondades. 70% kogu sel perioodil tarastatud maast Inglismaal kuulus keskkrahvkondadesse[4]. Kuid ka neis krahvkonnis ei tarastatud ajavahemikul 1485-1517 kogu maa, vaid ainult umbes 1,16% krahvkonna pindalast[5]. Seega toimus tarastamine sel perioodil vaid üksikutes Inglismaa osades ja ei olnud oma ulatuselt nii laiahaardeline ega massiline, nagu ta oli seda XVIII sajandil. Seda näitavad meile kujukalt 1517.-1519.a.

---

1 L. B r e n t a n o. Eine Geschichte der wirtschaftlichen Entwicklung Englands, lk. 75.

2 Т. Р о д ж е р с. История труда и заработной платы в Англии, lk.368.

3 И.М. К у л и ш е р. Лекции по истории экономического быта Западной Европы, lk.282. Ajaloolase Gay andmete põhjal - vt. В.Ф. С е м ё н о в. Огораживания и крестьянские движения в Англии XVI века, lk.214-215.

4 Sealsamas.

komisjoni andmed, millest selgub, et 1485.-1547.a. vahelisel perioodil oli umbes 7000 agraarrevolutsiooni ohvrit, ning tarastati 100 000 aakrit maad[1], kuna XVII sajandi esimese 30 aasta jooksul tarastati 3 1/2 miljonit aakrit maad[2]. Kui oletada veel, et komisjoni ankeeti ei sattunud kõik andmed, siis ilmneb, et see, mis toimus Inglismaal XVI saj. algul, oli ainult agraarrevolutsiooni algidu.

Lambakasvatuseks vajalike maa-alade hankimiseks oli tarastajail XV-XVI sajandil kaks teed[3]. Esimene tee oli talupoegadele kuuluva maa otsene anastamine, mis põrkus mõnikord küll juriidilistele takistustele, teine - kogukonna ühismaade haaramine, mis oli kergem ja leidis seepärast praktiliselt ka sagedamini kasutamist. Suurmaapidajad ühendasid anastatud maad oma maaga, eraldades selle taraga kogukonnamaadest.

Kui vaadelda tarastajate sotsiaalset koosseisu, siis näeme, et tarastajaiks ei olnud mitte ainult ilmlikud feodaalid-landlordid, vaid mitmesugused sotsiaalsed grupid, nagu vaimulikud, freeholderid (talupoegkonna ladvik), copyholderid ja farmerid, kes samuti olid huvitatud vana kogukondliku elulaadi hävitamisest ja kapitalistliku rendi arenemisest. Seejuures väärib märkimist, et Inglismaa kuues keskkrahvkonnas, mille kohta kasutatud kirjanduses leidub andmeid, moodustasid ilmlike ja vaimulike feodaalide tarastused umbes 64% ja farmerite tarastused umbes 24% tarasta-

---

1 В.Ф. С е м ё н о в. Огораживания и крестьянские движения в Англии XVI века, lk. 215.

2 И.М. К у л и ш е р. Лекции по истории экономического быта Западной Европы , lk. 283.

3 В.П. В о л г и н. История социалистических идей, lk. 134.

tud maa pindalast[1]. Seega moodustasid landlordide ja vaimulike tarastused neis krahvkondades umbes 2/3 tarastatud aladest.

Inglise küla kapitalistlikuks muundumiseks aitas kaasa reformatsiooniga kaasnev kloostrimaade sekulariseerimine. Need maad kingiti enamuses kuninga soosikuile või müüdi linna aristokraatiale ja kaupmeestele. Uued kloostrimaade omanikud rakendasid põllumajanduses kapitalistlikke põhimõtteid.

Nii tekkis uus kodanlikustunud aadli ja aadlikustunud kodanluse kiht - uusaadel, kes oli tihedalt seotud turuga, kasutas palgatööd või rentis maad, vastandina vanadele feodaalmõisnikele, kes elasid peamiselt talupoegadelt saadavast feodaalrendisest.

Kogu selle XVI saj. laialdaselt leviva tarastamisprotsessi tagajärjeks oli talupoegkonna ekspropriieerumine. Talupojad kaotasid õiguse karjatada oma loomi kogukonna ühismaadel ja nad olid sunnitud vähendama loomade arvu, sageli aga hoopis loobuma põlluharimisest. Talupoegade arv, mis laostus selle protsessi tagajärjel tõusis 6931-le[2].

Feodaalse tootmisviisi lagunemine ning töötavate masside ekspropriieerumine oli eelduseks kapitalistliku tootmisviisi tekkimisele, kuid ka põhjuseks masside vaesumisele. See on periood "... kus suuri inimmasse äkitselt ning vägivaldselt lahti kistakse nende ülalpidamise vahenditest, paisates nad lindpriide proletaarlastena tööturule"[3]. Kui

---

[1] Märgitud protsentarvud on saadud **В.Ф.Семёнов**'i teoses "**Огораживания и крестьянские движения в Англии XVI века**" esitatud tabelite põhjal. Vt. tabelid lk. 161; 167; 170; 174; 177; 180.

[2] **В.Ф. С е м ё н о в. Огораживания и крестьянские движения в Англии XVI века,** lk. 156, vt. ka lk. 214-215.

[3] K. M a r x. Kapital, I kd., lk. 623.

XVIII saj. lõpul ja XIX saj. algul talupoegkond, laostudes ja vabanedes maast, siirdus linnas kasvavasse tööstusesse, siis Inglismaal XVI sajandil tööstus ei kasvanud kaugeltki sellises tempos, et oleks suutnud mahutada seda rahvamassi, mis oli välja tõrjutud põllumajandusest. Olles ilma jäetud isiklikest tootmisvahenditest, välja tõrjutud maalt ja mitte leides endale ülalpidamist, elanikkond pauperiseerus massiliselt. Arvudest, mis meile annavad kroonikud, on näha, et pauperite arv pidevalt kasvas. Nii oli Holingshed'i kroonika andmeil pauperite arv Henry VIII valitsuse ajal 7200[1]. Kuninganna Elisabethi valitsusaja (1558-1603) lõpul loetletakse aga ainult Londonis 12 000 hulkurit ja varast[2].

Uue, kapitalistliku formatsiooni, kapitalismi elementide arenemine feodalismi rüpes kutsus esile vana, feodaalse formatsiooni esindajate vastupanu. Tähelepanuväärivaks on Tugorite ajastu "talupoegade kaitse" seadusandlus. Alates 1489.a. kuni 1597.a. andis Tudorite valitsus välja rea seadusi, mis nõudsid tarade hävitamist, lambakarjamaade alla võetud põllumaade üleskündmist, lammaste arvu piiramist ja talupoegade talundite taastamist. Juba esimese, 1489.a. Henry VII ajal antud aktiga keelati sellise maja lammutamine, mille juurde kuulus vähemalt 20 aakrit maad[3]. 1514.a. Henry VIII valitsemise ajal anti välja uus akt tarastamise vastu[4]. Sellele järgnes kardinal Wolsey poolt komisjoni mää-

---

1 А.Л. М о р т о н. История Англии , lk.143.

2 В.Ф.С е м ё н о в. Пауперизм в Англии XVI века, lk. 211.

3 В.Ф.С е м ё н о в. Огораживания и крестьянские движения в Англии XVI века , lk.105.

4 Sealsamas, lk. 109.

ramine tarastuste uurimiseks. 1514.a. statuut nõudis kõigi seadusvastaselt karjamaadeks muudetud põllumaade üleskündmist ja talude taastamist. Selle akti elluviimise katsed aga nurjusid, kuna valitsuse komissarid, kes olid määratud revideerima tarastamist, põrkusid koha peal tarastajate visale vastupanule.

XVI saj. seadusandlus näitab, et Tudorite valitsus oli kohkunud tarastamistest, talupoegade laostumisest ja suurte kapitalistlike farmide kasvust. See Tudorite võitlus tarastamise vastu pidi paratamatult ebaõnnestuma, kuna "... kapitalistlik süsteem nõudis aga ümberpöördult rahvahulkade orjuslikku seisukorda, inimeste eneste muutmist palgalisteks ja nende töövahendite muutmist kapitaliks"[1].

Kuna Tudorite valitsus ei suutnud tarastamist takistada, siis tormas ta võitlusse "agraarrevolutsiooni" ohvritega. Inglismaa kapitalistlik tööstus ei suutnud mahutada kogu seda ekspropriieritute massi, mis oli tekkinud tarastamise tagajärjel. Seepärast oli Inglismaa külades ja teedel suurel hulgal kerjuseid ja hulkureid, kelledest paljud olid sunnitud endale ülalpidamist hankima kuritegevusega. Pauperite vastu suunati terve arsenal sunnivahendeid, milledele võis toetuda sel ajal Inglise tsentraliseeritud absolutistlik riik. Marx nimetab seda hulkurite ja kerjuste vastu suunatud seadusandlust "veriseks seadusandluseks ekspropriieritute vastu"[2].

Tudorite seaduste seeria pauperite vastu algas sta-

---

[1] K. M a r x. Kapital, I kd. lk. 626.

[2] Sealsamas, lk. 637.

tuutide väljaandmisega Henry VII valitsusajal. Juba 1495.a. seadus nägi ette, et kohalikud võimud peavad tugevdama võitlust kerjamise ja hulkurlusega, mitte kohkudes kõige julmemate vahendite ees[1]. Kolme päeva jooksul kohustati areteerima kõik hulkurid ja paigutama jalapakku "nii, et nad (hulkurid) jääksid sellisesse olukorda ilma igasuguse toiduta peale leiva ja vee"[2]. 1495.a. akti loetakse veel suhteliselt "pehmeks" seaduseks. Palju karmimaks osutus Henry VIII akt pauperite kohta, mis anti välja 1530.-1531.a. Selle kohaselt pidid rahukohtud mitte aegajalt, vaid süstemaatiliselt teostama krahvkondades revisjoni pauperite kohta. 1536. a. kehtestatud seadus nägi ette "parandamatute hulkurite" kõrvade äraraiumise ja kui ta tabati kolmandat korda seaduserikkumiselt, siis karistamise surmaga[3].

Järgmistest seadustest pauperite kohta on tuntud 1547.a. seadus, mis anti välja Edward VI esimestel valitsemisaastatel. XVI sajandi keskel kasvas pauperite arv Inglismaal eriti. Arvukad talupoegade ülestõusud, mis toimusid paljudes krahvkondades juba Henry VIII valitsusaja lõpul, samuti Edward VI valitsusajal, tugevdasid valitsuse hirmu pauperite ees. Seepärast muutusid abinõud hulkurluse vastu eriti metsikuiks, ületades julmuselt kogu eelneva seadusandluse sellel alal, ehkki me ei saa ka seda lugeda pehmeks. Isegi kodanlik-liberaalsed ajaloolased olid sunnitud tun-

---

[1] В.Ф. Семёнов. Пауперизм в Англии XVI века, lk.216.

[2] Sealsamas.

[3] А.Л. Мортон. История Англии , lk. 145.

nistama, et 1547.a. seadus oli "metsik seadus"[1]. Selle seaduse järgi iga inimene, kes keeldub töötamast, antakse orjaks selle juurde, kes temast kui mittetöötajast teadustab. Omavoliliselt töölt lahkumine võrdus ärakargamisega; süüdlane saadeti peremehe juurde tagasi ja tehti viimasest sõltuvaks. 1572.a. seadus nõudis nende hulkurite häbimärgistamist (alates 14-st eluaastast), kes kerjasid ilma loata. Kerjamise kordumise eest võidi karistada isegi surmaga. Seega, nagu ütleb Marx, "praeguse töölisklassi isasid nuheldi köigepealt selle eest, et neid oli vägivaldselt muudetud hulkuriteks ja pauperiteks. Seadusandlus kohtles neid kui "vabatahtlikke" kurjategijaid, eeldades, et edasitöötamine vanades, mitte enam eksisteerivais tingimustes olenevat nende heast tahtest"[2].

Kapitali esialgne akumulatsiooni protsess, mis klassikalisel kujul väljendus Inglismaa 16. sajandi tarastamistes, oli pöörde proloogiks, mis lõi aluse kapitalistlikule tootmisviisile. Ta vabastas põllumajandusest inimeste massi, mida vajas kapitalistlikel alustel arenev villatööstus.

Kapitalistlike elementide kiirele arengule villatööstuses pani aluse agraarrevolutsioon Inglise külas. Varem oli Inglismaa vedanud villa välja Madalmaile, kuid XV sajandil hakkas Inglismaal endal kiiresti arenema villatööstus kapitalistliku manufaktuuri näol. Kuigi kalevitööstus hõlmas tunduvalt vähem inimesi kui põllumajandus, hakkas ta etendama tähtsat osa Inglismaa majanduselus.

---

[1] Т. Р о д ж е р с. История труда и заработной платы в Англии, , lk. 346.

[2] K. M a r x. Kapital, I kd., lk. 638.

XV saj. keskel Inglismaa oli agraarmaa. Tööstus oli vähe arenenud ja peaaegu kõigis oma harudes jäi maha töös-tusest Euroopa kontinendil. Inglise linnad, välja arvatud London olid väikesed ja ei omanud mingisugust iseseisvust. Kuid just see linnade ja linna tööstustoodangu arengu suh-teline nõrkus feodaalses vormis kergendas ja kiirendas ka-pitalistliku tekstiiltööstuse arengut[1].

Kõigepealt arenes tekstiiltööstus Inglismaa edela- ja idaosas. Samal ajal, kui teistest Inglismaa piirkondadest eksporditi villa Flandriasse, oli villa väljavedu idapool-seilt aladelt väike, kuna villa kvaliteet oli siin madal ja ei leidnud seega turgu välismaal. Peamise väljaveoartikli moodustas siin teravili, mida eksporditi Genti ja Brugge'sse.

Varsti peale normandlaste vallutusi algas Flandria kä-sitööliste ümberasumine Inglismaale. Seda tingisid asjaolud, et Madalmail oli kapitalistlik tööstus enam arenenud kui Inglismaal, mistõttu Flandrias oli tekkinud arvukalt töö-tuid. Oma olukorra parandamise eesmärgil, osalt ka usulise tagakiusamise tõttu rändasid paljud Flandria töötud tekstiil-töölised Inglismaale. Seda soodustas asjaolu, et paljud Flandria kaupmehed olid ettevõtjaiks Inglise kalevitööstu-ses. Oma mõju ei jätnud avaldamata siin ka Inglismaa soodus geograafiline asend. Osavate Flandria käsitööliste ümberasu-mine Inglismaale tõi endaga kaasa siinse kalevitööstuse tehnilise täiustumise ja kalevisordi kvaliteedi paranemise, nii et inglise kalev hakkas Euroopa turul võistlema Flandria omaga juba XV sajandil.

---

[1] А.Л. М о р т о н. История Англии, lk. 132.

Algul eksporditi peamiselt värvimata kalevit, viies seda töötlemiseks ja värvimiseks Flandriasse, millega seoses suur osa tulust jäi sealsete ettevõtjate kätte. Hansa kaupmehed, kellede kaudu toimus varem villa eksport, haarasid algul endi kätte ka uue väljaveoartikli - kalevi eksporti. Varsti aga tõrjuti nad kõrvale inglise kaupmeeste poolt, kes moodustasid oma organisatsiooni, mis on tuntud "Kaupmehed-avantüristid" nime all[1]. See organisatsioon asutas 1407.a. oma faktooria Antverpenis. Inglise kaupmeestel oli vabam juurdepääs toorainele ja nad võisid seda ka osta odavamalt kui flaami kaupmehed, kes pidid tasuma kõrgeid tollimakse. 1434.a. keelati inglise kalevi sissevedu Madalmaile. Peale seda, kui Henry VII ajal a. 1496 taastati normaalsed kaubanduslikud suhted Inglismaa ja Madalmaade vahel, toimus aga Flandria tööstuses langus, nii et XVI sajandil osutus viimane Inglismaale enam kaubanduslikuks kui tööstuslikuks konkurendiks.

Et Inglismaa ekspordis toimus kahepoolne arenguprotsess - kalevi väljaveo suurenemine ja villa väljaveo vähenemine, näitavad meile kujukalt järgmised arvud: 1354.a. eksporditi umbes 5.000 kangast[2] kalevit, 1509.a. - 84.789, 1547.a. - 122.354 kangast[3]. Villa eksporditi XIV saj. keskel Edward III valitsusajal 68.000 naelsterlingi väärtuses, 1448.a. see arv langes aga 12.000 naelsterlingile. Selline kalevieksport tõus ei toimunud pidevalt. XIV sajandil ja XV sajandi algul see suureneb, siis aga Rooside sõja (1455-

---

[1] А.Л. М о р т о н. История Англии, lk. 133.

[2] Kanga pikkus umbes 200-300 m.

[3] L. B r e n t a n o. Eine Geschichte der wirtschaftlichen Entwicklung Englands, lk.64, vt.ka W.J. A s h l e y. Englische Wirtschaftgeschichte, lk. 237.

1485) ja ebakindla poliitilise olukorra tagajärjel välisturud kitsenesid ning kalevi väljavedu vähenes. Ekspordi tõus algas uuesti XV saj. lõpul.

See vahepealne langusperiood oli üheks kalevieksportdis tekkivate monopolide kasvu põhjuseks. Kaupmeeste valitsev grupp püüdis kompenseerida turgude vähenemist suurema kasumiga nendelt turgudelt, mis neile olid veel avatud. Peapõhjus seisnes aga selles, et kalevitööstus arenes algusest peale kapitalistlikul alusel. Kuna kalevit toodeti ekspordiks, siis langesid väikesed, seni veel sõltumatud kangrud paratamatult kaupmehe kontrolli alla. Ka müüsid lambakasvatajad villa ainult suurtes kogustes, mistõttu väikekangrutel oli tooraine muretsemine raskendatud. Detailne tööjaotus ja suur protsesside arv, mida nõudis kalevi valmistamine villast, tegid peaaegu võimatuks organiseerida tööstust gildide baasil[1]. See, mille käsitööndusliku ekspluateeritava kalevitööstuse allakäik endaga kaasa tõi, oli kahe kapitalistliku tööstusvormi esilekerkimine, mille konkurents surmas käsitöö: kodutööstus ja manufaktuur[2], s.o. detsentraliseeritud ja tsentraliseeritud manufaktuur. Mõlematest uutest vormidest omas kodutööstus veel sarnasuse käsitööga, kuid käsitööline oli muutunud juba majanduslikult sõltuvaks. Ta muretses tooraine kaupmehelt ja andis valmis kauba jälle sellele. Kalevi suurtootjad muutusid varsti kogu protsessi kontrollijaks. Nad ostsid kokku villa lambakasvatajate-far-

---

[1] А.Л.М о р т о н. История Англии , lk. 134.

[2] L. B r e n t a n o . Eine Geschichte der wirtschaftlichen Entwicklung Englands, lk. 63.

merite käest, alistasid oma mõjuvõimule ja kontrollile külas elutsevad väiketootjad - villaketrajad ja kangrud, muutes neid tugevneva kapitalistliku ekspluateerimise objektiks. Need suurtootjad eelistasid tasuda iga üksiku tööprotsessi eest kindlaksmääratud tükitöötasu alusel, selle asemel, et müüa tooraine ja siis hiljem uuesti osta töödeldud kalev. 1465.a. statuudis peegeldub selgesti see protsess[1]. See statuut oli esimene seadus, mis kitsendas töö eest tasumist kaupadega. Ta nägi ette rahalise töötasu väljamaksmise, mitte aga tasumise nööpnõelte, vööde ja teiste mitte hästiminevate kaupadega[2]. Kasum oli seega suurem ja kapitali akumulatsioon kiirem. Kalevi suurtootjad olid muutumas kapitalistideks ja kangrud palgatöölisteks. Kuna viimastel sageli puudusid ka tootmisriistad, siis olid nad sunnitud neid rentima esimestelt, sattudes nii veel enam sõltuvusse kapitalistidest.

Sageli koondasid kalevi suurtootjad nende ülesandel töötavad kangrud ühte hoonesse, et teostada täielikumalt kontrolli ja järelvalvet kangrute üle ning paremini organiseerida nende tööd. Sel juhul on meil tegemist juba tõelise kapitalistliku tsentraliseeritud manufaktuuriga. Ühele töökojaomanikule kuuluvas majas töötas nüüd koos hulk töölisi. Tootmisprotsessis oli läbi viidud tööjaotus üksikuiks tööoperatsioonideks.

Tsentraliseeritud manufaktuur levis õige laialdaselt XVI saj. algul, põhjustades ruineeruvate linna-käsitööliste

---

[1] А.Л.М о р т о н. История Англии , lk. 135.

[2] Sealsamas.

ja maa-väikekangrute protesti. Vastuseks sellele rahulolematusele olid XVI saj. 50-ndate aastate statuudid. 1555.a. statuut, mis on tuntud 1555.a. kangrute akti nimetuse all, keelas linna kalevitootjail omada ja kasutada külades enam kui ühte kangastelge kalevi tootmiseks[1]. Külakangrutel võis neid olla kaks. See akt keelas ka kalevi tootmise väljaspool neid paikkondi, kus seda varem oli toodetud. Järgmine, 1557.-1558.a. statuut keelas üldse kalevi tootmise väljaspool linnu ja alevikke. Valitsus püüdis sel viisil pidurdada kalevitööstuse kapitalistlike vormide organiseerimist, kuna kartis sellest võivat tekkida rahutusi.

Pooldades feodaalset tootmist, püüdis Tudorite feodaal-absolutistlik valitsus näiliselt võidelda Inglismaal areneva kapitalistliku tööstuse organisatsiooni vormidega, kuid asjatult. Kapitalistliku manufaktuuri areng jätkus, viies XVIII saj. lõpul tööstusliku revolutsioonini ja vabrikutööstuse tekkimisele.

Nagu mujal Euroopas, nii ka Inglismaal kehtis feodaal-absolutistlik monarhia, olles feodaalse riigitüübi kõrgemaks ja viimaseks staadiumiks. "... absolutistlik monarhia tekib üleminekuepohhidel, kui vanad feodaalsed seisused laostuvad, keskaegne linnakodanike seisus aga kujuneb nüüdisaegseks kodanluse klassiks ja kumbki tülitsevaist pooltest pole veel omandanud ülekaalu teise suhtes"[2]. See üleminekuperiood on feodaalsete tootmissuhete laostumise ja kapitalistlike suhete tekkimise periood. Feodalismi laostumise

---

[1] W. J. A s h l e y. Englische Wirtschaftgeschichte, lk. 244, vt. ka А.Л.М о р т о н. История Англии, lk. 135.

[2] К. М а р к с и Ф. Э н г е л ь с. Сочинения, том У, lk. 212.

olukorras teravneb talupoegkonna võitlus feodaalse ekspluatatsiooni vastu. Seega on feodaalide võimu edasieksisteerimine asetatud küsimärgi ette. Sama feodaalne klass taotleb oma võimu edasist kindlustamist ja läheb avalikule diktatuurile.

Absolutistlik monarhia on periood, mis tasakaalustas aadlit ja kodanlust, kuna need mõlemad võitlevad klassid olid saavutanud säärase jõudude tasakaalu, et riigivõim nende vahel võis saada ajutiselt mõlema klassi suhtes teatava iseseisvuse.

Olles põhiliselt aadellik riik, pidi absolutistlik monarhia oma majanduspoliitika kaudu paratamatult tugevdama kodanlust. Ta soodustas kapitalistlike suhete arengut teatud piirides, eriti merkantelistliku majanduspoliitika ajajärgul, kus riik soosis tööstus ja kaubandust. Sellega täitis feodaal-absolutistlik monarhia progressiivset ülesannet.

Seejärel aga, kui kapitalistlikud suhted arenesid edasi, absolutistliku monarhia sotsiaal-majanduslik baas õõnestus. Absolutistlik monarhia hakkas takistama kapitalistlike suhete edasist arenemist ja vana feodaalse korra pealisehitus muutus uuele kujunevale kapitalistlikule baasile kammitsaks. Tootmisviisi edasiarenguga kerkis kodanluse ette feodalismivastase revolutsiooni ülesanne.

Inglismaal olid absolutistlikul monarhial mõningad iseärasused, mille poolest ta erineb Prantsuse XVII sajandi absolutismist. See seisneb kõigepealt selles, et vaatamata kuningavõimu tugevnemisele säilis Inglismaal parlament. Teiseks iseärasuseks oli bürokraatia ja tsentraliseeritud va-

litsusaparaadi suhteline nõrkus ning kohaliku omavalitsuse suur osatähtsus. Kolmandaks - Inglise absolutism ei jõudnud luua alalist, ainult kuningast sõltuvat sõjaväge.

Absolutismi põhimiseks toeks oli feodaalne ladvik - kuningast sõltumatud feodaalsed suursenjöörid. Kuid tugevnev kuningavõim võitles halastamatult ka vana feodaal-aristokraatia vastu. Henry VII andis seaduse, millega keelati senjööri vapiga vormiülikonda kandvate meeste saatkonnad. Selle määrusega õõnestati feodaalide sõjalist mõjuvõimu. Võitluseks feodaalidega loodi "Tähekoda" - poliitilise reetmise küsimusi otsustav ülemkohus, mis mõistis tõrkuvaid feodaale surma ja määras nende varanduse konfiskeerimisele.

Tugevat kuningavõimu vajas nii Inglise aadel, sest see kindlustas tema eksisteerimise põhialust - feodaalset maaomandit ja tema priviligeeritud seisundit, kui ka kodanlus, kes kasvas ja tugevnes ning hakkas arendama laialdast kaubavahetust. Ehkki riik oli aadellik, kodanlikustus inglise aadel ise ja kindlustas seepärast ka kodanluse huve. Parlament võis Inglismaal püsida seepärast, et ta teostas nii kodanlikustunud aadli kui ka aadlikustunud kodanluse poliitikat. Parlament ei astunud tavaliselt kunagi välja kahe grupi vahel laveeriva kuningavõimu vastu.

Parlament valiti juba XIII saj. kindlakskujunenud tavade alusel. XV saj. 30-ndail aastail oli tehtud küll mõningaid muudatusi - määrati kindlaks valimistsensus ja võeti copyholderitelt valimisõigus. Valimised toimusid krahvkondade ja linnade kaupa, kusjuures igast sellisest valimisüksusest valiti kaks parlamendiliiget. Parlamendis oli üle-

kaal uusaadli esindajail, kuna uus kapitalistlik tööstus oli arenenud peamiselt maaringkondades. Vanade tsunftikorraga linnade tähtsus aga langes. Ülemkoda, mida ei komplekteeritud mitte valimise teel, vaid kõrgaadli tiitlite omamise alusel, koosnes aristokraatiast. Vanad kõrgaadli suguvõsad olid kas XV sajandi feodaalsete kodusõdade ajal tapetud või ka kuninga poolt hävitatud ja uus aristokraatia, võlgnedes sageli oma olemasolu eest tänu kuningavõimule ja sõltudes kuningast ka majanduslikult, ei tahtnud viimasega opositsiooni minna. Seepärast oli XVI saj. Inglise parlament kuulekas kuningavõimule.

Teise Inglise absolutismi iseärasuse - valitsusaparaadi ja bürokraatia suhtelise nõrkuse põhjustas asjaolu, et Inglise aadel ei katkestanud sidet maaga, vaid muutus arenenva kapitalistliku majanduse agaraks teostajaks külas. Seepärast on kõik silmapaistvad kohad kohalikus omavalitsuses täidetud aadlikega. Samuti on linnades kohalik omavalitsus jõukast kodanlusest moodustunud priviligeeritud korporatsiooni käes. See kodanlus on kuningale kuulekas, kuna ta on huvitatud tugeva kuningavõimu olemasolust.

Kuningavõimu tugevnemist märgitseb rea puhtbürokraatlikku laadi keskasutuste loomine. Nii loodi juba eelpoolmainitud "Tähekoda", kõigist teistest kohtutest sõltumatu bürokraatlik kuninga ülemkohus - "Palvekirjade koda" ja rida teisi ametiasutusi.

Kolmandaks absolutismi iseärasuseks Inglismaal oli alalise sõjaväe puudumine, kui mitte arvestada piiriäärseid garnisone[1]. See on osaliselt seletatav sellega, et Inglis-

---

[1] А.Л. М о р т о н. История Англии , lk. 154.

maa oli saareriik ja puudus seega alatise kaitse vajadus. Sõjad, mida Inglismaa XVI sajandil pidas, olid peamiselt meresõjad ja seepärast peatähelepanu oli pööratud laevastikule.

Selline oli Inglismaa majanduslik ja sotsiaal-poliitiline kord XVI sajandil, millele T.Morus oma "Utoopias" andis terava kriitika, mida vaatlemegi järgnevalt.

2. Inglismaa XVI saj. tegelikkuse kajastumine ja kriitika "Utoopias"

"Utoopia" esimese osa peamiseks sisuks on jutuajamine poliitilisest ja sotsiaalsest korrast, mis valitseb Moruse-aegsetes Euroopa riikides, eriti puudutab see Inglismaad. Jutuajamise käigus reisija Hythlodaeus'ega[1], kes väljendab autori vaateid, annab T. Morus iseloomustuse XVI sajandi Inglismaale kritiseerides teravalt seal valitsevat sotsiaal-majanduslikku korda[2]. Kritiseeritava Inglismaa ühiskonnale vastandatakse ideaalne ühiskond, mille Hythlodaeus oli avastanud kuskil kaugel läänes asuval saarel - Utoopial.

Villatööstuse arenemisega XVI sajandil Inglismaal käis kaasas tarastamine. Tuhandete talupoegade maad piirati tara-

---

1 Hythlodaeus on väljamõeldud kuju, merimees, kelle suu läbi oli autoril ohutum kritiseerida ja esitada oma vaateid kaasaegsest Inglismaast ning ideaalsest ühiskonnast, mida "Utoopias" kirjeldatakse.

2 Inglismaad kritiseeritakse sageli Prantsusmaa, Pärsia jne. nime all.

dega ja muudeti lambakarjamaadeks, talupojad ise muutusid kodutuiks, tööd otsivateks hulkuriteks. Lambakasvatuse suurenemise mõjul arenevat tarastamise ja talupoegade maatustumise protsessi, s.o. kapitalistlike suhete arenemise üht momenti, kirjeldab Morus väga ilmekalt. "... köikides nendes kuningriigi osades, kus toodetakse köige peenemat ja seepärast ka köige hinnalisemat villa, nimekad aristokraadid ja isegi möned abtid, pühad inimesed, ei rahuldu nende iga-aastaste sissetulekutega ja protsentidega, mis harilikult kasvasid suuremaks kui nende esivanemate varandused; ei rahuldu sellega, et nende luksuslik ja jõudeelu ei too mingit kasu ühiskonnale, vaid vahest isegi kahjustab seda. Nii ei jäta nad oma möisades midagi põldude alla, muudavad köik karjamaaks, lammutavad majad, hävitavad linnad, muutes sageli templid sealautadeks"[1].

Körvuti sellega märgib Morus veel teist talupoegade maatustumise protsessi suunda - suurte maa-alade jätmist metsa ja parkide alla, mis samuti töi kaasa külvipinna vähenemise.

Morus näitab, et suurmaaomanikud, nähes suurt tulu, mida andis põlluharimiselt lambakasvatusele üleminek, hakkasid muutma põllumaid karjamaadeks, törjudes vägivallaga välja talupojad nende maalt. Morus kritiseerib teravalt, kirglike, piitsutavate sönadega suuri landlorde - "ahneid ja küllastumatuid ögardeid, oma kodumaa töelisi mädapaiseid" -, kes hävitavad piiripeenrad, koondavad enda kätte tuhandeid aakreid

---

[1] Т. М о р. Утопия, lk. 62-63. "Sealautadeks" (для свинных стойл) asemel on öigem "lammaste kopliteks", sest originaalis on "stabulandis ovibus". Vt. Thomas Morus. Utopia, lk. 19.

maad ja ümbritsevad need maad rist- ja teivastaradega[1]. T.Moruse viha on suunatud siin landlordide ja vaimulike ("aristokraadid ja abtid") vastu[2], kuigi tarastajate hulgas oli peale landlordide ja vaimulike ka farmereid, freeholdereid ja teistsuguse sotsiaalse päritoluga inimesi[3]. See võis olla tingitud sellest, et landlordide ja vaimulike, s.o. ilmlike ja vaimulike feodaalide poolt teostatud tarastused olid pindalalt tublisti suuremad kui farmerite jt. tarastused. Inglismaa kuues keskkrahvkonnas, kus tarastamisprotsess oli kõige intensiivsem, moodustasid ilmlike ja vaimulike feodaalide tarastused umbes 2/3 tarastatud maade pindalast.[4]

Andes elava kirjelduse sellest maatustumise protsessist ja minema kihutatud talupoegade ning nende perekondade õnnetust saatusest, näitab Morus, kuidas landlordid ajavad maalt ära talupojad-maapidajad, muutes nad peavarjutuiks hulkureiks ja rändureiks, kellel pole tööd, sest lambakasvatuses ei vajata sellisel arvul inimesi nagu põlluharimisel. Laostunud talupojad on sunnitud müüma oma varanduse ja maha jätma põlised kodukohad. Ja kui need õnnetud rändurid on kulutanud ära kõik kuni viimse krossini, mis jääb neile siis veel üle, kui mitte varastada. Nad pannakse vangi kui hulkurid selle eest, et nad rändavad ringi ilma tööta. Neid süüdistatakse logelemises, neid, kellele keegi ei taha anda tööd, kui innukalt nad seda ka ei taotleks.

Valitsevad klassid mitte kuskil maal ega mitte kunagi

---

1 **Т. М о р. Утопия,** lk. 63.

2 Sealsamas, lk. 62-64.

3 Vt. käesolev töö, lk. 30.

4 Vt. käesolev töö, lk. 31.

pole hoolinud töötavate hulkade igapäevaste vajaduste eest. Otse vastupidi, isikliku kasuahnitsemise, mugavuse, luksuse ja priiskamise jaoks on nad alati olnud valmis kiskuma kõigi väärtuste looja - töötava inimese - käest isegi elamiseks kõige vajalikuma, nagu toidu, riietuse ja muud igapäevased elatumisvahendid. Nii oli see ka XVI sajandil esialgse akumulatsiooni ohvreid täis oleval Inglismaal.

T.Morus kõneleb Hythlodaeuse suu läbi tarastamistega seoses olevatest nähetest - teravilja- ja villahindade tõusust[1]. Villa hind, nagu ütleb Hythlodaeus, on tõusnud nii kõrgele, et kõige kehvematel inimestel on võimatu seda osta. Peale talupoegkonna vaesestuvad ja satuvad viletsusse need, kes kuni siiani tegelesid villa ümbertöötamise ja riidevalmistamisega. Kõik operatsioonid villaga on sattunud üksikute rikaste kätte, kes kirjutavad ette töötasu ja niisugused hinnad turule, mis on neile kasulikud, arvestamata kellegi teise huve. Villakaubandusega tegelesid ainult üksikud rikkad, kes ootasid villa turule laskmisega seni, kuni selle hind tõusis kõige kõrgemaks, sest siis oli neil hea võimalus liigkasu saamiseks. Hukka mõistes sellist kaubandust, nimetab Morus seda "oligopoliumiks"[2], s.t. väheste kaubanduseks. Sel viisil on kaubandus, mis oleks võinud tulla maale kasuks, muudetud üksikute rikaste poolt paljude inimeste hukkumise vahendiks, sest võimulolijad ekspluataatorid on töötava rahva vastu halastamatud ja metsikud, kui küsimus seisab oma kasumite suurendamises.

---

[1] Т. М о р. Утопия , lk. 64-65.

[2] "Oligopolium" on Moruse poolt kreeka keelest "monopol" eeskujul tuletatud sõna.

Feodalismi perioodil naturaalmajanduse tingimusis toimus rikkuste kogumine üksikute konkreetsete tarbimisväärtuste tagavarade teel. Kapitalismi perioodil teostatakse rikkuse kogumist, akumulatsiooni rahareservide loomisega. Thomas Moruse-aegsel Inglismaal kui kapitalismi teele asuval maal, hakkas rikkuste kogumise vormiks kujunema mitte varade kogumine, vaid rikkuseks loeti rahareserve. Sellepärast peab ka Morus rikkuseks raha. Raha kogumisel pole mingeid piire ning see tõukab valitsevaid klasse alatuile tegudele. Morus toob näitena kuninganõukogu, kus nõunikud mõtlevad raha väljapressimiseks rahvalt üha kavalamaid ja maskeeritumaid meetodeid[1]. Sellisteks meetoditeks on vanade ammuunustatud seaduste taaselustumine ning sõjaks ettevalmistamine, mille põhjal saaks nõuda rahvalt uusi makse, kõrgete trahvide kehtestamine jne. Rahvale jääb varandust ainult niipalju, "... kuipalju seda jättis talle kuninglik arm; seejuures on valitsejale väga tähtis, et sellist varandust oleks võimalikult vähe, sest et tema võimu peamine kants seisneb selles, et mitte võimaldada rahvale hellituda rikkusest ja vabadusest"[2]. Moruse kriitika on suunatud kiskjaliku kapitalismi hundiseaduse vastu, kus võimul olev varakas inimene, olles tööinimesele hundiks, jätab rikkusi ahnitsedes töötavale inimesele elatusvahendeid vaid oma armust.

Suureks rahast tulenevaks paheks loeb Morus palgatööd. Ta kujutab süngeis värvides ekspluateeritavate töötingimusi, näidates nende olukorda halvemana loomade omast. Erilise pa-

---

[1] Т. М о р. Утопия , lk. 85-87.

[2] Sealsamas.

hameelega suhtub Morus sellesse, et käsitöölised, kes teevad kasulikku tööd (s.t. toodavad hädatarvilikke produkte), teenivad vähem kui "kahjulikud" käsitöölised (s.t. need, kes toodavad luksusesemeid).

Morus omistab rahale sellise tähenduse, et ta ei jaota ühiskonda mitte rikkuse ja vaesuse järgi, vaid sõltuvuse järgi rahast. Kullassepp ja liigkasuvõtja - need on inimesed ühest kategooriast, kuid Moruse arvates vähe usaldusväärsed, kuna nad on liiga palju seotud rahaga. Seevastu aadlikud, maaomanikud, päevatöölised, ühe sõnaga inimesed, kes on väljaspool raha ringlussfääri, moodustavad teise kategooria. Morus asetab siin maaomaniku ja töölise ühte kategooriasse, mitte nähes sotsiaalset erinevust nende vahel.

Raha on kaubatootmise sisemise arengu produkt. Ta süvendas kaubatootmise vastuolusid, soodustades ühe inimese ekspluateerimise tugevdamist teise poolt. Feodalismi kriisi ja kapitalismi arenemisega, nagu see toimus Inglismaal XVI sajandil, tugevnes ekspluateerimine ning raha muutus ekspluateerimise ja rõhumise vahendiks. Seepärast suunas Morus oma kriitika raha vastu, näidates ja kritiseerides rahakäibe laienemisega seoses ilmnevaid pahesid.

Morus annab tähelepanuväärse analüüsi hulkurlusele - sellele Tudorite-aegse Inglismaa ühele suuremale sotsiaalse viletsuse nähtusele, mille vastu valitsus püüdis võidelda võllaste ja piitsutamisega. Hythlodaeuse pahameel on suunatudki kõigepealt Inglise karmidele varastevastastele seadustele. "... lihtne vargus", räägib ta, "ei ole nii suur kuritegu, et selle eest maha raiuda pea, kuid teisest küljest,

mitte ükski karistus ei osutu niivõrd suureks, et hoida tagasi kurjategemisest neid, kellel ei ole mingisugust teist võimalust hankida ülalpidamist..."[1]. Selle asemel oleks, Moruse arvates, pidanud kindlustama kõigile ühiskonna liikmeile eksisteerimise võimalus, et kellelgi ei oleks tarvidust varastada.

"Utoopia" autor toob selgesti esile kaks põhjust, mis sunnib inimesi varastama. Esimeseks põhjuseks on tekkiv kapitalistlik ekspluateerimine. Morus loob selge pildi, kuidas aadel elab parasiitlikult talupoegade töö arvel, püüdes neilt oma tulude suurendamiseks välja pigistada võimalikult rohkem[2]. Kuid sellest on vähe. Need aristokraadid ümbritsevad end ihukaitsjatega, kes ei ole kunagi õppinud tegema mingisugust tööd enda ülalpidamiseks. Morus näitab, et kui mõni neist ihukaitseväelastest peaks haigestuma, siis aetakse ta lihtsalt minema. Sellisel juhul jääb sellele inimesele ainult kaks võimalust - kas nälgida või hakata vargile.

Kuid see ei ole ainuke põhjus varguse tekkimiseks, nagu märgib Morus. On veel teine põhjus, mis on palju spetsiifilisem XVI sajandi Inglismaale. See on seotud üleminekuga lambakasvatusele. Morus annab selge iseloomustuse seoses lambakasvatuse levimisega arenevale talupoegade maatustumise protsessile. "Teie lambad," räägib Hythlodaeus, "tavaliselt sellised vagurad, väga vähesega rahulduvad ... muutusid sellisteks õgijateks ja taltsutamatuiks, et söövad isegi inimesi, laastavad ja hävitavad põllud, majad ja linnad"[3]. See

---

[1] Т. М о р. Утопия , lk. 58.
[2] Sealsamas, lk. 59.
[3] Sealsamas , lk. 62.

T.Moruse poolt satiiriliselt väljendatud märkus sisaldab talupoegade maatustumise põhjuste ja tagajärgede analüüsi[1]. Seda kohta "Utoopiast" tsiteerib Marx "Kapitali" I köites, öeldes: "Oma "Utoopias" räägib Thomas Morus imelisest maast, kus "lambad ögivad inimesi""[2]. See on sageli korratud lause lammastest, kes hävitavad põllud ja terved asundused, s.t. väikepõllupidamise asendumisest lambakasvatamisega, mis moodustab kapitali esialgse akumulatsiooni aluse XVI sajandi Inglismaal.

T.Morus kritiseerib teravalt absolutistlikku monarhiat, mis sel ajal oli Inglismaal jõudnud oma võimsuse kõrgpunkti. Hythlodaeus räägib, et valitsus oleks pidanud ohjeldama rikaste omavoli, sundima neid taastama farmid ja külad, andma vaestele inimestele võimaluse pöörduda tagasi tööle põllumajandusse ja villatöötlemisele[3]. Kuid valitsus ei püüdnudki kõrvaldada hädade põhjusi, ta tormas kogu oma õigusmõistmisega kallale vaestele, kelledelt oli võetud võimalused ausalt töötada, sundides neid kerjama ja varastama.

Suure humanistina mõistis T.Morus hukka klassiühiskonna suurima pahe - sõjad, mis tõi töötavatele hulkadele veelgi uusi loendamatuid kannatusi, viletsust ja häda. Hythlodaeus kritiseerib teravalt monarhhide agressiivset välispoliitikat, mis laostab mitte ainult neid maid, millistega sõditakse, vaid ka oma maa rahvastikku. Samal ajal valitsejate sisepoliitikat näeme Moruse käsitluses kui sõjaks valmistumise polii-

---

1 В.П. В о л г и н. Историческое значение "Утопии", lk. 12.

2 K. M a r x. Kapital, I kd., lk. 626, märkus 193.

3 Т. М о р. Утопия , lk. 66-67.

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

tikat.

Utoopias näidatakse väga üksikasjaliselt meetodeid ja vahendeid, millega valitsejad püüavad suurendada riigikassa sissetulekuid. Kuninga lähikondlased annavad kuningale nõu koguda raha sõjaks valmistumise ettekäändel, kehtestada suured trahvid, vastavad seadused, samuti kasutada raha saamiseks kohtuid jne.[1]. Morus näitab, et raha kogutakse riigikassasse sõjaväe ülalpidamiseks, ning et selleks kuluvad piiritud summad. Selles mõttes laseb Morus Hythlodaeusel öelda: "... mitte mingisugune kogus kulda ei ole küllaldane riigivalitsejale, kellel on tarvis üleval pidada sõjavägesid"[2]. Kuningakassa suurendamine uute maksude kogumise, trahvide jne. näol lasub iseenesest mõistetavalt ränga viletsuste koormana töörahva õlgadel. Hythlodaeus vaidleb kuninga nõuandjate seisukoha vastu, nagu oleks kuningakassa suurendamisest ja sõjavägede ülalpidamisest tulenev rahva viletsus rahu teenistuses[3]. See pole mingi rahupoliitika "... sallida, et keegi üks elas keset mõnususte ja lõbususte küllust", ütleb Hythlodaeus, "teised aga kõikjal oigasid ja nutsid, see tähendab valvel olla mitte kuningriigi, vaid türmide eest."[4]

Sissetulekuid ahnitsevad valitsejad sõdade pidamiseks ning uute maade vallutamiseks. Morus kujutab ette agressiivseid plaane, mida peetakse võõraste maade vallutamiseks, selleks vajaminevate summade hankimiseks jne.[5]. Ühtlasi näitab

---

1 **Т. М о р.** **Утопия** , lk. 85-86.
2 Sealsamas, lk. 87.
3 Sealsamas, lk. 88.
4 Sealsamas, lk. 89.
5 Sealsamas, lk. 81-82.

Morus sõdade tagajärgi. Ta toob näiteks utoopialaste naabrite ahorialaste sõja, mis viis maa laostumisele, moraali langemisele, röövimistele jne.[1]

Sõja pidamiseks värvati kõikides riikides suurel hulgal sõdureid, kes ei sobi mingiks rahulikuks tööks ja kes suhtuvad isegi vaenulikult töötavatesse inimestesse. Nimetades põlgusega "tarkadeks lollpeadeks" neid, kes peavad vajalikuks pidada üleval suuri garnisone, arvab Hythlodaeus, et riigile pole sugugi tavaks üleval pidada suurt hulka sõdureid sõjaks, mis ei puhke kunagi ilma valitsejate soovita. Hythlodaeus ütleb, et sõdurid "... o n o h t l i k u d r a h u l e , m i l l e e e s t o n i g a l j u h u l t a r v i s h o o l i t s e d a t o h u t u l t r o h k e m k u i s õ j a e e s t"[2]. Need suure humanisti sõnad kõlavad ligi[illegible]nelja ja poole sajandi tagant kui täna lausutult värsketena, sest progressiivsed inimesed kogu maailmas võitlevad praegu rahu eest ning sõja vastu, mida kapitali võimualustes maades ette valmistavad imperialistid.

Hythlodaeuse kaasvestleja Petrus Aegidius[3] imestab Hythlodaeuse suurte teadmiste üle ja küsib viimaselt, miks ei astu sellise talendi ja teadmistega inimene nagu Hythlodaeus mõne kuninga teenistusse, kuna sellisel juhul võiks ta olla kasulik kogu riigile[4]. Hythlodaeus vastab sellele, et ta ei näe võimalusi teenida kuningaid, kuna need mõtlevad

---

1 **T. M o p.** **Утопия** , lk. 83-85.

2 Sealsamas, lk. 62. Sõrendus käesoleva töö autorilt.

3 T.Moruse kaasaeglane, humanist, Moruse sõber.

4 **T. M o p.** **Утопия** , lk. 52-53.

5 Sealsamas, lk. 54-55.

ainult sõjalistest üritustest, mitte aga oma maa paremast valitsemisest[1]. Kui Hythlodaeuse kaasvestlejad siiski arvavad, et temasarnased silmapaistvad inimesed ehk filosoofid võiksid mõjutada valitsejaid nii, et viimased kõrvaldavad ühiskondlikud pahed, siis selgitab Hythlodaeus pikas arutluses välja ühiskondlike pahede üldise põhjuse. Ta näitab, et filosoofide nõuandeid ei aita midagi, sest ühiskondlike pahede üldiseks põhjuseks on eraomand (частная собственность)[2].

Nendes arutlustes "Utoopia" esimese raamatu viimastel lehekülgedel ongi Morus feodalismi kriisiga ilmnevate nähtuste analüüsilt jõudnud tähtsale üldistusele, et kõigi XVI sajandil Inglismaal esilekerkivate sotsiaalsete pahede aluseks on eraomand. Eraomandi puhul, kinnitab Hythlodaeus, ei või kõnelda ei õiglusest ega ühiskondlikust heaolust[3]. Eraomandi olemasolu puhul püüab igaüks kiskuda endale niipalju kui ükskes võimalik. Kui suur ka ei oleks ühiskondlik rikkus, see langeb väheste kätte, kes selle omavahel jagavad, jättes teistele vaid viletsuse. Morus nimetab esimesi ebaausateks ja kiskjalikeks inimesiks, kes ei kõlba millekski, teisi aga tagasihoidlikeks ja lihtsateks inimesteks, kes oma igapäevase tööga loovad rohkem väärtusi ühiskonnale kui enesele.

Edasi jõuab T.Morus sotsialistliku mõtte arengus teedrajavale järeldusele - järeldusele eraomandi hävitamise vaja-

---

[1] Т. М о р. Утопия , lk. 54-55.

[2] Sealsamas, lk. 93. Morus ei tee vahet eraomandi ja isikliku omandi vahel, vaid samastab neid.

[3] Sealsamas, lk. 97.

likkusest. Mingid ühiskondlikud ümberkorraldused ega filosoofide nõuanded ei ole Moruse arvates suutelised kõrvaldama ühiskondlikke pahesid, kui püsib eraomand. Morus on kindlalt veendunud, et "vahendite jaotamine võrdselt ja õiglaselt ning heaolu inimeste käekäigus o n v õ i m a l i k a i n u l t e r a o m a n d i t ä i e l i k u h ä v i t a m i s e g a"[1]. Samas aga Morus väidab, et eraomandit ei ole võimalik täielikult hävitada. Tema arvates võiks kehtestada teatud piir, kuipalju võib keegi omada maad, samuti piirata seadustega rahalise varanduse suurust jne. Kuid samas mainib ta,et hiljem koguneb raha pettuse ja röövimise teel jälle üksikute kätte. Kõik need Moruse poolt soovitatud vahendid võivad vaid leevendada ühiskondlikke vastuolusid, viimata eraomandi hävitamisele. Morus mõistab ka ise, et mingisugused seadused ei aita midagi seni, kuni püsib eraomand[2]. Morus saab aru eraomandi hävitamise vajalikkusest, kuid oma klassipiiratuse tõttu ta ei näe ajaloo arengut, ta ei näe neid reaalseid ühiskondlikke jõude, millistele toetudes oleks võimalik sotsialistliku ühiskonna ülesehitamine[3]. Sellist ühiskonna jõudu - proletariaati, ei olnud T.Moruse ajaks veel kujunenud.

"Utoopia" esimese raamatu viimased leheküljed, mis sisaldavad arutluse eraomandist, on teosele mitte ainult kirjanduslikuks, vaid ka loogiliseks keskpunktiks[4]. See annab üldise järelduse Inglismaa ühiskondliku korra eelnevale kriitikale ja on eelduseks ideaalse ühiskondliku korra järgnevale kirjeldamisele.

---

1 **Т. М о р.** **Утопия**, lk.97. Sõrendus käesoleva töö autorilt.
2 Sealsamas, lk.98.
3 **В.П. В о л г и н.** **История социалистических идей**, lk.153.
4 **В.П. В о л г и н.** **Историческое значение "Утопии"**, lk.14.

III UTOOPIA KIRJELDUS JA MAJANDUSELU

Utoopia on noorkuu kujuline saar, mis omab keskkohalt, kust ta on kõige laiem, 200 miililist[1] läbimõõtu[2]. Saare sarvekujulisi otsi lahutab teineteisest 11 miili laiune väin. Selle kaudu pääseb saare tippude vahel asetsevasse järvekujulisse lahte, mis ei ole kunagi tormine ning on seega väga sobiv sadamakohaks. Sissepääs lahte on väga hädaohtlik, sest üks osa väinast moodustab madaliku ja teine pool on rikas veealustest kaljudest. Suurim kaljudest, mis asetseb peaaegu väina keskel, ulatub veest välja, ning sellele on ehitatud valvetorn. Võõral on võimatu ilma lootsita sõita madaliku ja kaljudega tõkestatud lahte - ta hukkuks paratamatult. Laevatee lahte on tuntud ainult utoopialastele ja nad isegi kasutavad seda tornist antavate signaalide abil.

Saare välise rannajoone pikkus on 500 miili. Ka siin on küllalt palju sadamaid, kuid nende ühendus maaga omab looduslikke tõkkeid. See võimaldab saart välisküljelt kaitsta väheste meestega ükskõik kui suure vaenlase väeüksuse vastu.

Hythlodaeuse edasisest jutustusest selgub, et varem Utoopia polnudki saar, vaid oli 15 miilise läbimõõduga maakitsuse kaudu ühendatud mandriga[3]. Utoopialased aga, oma kuninga Utop'i juhatusel (kelle nime kannab ka saar), kaevasid

---

[1] Mõeldakse vana rooma miili = 1478,7 meetrit.

[2] **Т. М о р. Утопия,** lk. 107.

[3] Sealsamas, lk. 109.

kohe peale saarele saabumist maakitsuse läbi, mille tagajärjel nende eluase muutus saareks. Töö läbiviimiseks kasutati peale kohalike päriselanike ka sõdureid. Õige tööjaotus suure hulga inimeste juures võimaldas lõpetada töö harukordselt kiiresti. Selline edu kutsus naaberrahvastes esile suure üllatuse ja imestuse, kuna ettevõte häis alul tõesti lootusetu[1].

Selle lihtsa näitega selgitab Morus, kui suurt tähtsust omab ühistöö ühiskonnas, kus valitsevad sõbraliku koostöö ja vastastikuse abistamise suhted, ning milliseid kolossaalseid tagajärgi võib sellega saavutada. Kahtlemata on siin autorile mõju avaldanud arenev kapitalistlik manufaktuur, mis näitas oma tööjaotusega juba tollal eeliseid võrreldes üksikisiku tööga. Morus ei võinud ette kujutada tehnika tohutut arenemist ja selle rakendamise võimalusi. Sellisest raskest üritusest, nagu on seda maakitsuse läbikaevamine, laseb ta utoopialastel üle saada nende massilise töölerakendamisega.

Morus on kujutanud Utoopiat kui võitmatut kindlust kuskil keset ookeani, mida ta on teinud maadeavastuse perioodi reisikirjelduste mõjul. Ta viib oma Utoopia kaugele tundmatule ookeanisaarele sellepärast, et ideaalse ühiskonna kujutamine mõne Euroopa monarhi või Inglise kuningriigi läheduses oleks tundunud kaasaegsete võimukandjate ilmse süüdistusena ja see oleks olnud autorile ohtlik. Utoopia kujutamine võitmatu kindlusena annab usutava põhjenduse, miks ta võis oma õnneküllase eluga püsida keset saagiahneid välisvaenla-

---

[1] T. M o r. Утопия, lk. 109.

si. Kujutada mõnd rikast maad mitte millegagi kaitstuna feodalismi ajal, kus tegelikkus pakkus näiteid loendamatutest röövsõdadest, poleks olnud usutav ega loogiline.

Utoopia saarel on 54 ilusat ja avarat linna[1]. Linnad asetsevad üksteisest ühepäevase jalamatka, s.o. keskmiselt 24 miili, kaugusel. Kõik linnad on ehitatud ühesuguse plaani järgi, nii et see, kes on tuttav ühe linnaga, tunneb ka teisi. Seepärast iseloomustabki Morus just üht linna - pealinna Amaurotum'it[2], mis oma kirjelduselt sarnaneb nii paljuski Londoniga[3]. Erinevalt teistest linnadest on siin kui pealinnas senat, muidu sarnaneb ta täiesti ülejäänud 53 linnaga.

Amaurotum asetseb mäenõlvakul. Oma põhiplaanilt on ta peaaegu ruudukujuline. Alates veidi allpool mäetippu, ulatub pealinn 2 miili laiuselt kuni Anydros'e jõeni[4], millise kirjeldus tuletab meelde Thames'i jõge Inglismaal. Anydrose jõgi saab alguse väikesest, Amaurotumist 80 miili ülalpool asetsevast allikast. Pärast mitme jõega ühinemist on Anydros linna kohale jõudes juba poole miili laiune. Laienedes üha enam voolab ta linnast 60 miili allpool ookeani. Ookeani ja linna vahelisel jõeosal vaheldub korrapäraselt iga kuue tunni järele tõus ja mõõn.

---

1 Selle arvu võtab Morus kaasaegselt Inglismaalt, kuna Inglise ja Wales'i linnade arv oli 54.

2 Pealinna nimetus tuleneb kreekakeelsest sõnast, mis tähendab "tunnetamatu". Sellega Morus osutab asjaolule, et sellist linna tegelikkuses ei eksisteeri. Üldse mängib Morus taoliste nimedega, andes sellega mõista, et tegelikkuses seda või teist kohta või asja ei eksisteeri.

3 **Т. М о р.** Утопия, lk. 277, märkus 113.

4 Nimetus Anydrus tuleneb kreekakeelsest sõnast, mis tähendab "jõgi ilma veeta" - järelikult olematu jõgi.

Linna vastaskaldale viib kivist kaarsild[1]. Sild on ehitatud merest kaugemal asetsevale linna küljele, nii et merelt tulevad laevad võivad mööduda linnast, ilma et neid selleks takistaks sild.

Peale Anydrose on Utoopial veel teine jõgi. See algab mäest, mille nõlval asetseb pealinn, ja suubub Anydrosesse. See teine Utoopia jõgi pole küll kuigi suur, kuid omab väga puhast vett, mida linna elanikud kasutavad joogiveena. Jõest juhitakse vesi telliskivist torudes mitmesugustesse linna osadesse. Kõrgetel kohtadel linnas, kuhu vesi mööda torusid ei voola, saavad elanikud vajaliku vee vihmavee tsisternidest. Kuna see väike jõgi on linnale elulise tähtsusega ja tema algus on linna lähedal, siis on kogu jõgi kaitstud kindlustustega, et vaenlane ei saaks vett kõrvale juhtida ega seda mürgitada.

Linn on igakülgselt kaitstud vaenlase rünnakute vastu. Teda ümbritseb tornide ja laskeavadega kõrge müür[2]. Kolmest küljest piirab linna kuiv kraav ning tihe okaspuu tara, neljandal küljel on loodusliku tõkkena kaitseks jõgi.

Selline linna põhiplaan oli utoopialastel pärast nende saabumist saarele 1760 aasta eest kohe välja töötatud[3]. Linnade kaunistamine jäi aga järeltulevatele põlvedele. Utoopialaste ajaraamatute järgi olevat nende majad esialgselt olnud madalad, hurtsikutaolised. Ehitusmaterjaliks oli puu, seinad savitati, katused tehti kõrged ja kaeti õlgedega.

---

1 T. M o p. Утопия, lk. 113.
2 Sealsamas, lk. 114.
3 Sealsamas, lk. 115.

Hilisemad Utoopia majad on aga silmapaistvad oma arhitektuurilise ilu, mugavuse ja puhtuse poolest. Kõik majad on arhitektuuriliselt ja ka ruumijaotuselt sarnased. Ehitusmaterjalina on kasutatud graniiti, liiva- ja telliskivi. Katused on lamedad ja kaetud odava tulekindla kattemassiga. Majad on kolmekordsed ja klaasakendega[1]. Iga elumaja omab kahte ust - üks avaneb tänavale, teine maja taga asetsevasse aeda, mida virgad utoopialased harivad suure hoole ja armastusega. Elamu uksed avanevad ise kahele poole kõige väiksemalgi vajutamisel ja sulguvad ise. Eeskuju ja ideid selliste majade kujutamiseks pakkusid Morusele kaasaegse Inglismaa härrasmajad. Morus ei ole siiski kopeerinud viimaste mõttetut toretsemist ja kalliksminevat luksust, mida olid tulvil täis suurnike elamud. Utoopialaste majad on lihtsad, praktilised ja nägusad. Selleks, et hoiduda ühiskondliku omandi eraomandiks muutumise hädaohust, laseb Morus oma utoopialastel iga kümne aasta järel vahetada elumaja.

Iga linn on jaotatud nelja rajooni ning igas rajoonis on ühiskondlik turg, kust elanikud saavad toitaineid. Elanike varustamiseks on linnas olemas veel ka ühiskondlikud laod. Peale selle on elanike teenindamiseks sööklad, haiglad, koolid, kultuurihooned jne.

Igas linnas on 6 tuhat perekonda[2]. Kui mõni linn omab liiga palju elanikke, siis viiakse osa teise linna, kus on elanikke vähem. Elanike normi suurenemise korral kogu saarel,

---

[1] Klaasitatud aken oli luksus, mida Moruse ajal said lubada endale klaasi hinnalisuse tõttu vaid üksikud rikkad. Veel 1567. aastal anti Inglismaal välja seadusi aknaklaasi-de kaitseks (vt. T. M o p. Утопия, lk. 278, märkus 121).

[2] T. M o p. Утопия, lk. 127.

emigreerub osa elanikke lähedalasuvale mandrile, kus nad rajavad oma koloonia.

Kirjeldades Utoopial asetsevaid linnu, nende pleneerimist, maju, aedu jne., kritiseeris Morus Tudorite aegseid inglise linnu, peamiselt Londonit. Utoopia linnad mõjuvad tohutu kontrastina, kui mõtelda Moruse aegsele Londonile tema kõverate, räpasusest haisevate ja kitsaste liiklusummikuid tekitavatele tänavatele, kus majad olid hunnikus, kus vaesemad elanikud võisid tuule või vihma kaitseks akende ette tõmmata vaid puuluugid, kus tihe asustus, mustus ja aedade puudumine olid soodsaks pinnaks katkude massilisele levimisele. Sama sageli kui katk, levisid keskaegseis linnades ka tulekahjud, mida soodustasid kobaras asetsevad õlgkatustega puumajad. Utoopia majad on seevastu tulekindlad ja tema elanikud kaitstud selle koleda katastroofi vastu.

Utoopia linnad, nagu selgub kirjeldusest, on oma hoonete heakorrastuse ja otstarbekuse poolest omast ajast mitme sajandi võrra ees. Utoopial olevate linnade ehitamise põhimõtted leidsid tegelikkuses rakendamist sajandeid hiljem. Taolisi tõeliselt aedaderikkaid ja avaraid linnu nagu Utoopias, rajatakse massiliselt ainult meil Nõukogude maal.

Tänapäeva mõistes küla taolisi asulaid Utoopial ei tunta. Elanike põhiliseks elukohaks ja kõikide tööde organiseerimise keskuseks on linn. Linna juurde kuulub territoorium, mille ulatus igast küljest on vähemalt 20 miili[1]. Sellel territooriumil asuvad põllumajanduslikud keskused, kuhu igal aastal saabuvad inimesed tähtajalisele põllutöödele ja kust

---

[1] **Т. М о р.** Утопия, lk. 109-110. Esiktrükis on märgitud 20 miili asemel 12 miili (Vt. sealsamas, lk. 278, märkus 114).

tähtaja möödumisel pöördutakse tagasi linna. Põllutöölised elavad mugavates majades. Samas asuvad ka põllutööriistad ja kõrvalhooned loomade jaoks. Selliselt kirjeldatud keskust Utoopias on õigem nimetada põllumajanduslikuks farmiks kui külaks.

Kõik utoopialased on riietatud ühesugustesse, s.o. ühelõikelistesse ja ühevärvilistesse (villa värvi) riietesse[1]. Erinevad on ainult meeste ja naiste ning abieluinimeste ja vallaliste riided. Morus rõhutab siin võrdsust Utoopia ühiskonnas, kus selle liikmed ei erine üksteisest isegi mitte riietuse poolest. Erinevuse riietuses on Morus kaotanud sellepärast, et feodalismi ajal eristas ekspluateerijat ekspluateeritavast eriti selgelt riietus (NB! talupoeg käis kaltsudes, feodaalisand aga säras hõbedast ja kullast). Utoopia elanike riietus on kohandatud vastavalt aastaajale; ta on lihtne, nägus, praktiline ja mugav, võimaldades vabalt liikuda. Ka on nad riietuses kokkuhoidlikud. Kui utoopialane kannab kahe aastaga ühe mantli, siis kantakse sama ajaga mujal 4-5 villast kehakatet. Tööl kannavad Utoopia elanikud loomanahkset riietust, mis peab vastu seitse aastat. Tänaval kannavad nad kalevist mantlit. Lõuendi valmistamine on odav ja seda kasutatakse palju. Utoopialased hindavad vaid täiesti valget lõuendit ja hästi puhast kalevit, kuna kangaste peen väljatöötlemine ei oma mingit tähtsust.

Utoopialaste riidevalmistamise sellise põhimõtte allakriipsutamisega näitab Morus, et ta suhtub eitavalt tsunfti reglamentatsioonisse, millel polnud mingit praktilist väär-

---

[1] Т. М о р. Утопия, lk. 118, 125-126.

tust ega positiivset tähtsust. Ühtlasi on Morus vihjanud kokkuhoidlikkusele kui tarbeesemete külluse loomise tegurile. Kokkuhoidlikkuse rõhutamine, vastupidi parasiitlike landlordide pillamisele, on positiivselt hinnatav, kuid tarbeesemete külluse loomise tegurina ei tule see arvesse, sest selle eelduseks (olgu riietuse või mistahes alal) on kõrgelt arenenud tehnika.

Utoopias, kus Moruse arvates valitseb ideaalne ühiskondlik kord, käivad kõik kodanikud ühesugustes riietes, kannavad seda ühekaua, elavad ühesugustes majades, isegi ühesugustes linnades, toituvad ühesugustes sööklates enam-vähem ühtemoodi jne. Kuid "... inimeste maitse ja vajadused ei ole ega saa olla ühesugused ning võrdsed kvaliteedilt või kvantiteedilt ei sotsialismi ega kommunismi ajajärgul"[1]. Kujutada inimesi elavatena oma isiklikus elus ühesuguse mustri järgi, ühesuguse maitse ja vajadustega, nagu tegi seda Morus, on vulgaarne võrdsustamine, mis on omane primitiivsele utoopilisele sotsialismile.

Püüdes marksistidele külge kleepida primitiivse utoopilise sotsialismi võrdsustamise vulgaarseid seisukohti, süüdistasid kodanlikud professorid omal ajal, nagu imperialistide filosoofid praegugi, marksiste selles, nagu tahaksid marksistid "... üht inimest teisega võrdseks teha"[2]. V.I.Lenin paljastas oma kõnes "Rahva petmisest vabaduse ja võrdsuse loosungitega" selle häbematu vale ja näitas, mida mõtlevad marksistid võrdsuse loosungiga. "Klassid me tahame kaotada,

---

[1] J. S t a l i n. Leninismi küsimusi, lk. 445.

[2] В.И. Л е н и н. Сочинения, т. 29, lk. 329.

ses suhtes oleme võrdsuse poolt. Kuid pretenteerida sellele, et me teeme kõik inimesed üksteisega võrdseks, see on kõige tühisem fraas ja intelligendi rumal väljamõeldis"[1].

Kuna valitsevate klasside ideoloogid, kujutades sotsialismi mingi tsaristliku kasarmuna, kus kõik inimesed on alistatud sellisele võrdsustamise "printsiibile", petsid ja püüavad veel praeguti töörahvast petta sellise võrdsustamise printsiibiga, mille esialgne kuju on laenatud utoopiliselt sotsialismilt, siis on eriti vajalik alla kriipsutada Moruse väärat arusaamist võrdsusest. Tegelikult - "Võrdsuse all ei mõista marksism võrdsustamist isiklike vajaduste ja eluolu alal, vaid klasside kaotamist"[2].

Moruse võrdsustamise printsiibi puhul ilmneb siiski positiivse joonena see, et tema võrdsustamine on seotud sotsiaalse utilitarismi printsiipidega. Näiteks, näeb ta riiete lihtsuses ja nende suhteliselt pikaajalises kandmises tarbeesemete külluse saavutamise üht eeldust, samuti vahetatakse majasid iga kümne aasta järel selleks, et inimestel ei tekiks eraomanduslikke instinkte jne.

Põhilise tootmise rakukese moodustab nn. perekond. Iga perekond tegeleb teatud käsitööga, kujutades endast ühiskondlikku töökoda, kuhu võivad kuuluda peale sugulussidemetes olevate liikmete ka teised, kes tegelevad selle käsitööga. Kui perekonna suurus (maal 40, linnas 10-16 täiskasvanud inimest) ületab majanduslikud vajadused, siis paigutatakse osa tema liikmeid teise, väiksemasse perekonda. Käsitööndusliku toot-

---

[1] В.И. Ленин. Сочинения, т.29, lk. 329-330.

[2] J. Stalin. Leninismi küsimusi, lk. 445.

misega, peale väheste erandite, on hõivatud kõik utoopialased. Meestele antakse raskemaid, rohkem füüsilist jõudu nõudvaid töid, kuna naised teevad kergemaid.

Moruse poolt kujutatud perekondlik-käsitööndusliku tootmisorganisatsiooni reaalseks prototüübiks tuleb pidada keskaegset käsitööd, mis tema ajaks hakkas kaubanduskapitali mõjul juba oma aega üle elama[1]. Morus on teatud mõttes restaureerinud selle käsitööndusliku korra, vabastades tema hilisematest kapitali laostavatest mõjudest. Selle asemele paigutatakse riigi juhtiv ja heategev mõjustamine. Seega ei ole Morus teostanud mitte täpset ajaloolist restauratsiooni, vaid on esitanud idealiseeritud restauratsiooni, mis on kooskõlas tema üldiste seisukohtadega. Vaatamata sellistele idealiseeritud joontele, võib ära tunda originaali, milleks oli keskaegne käsitöölise leibkond. Väärib märkimist, et Morus ülistab käsitööd, mis on tema vaadetes reaktsiooniline nähe. Moruse ajal arenes Inglismaal juba kapitalistlik manufaktuur, mis võrreldes käsitööga on sammuks edasi tootmistehnika täiustamises. Ülistades käsitööd ei näe Morus, et tulevik kuulub manufaktuurile. Morus ülistas käsitööd sellepärast, et töötavate masside poolehoid kuulus viimasele, kuna tekkiv kapitalistlik suurtööstus laostas töötavate väiketootjate massi.

Utoopialased tegelevad peale käsitöö veel põlluharimise, karjakasvatuse ja aiapidamisega. Põlluharimisele osutatakse suurt tähelepanu ning sellega tegelevad kõik utoopia elanikud. Põllutööd on organiseeritud töökohustuse printsii-

---

[1] В.П. В о л г и н. Историческое значение "Утопии", lk. 16-17.

bil, nii et igaüks peab sel alal töötama järgemööda kaks aastat[1]. Saabudes maale töötatakse esimesel aastal nende juhtimisel, kes on juba aasta maal olnud ning omavad seega suuremaid töökogemusi. Teisel aastal juhivad nad aga ise linnast saabunuid, kuna esimene grupp, kelle põllutöödel oleku aeg on täis, pöördub linna tagasi oma põhimise tegevuse - käsitöö juurde. Kellel aga on kalduvusi põllutööks, olgugi et see on raskem ja ebameeldivam, võib töötada maal kauem.

Maalolijad teevad kõiki vajalikke töid. Nad harivad põlde, hoolitsevad karja ja kodulindude eest, töötavad metsas üles puid ning veavad neid linna. Veoloomadena, samuti põlluharimisel kasutatakse enamasti härgi, hobuseid peetakse vaid ratsutamiseks.

Utoopialased külvavad teravilja alati rohkem kui vajab linn ja selle ümbruskond. See võimaldab koguda varusid ja vajaduse korral abistada ka naabreid. Kõike, mida põlluharijad vajavad, saavad nad linnast. Linn abistab maad viljakoristamise hooajal, saates vajalikul määral abitööjõudu ja kindlustab maalolijatele ka meelelahutuse võimalused. Nii on põllutöölistel võimalus käia iga kuu korra linnas peol. Maa ja linn Utoopias on tervik, kus esimene toodab põllumajanduslikke produkte, teine - käsitöötooteid. Sel viisil on Utoopias vastandlikkus linna ja maa vahel kaotatud.

Maa ja linna vahekordade selline kujutamine näitab, et Morus nägi maa linna poolt ekspluateerimise pinnal tekkinud maa vaenulikku suhtumist linnasse, ühe sõnaga-linna ja maa

---

[1] Т. М о р. Утопия, lk. 110.

huvide vastandlikkust nende vastuolude tekkimise algperioodil. Samas on ta maa ja linna kui ühtse koostöötava sõbraliku terviku kujutamisega tahtnud näidata nende vastandlikkuse kaotamise lahendust. Küsimuse antud lahendus on äärmiselt primitiivne, kuid küsimuse püstitamine linna ja maa vastandlikkuse kaotamisest ise omab suurt tähelepanu kui sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise üks olulisemaid küsimusi. Selles suhtes jääb Moruse aegumatuks teeneks see, et tema esimesena sotsialistliku mõtte ajaloos tõstis esile selle tähtsa küsimuse.

Utoopialased pühendavad palju aega tööle aedades, mis asuvad nende elamute ümber. Töö aias on igale utoopialasele meelepärane. Aias kasvatatakse mitmesuguseid juurvilju, puuvilju ja lilli. Füüsiline töö värskes õhus mõjub inimestele värskendavalt ja isutekitavalt. Linnaosad võistlevad omavahel aedade ilu ja saagi suuruse alal[1]. Seega kujutatakse tööd meeldivana, peaaegu vajadusena, ilma milleta utoopialane ei saa elada. Samas on Morus õigesti kujutanud töövõistlust kui tööviljakust tõstvat tegurit, mis innustab inimest vabas ühiskonnas uute väärtuste loomisele.

Tootmine Utoopias rajaneb tootmisvahendite ja tootmisriistade ühiskondlikule omandusele. Utoopia elanikud ei ole mitte maaomanikud, vaid maa ühised valdajad ning harijad. Nende ühisomandiks peale maa on elamud (nii linnas kui maal), põllutööriistad, aiad jne., s.t. tootmisriistad ja tootmisvahendid, moodustades riikliku omandi, kuuluvad kogu ühiskonnale.

---

[1] T. M o r. Утория, lk. 114.

Tootmise ühiskondlikule iseloomule Utoopias, nagu näha Moruse kirjeldusest, vastab tootmisvahendite ühiskondlik omandivorm ja tootmissuhted on vastavuses tootlike jõudude iseloomuga. Utoopias pole kaht liiki tootmissektorit, nagu on sotsialismi perioodil. Tootmine toimub ühtses kõikehõlmavas riiklikus tootmissektoris. Riik võtab arvele kogu toodangu, mille jaotamine toimub saaduste vahetamise korras. Kõik tooted antakse ühiskondlikesse ladudesse, mis varustavad söögiklaid, turge jne., kust iga perekonnapea võib ilma rahata vastavalt oma soovile saada enda ja teiste perekonnaliikmete jaoks kõike, mida ta tahab[1]. Kui mõnes linnas on millestki puudus, siis saab ta seda teiselt linnalt, kus on ülejääke[2]. Kõike antakse üksteisele tasuta, sest seda, mida ise vajatakse, saadakse jällegi teistelt naabritelt. Seega puudub Utoopias raha ja ka kaubatootmine, nagu see on säilinud veel sotsialismi perioodil. Utoopias ei ole ka väärtusseadust, mis on seotud kaubatootmise olemasoluga. Tootmist reguleeritakse ühiskonna vajadustega, väärtusseadus funktsioneerib vaid väliskaubanduses. Jaotusprintsiibiks on "igaühele tema vajaduste järgi".

Kui Utoopias kogunevad suuremad kui kaheaastased tagavarad, siis veetakse toitaineid ja tarbeesemeid välja[3]. Eksporditavate kaupade eest võetakse tasu kullas, hõbedas, kuid ka neis toodetes, milledest omal maal tuntakse puudust (selliseid aga peale raua peaaegu ei olegi). Ka eksporditakse

---

[1] Т. М о р. Утопия, lk. 128-129.
[2] Sealsamas, lk. 136-137.
[3] Sealsamas, lk. 137-139.

tooteid raha eest ja antakse laenuks, teatavatel juhtudel võetakse protsente jne. Raha, kuld, hõbe ja teised määrtasjad, mis saadakse eksporditavate toodete eest, paigutatakse riigikassasse ning kasutatakse vaid sõja korral vaenlaste äraostmiseks, sõdurite palkamiseks jne. Järelikult teenib väliskaubanduses säilinud "rahamajandus" Utoopia riigi julgeoleku kindlustamise huve ja on kooskõlas Moruse sotsiaalse utilitarismi üldiste printsiipidega.

Tootmise eesmärgiks Utoopias on ühiskonna materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamine. Põllumajandussaadusi, samuti käsitöötooteid toodetakse selleks, et ühelgi utoopialasel ei oleks millestki puudus. Ka töö, mis tehakse elamute ehitamisel ja heakorra alal, näiteks teede ja elamute parandamise, linnade kaunistamise jne. eesmärgiks on Utoopia kodanike materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamine. Kultuuriliste vajaduste rahuldamiseks tahetakse jätta maksimaalselt palju aega ja võimalusi. Selleks on tööpäev lühendatud 6 tunnini, ehitatud klubid, raamatukogud jne. Seega ilmneb selgelt Utoopia tootmise sotsialistlik eesmärk.

Küsimust, kuidas see on tegelikkuses saavutatav, s.t. küsimust tootmise pidevast täiustamisest kõrgeima tehnika baasil, Morus ei püstita. Me ei näe Utoopias tootmise pidevat kasvu ega tehnika täiustamist. Me saame teosest vaid teada, et Utoopia tootmine rajaneb käsitöö tehnikale.

Samal ajal on Morus kindlalt veendunud, et saaduste külluse kindlustamine kõikidele kodanikele on võimalik 6-tunnise tööpäevaga. Morus seletab seda parasitismi täieliku puudumisega Utoopias. Lugedes parasiitideks landlorde, vaimulikke,

töövõimelisi kerjuseid ja lisades kõikidele eelmistele veel luksusesemete tootjad ning naised (viimased üksi moodustavad juba poole kõigist elanikest), kes elavad jõude või kelle tööjõudu ei kasutata ühiskondlikult kasulikuks tööks, näitab Morus, et tootvast tööst seisab eemal rohkem kui pool ühiskonnas leiduvast tööjõust[1]. Kõigile peaks, Moruse arvates, iseenesest olema selge, et kui see mass töövõimelisi käsi rakendada tootvale tööle, siis muutuks tööaeg lühemaks ja ühiskonna vajadused saaksid rahuldatud. Sellest kaalutlusest lähtudes on Morus rakendanud kõik utoopialased tootvale tööle ja piiranud tööpäeva 6 tunnini. Füüsilisest tööst on vabastatud ainult need kodanikud, kes on hõivatud mingi muu ühiskonnale vajaliku tegevusega ja ainult senikaua, kuni nad neid kohustusi täidavad. Nii kuuluvad füüsilisest tööst vabastatute hulka vabariigi ametnikud, samuti õppiv noorsugu ja vaimse töö tegijad.

Morus, kujutades tootmissuhteid vastavuses olevatena tootmisjõududega, ei püstitanud küsimust tootmise pidevast suurendamisest ja täiustamisest kõrgeima tehnika baasil. Ta usub, et saaduste küllust, mis katab kõik ühiskonna vajadused, on võimalik saavutada käsitööle rajaneva tehnikaga. Selles väljendub Moruse utopism ja idealism.

Vastavalt uuele tootmisviisile ja uutele tootmissuhetele, loob Morus kujutluse ka uuest ühiskondlik-poliitilisest korrast, mis tema arvates on ideaalne.

---

[1] Т. М о р. Утопия, lk. 121-123.

IV ÜHISKONDLIK-POLIITILINE KORD UTOOPIAS

Utoopia ühiskond on sotsialistlik ühiskond, kus eksisteerib tootmisriistade ja tootmisvahendite ühisomandus, mis moodustab Utoopia ühiskonna majandusliku aluse. Sotsialistlik majandussüsteem, mida kujutab Morus, valitseb jagamatult nii linnas kui maal, kindlustades Utoopia kodanikele kõik võimalused jõukaks ja kultuurseks eluks, tundmata töövõõpuudust, viletsust ja laostumist.

Utoopias pole ekspluateerijaid ega ekspluateeritavaid: kõik utoopialased on vabad üheõiguslikud kodanikud. Nende üheõiguslikkus väljendub võrdsetes õigustes ja võrdsetes kohustustes. See seisneb kõigepealt selles, et kõik utoopialased on ühesuguses vahekorras ühisomandiga: neile on tööks võrdselt kättesaadavad ühiskonnale kuuluvad tootmisriistad ja -vahendid, neil on võrdne õigus saada toodetust kõike, mida vajavad. Kõigil utoopialastel on ühesugune õigus tööle, kultuursele puhkusele, haridusele, õigus ainelisele kindlustatusele vanaduse, haiguse ja töövõime kaotuse puhul. Utoopia kodanike võrdsus seisneb, lõpuks, selles, et neil kõigil on täiesti ühesugused põhikohustused.

Õigust tööle ei ole "Utoopias" millegagi eriliselt alla kriipsutatud, kuid me näeme, et Utoopia ühiskonnas pole töötuid ja õigus tööle on seotud kohustusega töötada ning õigusega saada ühiskondlikust toodangust kõiki vajalikke saadusi.

Utoopia kodanike õigus puhkusele tagatakse seaduslikult tööpäeva piiramisega ja kultuursete meelelahutuste võimaldamisega. Tööpäeva lühendamise eesmärgiks on jätta utoopialastele võimalikult rohkem vaba aega tegelemiseks teadustega, enesetäiendamiseks avalikel loengutel, muusika harrastamiseks, sportlikeks mängudeks jne.[1]

Haiguse korral võib iga utoopialane kasutada arhidektuuriliselt kaunist haiglat, mis on varustatud kõige vajalikuga tervise taastamiseks[2]. Töövõime kaotuse korral ei hoolitse utoopialased sellise kodaniku eest mitte vähem kui töövõimelise inimese eest[3]. Kui haigel pole mingit lootust terveneda ja tal on koledad valud ning piinad, siis püüavad vaimulikud ja valitsusvõimud haiget veenda, et kannataja läheks vabasurma[4]. Seejuures ei vähendata hoolitsust tema eest ja ei avaldata mingit survet. Otse vastupidi - sellele, kes surmab ennast põhjendamata oma tegu preestrile ja senatile, ei anta ei "maad ega tuld", vaid visatakse häbistavalt matuseid korraldamata kuhugi sohu.

Kõik utoopialased omavad õigust haridusele, mis nagu õigus töölegi, kuulub inimese kõige tähtsamate õiguste hulka. Utoopias õpetatakse kõiki lapsi ja isegi suur osa täiskasvanud mehi ja naisi õpivad tööst vabal ajal[5].

Teosest kõige selgemini ilmnevateks utoopialaste kohustusteks on pidadà kinni töödistsipliinist, austada kehtivaid

---

1 **Т. М о р.** Утопия, lk. 119-120.
2 Sealsamas, lk. 130.
3 Sealsamas, lk. 216.
4 Sealsamas, lk. 168-169.
5 Sealsamas, lk. 145.

ühiselu reegleid (seadusi) ja kaitsta oma kodumaad ning riiklikku korda.

Utoopias, kus on hävitatud eraomand tootmisriistadele ja tootmisvahenditele, puuduvad ekspluataatorlikud klassid. Me ei näe Utoopias ka sõbralikke klasse, nagu seda on töölisklass ja talupoegkond sotsialistlikus riigis. Oma põhilisest elu- ja töökohast - linnast, käivad utoopialased vaheldumisi maale tööle, mistõttu Utoopias ei ole alatiselt põllumajanduses töötavaid või ainult käsitööga tegelevaid inimeste gruppe. Utoopia tootmine toimub ühtses riiklikus tootmissektoris ja utoopialased moodustavad selles kollektiivselt ühiskonna heaks töötava terviku. Utoopia ühiskonnas ei näe me seega inimeste gruppe, mida võiks nimetada klassideks.

Utoopias on aga nn. teadlaste kategooria, keda võib täie õigusega nimetada Utoopia intelligentsiks. Teadlased, s.o. Utoopia intelligents, on rakendatud tööle riigiaparaadis, teaduslikus ning õppe- ja kasvatustöös. Igaüks võib tõusta vaimsete töötajate - teadlaste kategooriasse, kui tal on vastavat huvi ja võimeid. Kui aga vaimsele tööle edutatud kodanik ei täida temale pandud lootusi, siis viiakse ta füüsilisele tööle tagasi. Utoopia intelligents, kes on võrsunud Utoopia töötajate hulgast ja on sellega eluliselt seotud, on tõeline rahvaintelligents, kelle abiga töötajad juhivad riiki. Utoopia intelligentsi ja töötajaskonna vahel ei ole mingit majanduslikku vastuolu, mistõttu moodustab Utoopia ühiskond ühtse klassideta terviku.

Seda tervikut näib rikkuvat orjade kategooria. Terve peatükk "Utoopias" kõneleb orjadest[1], kuid kes õieti polegi

---

[1] T. M o r. Утопия, lk. 167-180.

orjad, vaid on raskematele töödele rakendatud karistusalused. Utoopias pannakse orjusse "häbiväärse teo" eest, mille puhul oleks mujal karistatud surmaga. Sellise karistuse väärilisekс kuriteoks loetakse näiteks, kahekordset üle piiri jooksmise katset[1]. Ka muudetakse orjadeks need, kes langevad sõjavangi võitluses relvad käes. Peale selle ostavad utoopialased odavalt või saavad tasuta surmamõistetuid teistelt maadelt. Viimased moodustavad orjade põhimassi Utoopias. See asjaolu teeb arusaadavaks, miks hindab Morus Utoopia "orjapidamist" kui positiivset nähtust: see on vastandatud kaasaegse Inglismaa karmidele karistustele[2], kus oli seadustega kehtestatud surmanuhtlus 6789 süüteo eest[3] ja kus ainuüksi Henry VIII 38 valitsemisaasta jooksul hukati 72 000 inimest, s.o. ligi 2000 inimest aastas[4].

Suure humanistina on Morus surmanuhtluse vastu ja sügavalt veendunud, et see ei too kasu kellelegi. Moruse arvates ei ole kurjategija pea maharaiumisest kasu ei kurjategijale endale, sest ta ei saa end parandada, ega ka ühiskonnale, sest koos hukatud kurjategijaga viiakse hauda paar ühiskonnale nii vajalikke töökäsi[5]. Seejuures lähtub Morus põhimõttest, et karistus peab kasvatama. Orjana töötavast kurjategijast on ühiskonnale kasu ja ta võib muutuda isegi

---

[1] Т. М о р. Утопия, lk. 135-136.

[2] В.П. В о л г и н. Историческое значение "Утопии", lk. 21.

[3] Е.В. Т а р л е. Общественныя воззрения Томаса Мора, lk. 118.

[4] Sealsamas, lk. 119.

[5] Т. М о р. Утопия, lk. 173-174.

väärtuslikuks ühiskonna liikmeks.

Kõik eespoolmainitud orjade liigid on rakendatud sellepärast ühiskondlikult kasulikule tööle. Karmimalt kui teisi koheldakse utoopialastest orje, sest nad on ise mitmekordselt süüdi: omades kõik võimalused korralikuks eluks, nad siiski ei suutnud hoiduda kuriteost.

Erilise liigi orje moodustavad teiste rahvaste töökad ja vaesed sulased[1], kes eelistavad tulla utoopialaste juurde orjusesse vabatahtlikult[2]. Sellistesse inimestesse suhtutakse lugupidamisega ja neid koheldakse sama leebelt nagu omagi kodanikke, ainult selle erinevusega, et neile antakse rohkem tööd, kuna arvestatakse, et nad on sellega harjunud. Sellised orjad võivad lahkuda millal tahavad ja utoopialased ei lase neid minna n.ü. tühjade kätega. Lahkumise juhtumeid tulevat ette aga harva. Nagu eelnevast selgelt nähtub, pole see liik töötajaid Utoopias sugugi mitte orjad, kuigi neid niiviisi nimetatakse, vaid vabad vööramaalased, kes parema meelega töötavad Utoopias kui omal kodumaal.

Üldse pole Utoopias orjust selle sõna otseses mõttes. Esiteks, orjaks muudetakse inimene mingi süüteo eest, teiseks, orja poeg ei jää enam orjaks, vaid saab vabaks kodanikuks[3]. Kolmandaks, ori ise saab eeskujuliku ülalpidamise ja korraliku töö eest karistuse kergendust ning teda võidakse sel juhul vürsti või rahvahääletuse otsusega vabastada[4].

---

[1] Sulane - originaalis: mediastinus, mis sõnasõnalt tähendab "keskmik". Selle sõna tähendus ei ole ilmselt selge; sageli nimetasid roomlased niiviisi teistest orjadest madalamal seisvaid koduorje (vt. **Т. М о р. Утопия**, lk.287,märkus 179).

[2] **Т. М о р. Утопия**, lk. 168.

[3] Sealsamas, lk. 167.

[4] Sealsamas, lk. 174.

Seega on Utoopias nimetatud orjadeks karistusalused, kes on paigutatud raskematele töödele.

Peale orjade (õigemini "orjade") teevad raskeid ja ebameeldivaid töid vabade ja orjade vahepealne inimeste kategooria. Need on inimesed, kes teevad raskeid ja ebameeldivaid töid religioossetel kaalutlustel, et sel viisil olla kasulik ühiskonnale[1]. Nad võtavad endale vabatahtlikult ja hea meelega kõige ebameeldivamaid ja räpasemaid töid, millest tavaline utoopialane ütleb halvakspanuga ära. Vaatamata töö raskusele ja ebameeldivusele ei taha nad selle eest kõige väiksematki tasu. Nad on arvamisel, et mida rohkem nad alandavad end tööga orja tasemele, seda rohkem peab ühiskond neist lugu ja hindab nende tööd. Need ideaalsed, tagasihoidlikud, fanaatilised töölised-mungad on kõige teravam kontrast Moruse-aegsele laisale, igavusest joobunud ning jultunud mungapeakatte kandjale[2].

Kuna Morus oma ajaloolisest piiratusest tingituna ei mõistnud, et kõige ebameeldivamatest ja raskematest töödest võiks vabastada inimesi tehnika, siis ei jäänud tal muud üle, kui tuua oma ideaalses ühiskonnas tootmisse orjade (servi) ja vabade ning orjade vahepealne kategooria. Morus on teinud seda kaasaja mõjul, sest seoses maadeavastuste ja kolooniate anastamisega elas orjus üle uut tõusuperioodi. Haarates kinni lihtsalt sellest, mille kohta pakkus eeskuju kaasaeg ja minevik, oli Morus paratamatult sunnitud iseendale vastu rää-

---

[1] Т. М о р. Утопия, lk. 204.

[2] К. К а у т с к и й. Томас Мор и его Утопия, lk.252.

kima ja rikkuma oma ideaalse ühiskonnakorralduse printsiipe.

Orjade ning orjade ja vabade vahepealse kategooria olemasolu Utoopias ei muuda ühiskonna iseloomu, mis on põhiliselt vabade ja võrdsete inimeste, mitte ekspluateeritavate tööle rajanev ühiskond, kuna orje (õieti karistusaluseid) kasutatakse vaid abitööjõuna. Hythlodaeus nimetab Utoopiat eraomandita ühiskonnaks, kus "... ei ole ebavõrdset saaduste jaotust, ei ühtki puudustkannatajat ega ühtki kerjust, kuigi keegi midagi ei oma, on ikkagi kõik rikkad"[1].

Riikliku korralduse poolest kujutab Utoopia endast nagu mingit unitaarriiki, sest tema territooriumil kehtib ainult üks kõrgemate võimuorganite süsteem, millele täielikult alluvad kõik rahva poolt valitud riigiametnikud, kes täidavad kohalike riigivõimaorganite ülesandeid. Seejuures on Utoopia riik tsentraliseeritud mitte bürokraatlikult vaid demokraatlikult, sest Utoopia elanikkonna laiadel kihtidel on võimalik osa võtta riigivalitsemisest.

Riiklike ühenduste vormilt on Utoopia föderatsioon, täpsemini 54 linna föderatsioon. Linnad on ühinenud omavahel täieliku võrdõiguslikkuse alusel; kõigil neil on ühesugused asutused ja õigused[2].

Administratiiv-territoriaalseks ühikuks Utoopias on linn koos selle juurde kuuluva territooriumiga. Need administratiiv-territoriaalsed ühikud on kõik ühesugused, kuivõrd seda võimaldavad geograafilised ja looduslikud tingimused[3]. Selline administratiiv-territoriaalne jaotus, mis

---

1 Т. М о р. Утопия, lk. 216.
2 Sealsamas, lk. 109.
3 Sealsamas, lk. 109 ja lk. 112.

on läbi viidud ilma eri piirkondade majanduslikke iseärasusi arvestamata, lihtsalt lähtudes primitiivsest võrdsustamise printsiibist, on reaktsiooniline. Nõukogude Liidu - esimese sotsialismimaa - rajoneerimisel ei saadud lähtuda ega lähtutudki Utoopias esinevast võrdsustamise printsiibist, vaid riik rajoneeriti majanduslike põhimõtete alusel, teaduslikult arvestades maa eripiirkondade majanduslikke ja rahvuslikke iseärasusi. Sellistest põhimõtetest lähtuv administratiiv-territoriaalne jaotus on meie maa monoliitsuse eelduseks ja aluseks ning kindlustab rahvaste sõprust - meie maa võimsuse allikat.

Utoopia riigiaparaadi moodustavad kõrgemad riigivõimu organid - senat ja rahvakoosolek, ametiisikud (syfograndid, traniborid), kes täidavad kohalike võimuorganite funktsioone, sõjavägi jne.

Algrakukese riigis moodustab perekond (maal vähemalt 40, linnas 10-16 täiskasvanud perekonna liiget)[1]. Perekonnas peaks on vanemad - isa ja ema. Nii pere-isa kui ka pere-ema on eakad ning perekonnas lugupeetud inimesed. Iga 30 perekonna kohta valitakse isik, keda nimetatakse syfograndiks ehk fylarhiks[2]. Kümme fylarhi ja nende alluvuses olevate perekondade juhiks on valitav tranibor e. protofylarh. Lõpuks teostavad syfograndid, keda on kokku 200, viimased valimised. Enne hääletust annavad nad vande, et valivad rahva poolt esitatud nelja kandidaadi hulgast vürstiks "selle, keda peavad kõige sobivamaks". Senatisse, mis otsustab kõiki

---

[1] Т. М о р. Утопия, lk. 110, 127.
[2] Sealsamas, lk. 116.

riigi tähtsamaid küsimusi ja on Utoopia kõrgeimaks riigivõimu organiks, saadab iga linn võrdse arvu saadikuid.

Vürst ehk riigipea[1] valitakse eluks ajaks tingimusel, et ta ei taotle võimuhaaramist ja ei püüa muutuda türanniks. Kõik teised ametiisikud valitakse üheks aastaks, nende hulgas ka traniborid, keda erinevalt teistest "ei vahetata ilma põhjuseta". Saadikuid valitakse teadlaste hulgast, millisesse kategooriasse võib töösta iga utoopialane, kel on vastavaid kalduvusi, huvi ja võimeid[2]. Seega moodustatakse Utoopia riigivõimu organid rahva poolt ja rahva esindajatest.

Valitsemine toimub demokraatlikult. Kõige suurema ühiskondliku tähtsusega küsimustest informeeritakse sufogrante, kes omakorda teatavad sellest oma alluvatele perekondadele[3]. Seejärel arutatakse küsimust ühiselt rahvakoosolekul. Lõpuks sufograndid, vaadanud ise veel küsimused hoolikalt läbi, esitavad rahva soovid ja oma isikliku arvamuse arutatavas küsimuses senatile. Senati töö kohta käiv seadus näeb ette, et eelnõu ei tohi arutada samal päeval, kui see esitati senatile. Vaidlused ja eelnõu arutamine lükatakse edasi järgmisele istungile, et senaatorid saaksid kõige üle põhjalikult järele mõelda. Seejuures lähtutakse arvamusest, et kiirustades võiksid senaatorid esitada arvamusi mõtlematult, mida hiljem juba lihtsalt enesearmastusest hakkaksid kaitsma, unustades ühiskonna heaolu. Seega on senat ja rahvakoos-

---

[1] Riigipead on mõnes kohas nimetatud ka barzan'iks ja ademos'eks.(Vt.T. M o p. Утопия, lk. 123).

[2] T. M o p. Утопия, lk. 123.

[3] Sealsamas, lk. 116-117.

olek tähtsaimad riigivõimu organid Utoopias. Mööda minna ühiskondlikult tähtsates küsimustes senatist ja rahvakoosolekust loetakse "kaelakohtulikuks kuriteoks".

Sellised valitsemise printsiibid näitavad, et Utoopia riigivõimuorganid - rahva poolt valitud asutused ja isikud - on rahva tõelisteks esindusorganiteks, et riigivõimuorganite ehituse ja tegevuse printsiibid kindlustavad rahvahulkadele osavõtu riigi valitsemisest ja riigiasjade otsustamisest. Rahva poolt riigivõimuorganitesse valitud saadikud on rahva teenrid, nad on lihtsad ja viisakad, ei käitu ülbelt, ei tarvita oma ametivõimu kurjasti ning riietuvad nagu tavaline utoopialane[1]. Selles suhtes ei erine isegi vürst, kes erinevalt teiste maade riigivalitsejaist ei kanna oma ameti tunnusena mitte krooni, vaid hoiab käes kimpu viljapäid.

Kuid riigivõimuorganitesse valitud utoopialaste saadikud ei ole mitte ainult rahva teenrid, vaid nad annavad Utoopias kehtivate tavade kohaselt ka aru oma tegevusest. Me näeme, et saadikuid, kui need oma tegevusega ei õigusta rahva usaldust, võidakse ametist tagandada. Nii võib vürst eluaeg ametis olla ainult tingimusel, et ta ei taotle türanniat[2]; teadlased, kellede kategooriasse kuuluvad ka riigiametnikud, viiakse tagasi füüsilisele tööle, kui nad ei täida neile pandud kohustusi[3] jne.

Need on demokraatlikud riigivalitsemise ja riigivõimuorganite moodustamise printsiibid, kodanlikust demokraatiast palju kaugemale ulatuvad demokraatia printsiibid. Morus on

---

1 T. M o r. Утопия, lk. 175-176.
2 Sealsamas, lk. 116.
3 Sealsamas, lk. 123.

need vastandanud feodaal-absolutistlikule monarhiale ja despotismile, mis valitses tema kaasaegsetes Euroopa riikides. Monarhia võim, mis oli eraldatud rahvast ja oli viimasele vaenulik ning mille bürokraatlik tsentralism tegi võimalikuks kohalike riigivõimu esindajate piiritu omavolitsemise, erineb tohutult Moruse poolt kujutatud demokraatlikust riigiaparaadist ja demokraatlikest valitsemisprintsiipidest. Vastupidiselt feodaalsele riigiaparaadile ja halastamatule despotismile on Morus loonud kujutluse demokraatlikust riigiaparaadist ja rahvavõimust, tahtes seega näidata ideaalset eeskuju "riigi kõige paremast korraldusest".

Klassiühiskonnas on riigi peamiseks funktsiooniks "... ohjas hoida ekspluateeritavat enamikku ekspluateeritava vähemiku huvides"[1]. Kuna Utoopia riigis puuduvad ühiskonnaklassid, keda oleks tarvis ekspluataatorliku vähemuse huvides hoida alistumises, siis ei ilmne Moruse poolt kujutatud riigivõimuorganite tegevusest, et Utoopia riik täidaks ekspluataatorlikule riigile omast peamist funktsiooni. Utoopia riigil näeme olevat kaks funktsiooni. Riigi peamise funktsioonina kerkib Moruse kirjeldusest esile majanduslik-organisatoorse ja kultuurilis-kasvatusliku töö funktsioon. Teisena näeme Utoopia riigil välist funktsiooni, s.o. maa kaitsmist väliskallaletungi vastu. Viimane funktsioon ei kerki peamisena esile suurelt osalt sellepärast, et Morus kujutas Utoopiat Inglismaa eeskujul saareriigina, mis juba looduslikult on paremini kaitstud väliskallatungide vastu kui mandririigid.

---

[1] J. V. S t a l i n. Leninismi küsimusi, lk. 563.

Riigi majanduslik-organisatoorse ja kultuurilis-kasvatusliku töö funktsioon väljendub kõige ilmekamalt senati ülesannetest ja tegevusest. Senat, kuhu saadetakse igast linnast kolm saadikut, peab saaduste ja vajaduste arvestust, määrab kindlaks kui palju ühelt või teiselt linnalt nõutakse tööd ja teostab saaduste ümberjaotamist, suunates ülejäägid sinna, kus millegi pärast mõnedest tarbeesemetest tuntakse puudust[1].

Majanduslik-organisatoorset funktsiooni näeme peale Utoopia kõrgema riigiorgani - senati täitmas ka ametiisikuid. Sufogrante lastakse kordamööda kahe kaupa osa võtta senati istungitest[2]. Traniborid käivad iga kolme päeva järel ja kui tarvis siis sagedamini, nõu pidamas vürstiga, lahendades ühiskondlikke küsimusi, aga ka eraisikute vahelisi tüliküsimusi[3]. Viimaseid, nagu märgib Hythlodaeus, tuleb ette erakordselt vähe. Sufograndid juhivad oma alluvate perekondade tööd, hoolitsedes selle eest, et mõned endale tööga liiga ei teeks, teised aga ei logeleks[4]. Nad valvavad ka, et peetakse kinni tööpäeva pikkusest. Keegi ei tohi töötada üle 6 tunni päevas: enne lõunat 3 tundi, pärast lõunat 3 tundi, et jääks küllaldaselt vaba aega teadustega tegelemiseks ja meelelahutuse jaoks ning 8-tunniseks magamiseks.

Riigiametnikud tegelevad ka kodanike meelelahutuse küsimustega. Nii saab utoopialane sufograndi, tranibori ja vürsti kaudu loa ekskursiooniks või reisuks sinna, kuhu ta

---

1 T. M o p. Утопия, lk. 136.
2 Sealsamas, lk. 116.
3 Sealsamas.
4 Sealsamas, lk. 119.

soovib[1]. Peale selle antakse riigi poolt liiklusvahendid ja reisuvarustus, kuna kõike muud, mida läheb vaja elamiseks, saab utoopialane igalt poolt, kus ta ka ei viibiks, tasuta, nagu oma kodulinnas.

Riigi eesmärgiks on kindlustada kõikidele pärast füüsilist tööd võimalikult rohkem aega vaimseks tegevuseks ja hariduse omandamiseks[2]. Selles seisab utoopialaste arvates elu õnn.

Riigivõimuorganite tegevusega on seotud ja nende kompetentsi kuuluvad ülesanded, mis harilikult on kohtu- ja karistusorganitel, sest viimaseid Utoopias eraldi ei eksisteeri. Kohtu- ja õigusmõistmise kohustused lasuvad vürstil ja teistel ametnikel[3]. Nendes ülesannetes esinevad senat[4], vürst ja rahvakoosolek[5] ning traniborid[6].

Seadusi on Utoopia riigis vähe[7] ja seda peavad utoopialased suureks vooruseks. Nad peavad suurimaks ebaõigluseks aheldada inimesi ülirohkete seadustega, mis teeb võimatuks kõikidel nendega tutvuda, ning mis on sageli liiga segased, et neid mõista. Seadusi kehtestatakse Utoopias vaid selleks, et informeerida kõiki utoopialasi nende kohustustest ja õigustest[8]. Seejuures on seadused sõnastatud lihtsalt ja kõigile arusaadavalt.

---

1 T. M o r. Утопия, lk. 135.
2 Sealsamas, lk. 126.
3 Sealsamas, lk. 206.
4 Sealsamas, lk. 172-173.
5 Sealsamas, lk. 170-174.
6 Sealsamas, lk. 116.
7 Sealsamas, lk. 176.
8 Sealsamas, lk. 176-177.

Seaduste vähesus, nende lihtsus ja arusaadavus võimaldab igaühel, ka kõige lihtsamal inimesel kaitsta oma huve. Advokaate, kes spetsiaalselt tegeleksid seaduste tõlgendamise ja kodanike kaitsmisega kohtus, Utoopias ei ole. Utoopialased peavad õiglasemaks, et nii kohtualune kui ka süüdistaja ise jutustaksid kõik kohtunikule, kes siis kergesti saaks välja selgitada tõe, kuna kaval advokaat seda varjaks arvukate võtete, keerdkäikude ja venitamistega. Nad on arvamisel, et lihtsatel inimestel, keda on riigis kõige rohkem, on nii kõige paremini võimalik end kaitsta.

Sellise demokraatlikest põhimõtetest lähtuva kohtumõistmise ja lihtsa, kõikidele arusaadava seadusandluse kujutamine oli teravaks kriitikaks Inglismaal j.t. Euroopa riikides valitsevale keskaegsele seadusandlusele ning kohtukorraldusele, kus tuhandetesse ulatuvate seadustega, mis sageli olid segased ja käisid üksteisele risti vastu, mõisteti kõige karmimat kohut ekspluateeritavate üle.

Seoses Utoopia riigivõimuorganite tegutsemisega kohtuja karistusorganitena on vajalik märkida, et kõige rohkem ilmneb nende tegevus abieluküsimuste alal[1]. Me ei näe aga Utoopia riigiorganite tegevust ühisomandi kaitsefunktsioonides. Morus ei kujuta seega ette, et sotsialistlikus riigis on vaja ühisomandit kaitsta rahva vara omastajate ja kõrvaldajate vastu, mahajäänumate inimeste vastu, kes on pärandanud vanalt klassiühiskonnalt igandeid, milledest nad pole veel lahti saanud.

Moruse ideaalsel riigil ilmneb aga selgelt maa kaitse-

---

[1] Т. М о р. Утопия, lk. 169-174.

funktsioon väliskallaletungide vastu.

Utoopia riigi sise- kui ka välispoliitika on rahu poliitika. Sisepoliitika on suunatud oma maa elanikkonna heaolu kindlustamisele, kuna välispoliitikaga püütakse tülikü-simustest teiste riikidega üle saada rahulikul teel, ilma verevalamiseta. Välispoliitiliste suhete poolest utoopialastega jagunevad teised riigid kolme kategooriasse: 1) liitlased, s.o. riigid, millised kutsuvad endale ametnikke Utoopiast, 2) sõbralikud riigid, kes millegi eest utoopialastele tänu võlgnevad ja 3) ülejäänud riigid, kelledega utoopialastel pole mingeid suhteid[1].

Ametlikke lepinguid utoopialased ühegi riigiga ei sõlmi[2]. Nad on arvamisel, et inimesed on looduse poolt üksteisega seotud loomulike sidemetega küllalt tugevasti ja see, kes neid (s.t. loomulikke) sidemeid rikub, ei kohkuks murdmast ka kirjalikke lepinguid. Sellisel arvamisel on nad seepärast, et teistes maades, näiteks Euroopas, sõlmitakse hiigla palju lepinguid ja niisama palju neid ka rikutakse. Looduse sõprussidemed asendavad lepinguid ja seovad inimesi üksteisega paremini ning tugevamini kui lepingulised kokkulepped, sest utoopialaste arvates ei saa lugeda kedagi enda vaenlaseks, kui ta ei ole sulle teinud ülekohut[3]. Seepärast ei sõlmigi utoopialased ühegi teise riigiga lepinguid. Selles väljendub Moruse eitav suhtumine kaasaja rahvusvahelistesse lepingutesse, mis olid petlikud, sõlmitud valitseva

---

1 T. M o p. Утопия, lk. 178.
2 Sealsamas.
3 Sealsamas, lk. 180.

klassi huvides, et diplomaatiliselt soodustada vööraste maade vallutamist ja anastamist.

Utoopialased ei organiseeri ise ühtegi sõda ja alles siis, kui sõda on välditamatu, kui on tarvis kaitsta oma maad või ajada välja nende kodumaale sissetunginud vaenlane, on nad valmis sõdima[1]. Sõda on utoopialastele jälk, metsik ja elajalik jäänus inimese loomalikest kirgedest. Vastupidiselt Moruse-aegseile riikidele peeti Utoopias häbiks sõjas saadud loorbereid ning ei uhkustatud kunagi oma võitudega.

Utoopialased peavad pühaks kohustuseks kaitsta oma ideaalse riigi õnnelikku elu ja riigikorda, samuti oma liitlasi ja sõpru agressiivsete rahvaste kallaletungide vastu. Utoopia riik on valmis ilma mingit tasu soovimata appi ruttama sõbralikule naaberriigile, kui see ei suuda ise end vabastada türannide ikkest ja orjusest. Ka abistavad utoopialased sõpru oma sõjajõudude appisaatmisega, kui on tarvis nõuda agressorilt kahjutasu. Nad teevad seda aga ainult sellistel juhtudel, kui on kontrollinud, kas abipalunud riigil on õigus nõuda kahjutasu ning kui vastane keeldub küsimust lahendamast rahulikul teel. Utoopialased teevad kõik selleks, et muuta sõda tarbetuks ning alles selle järel, kui see ei õnnestu, otsustavad alustada sõda.

Sõjas püüavad utoopialased saavutada võitu võimalikult väiksema verevalamisega ja sõjakavalustega[2]. Üheks suuremaks sõjakavaluseks peavad nad vaenlase äraostmist[3]. Samaaegselt

---

1 Т. М о р. Утопия, lk. 181.
2 Sealsamas, lk. 183-184.
3 Sealsamas, lk. 184-186.

sõja kuulutamisega püüavad utoopialased viia vaenlase maa kõige tähtsamatesse kohtadesse oma riigipitsatiga tõestatud üleskutseid, milledes lubatakse hiiglasuured lunarahad neile, kes tapavad utoopialaste vastaste riigivalitseja ning üleskutses märgitud tähtsamad sõjasüüdlased. Kahekordselt suuremad autasud on määratud aga neile, kes annavad need isikud välja elusalt. Ja nagu räägib Hythlodaeus, tekitavad need üleskutsed utoopialaste vastaste seas suurt paanikat. Sageli juhtuvat, et utoopialaste vaenlased osutuvad reedetuiks just nende poolt, keda nad ise kõige rohkem usaldasid, sest utoopialased ei tasu mitte ainult tohutu hulga kullaga, vaid annavad endile osutatud teenete eest isiklikuks omandiks kõige tulukamaid mõisu, mis asuvad ohututes kohtades. Sellist[illegible], nn. sõjakavalustega saavutatud võitu peavad utoopialased kõige humaansemaks, sest "... mõnede (sõja-)süüdlaste surm kaalub üles paljude süütute elu, kes on nii utoopialaste endi kui ka nende vaenlaste hulgast määratud surmale lahingutes"[1].

Kui äraostmine siiski ei õnnestu, püütakse õhutada kodusõda[2]. Kui ka see ei osutu võimalikuks või ei anna tulemusi, katsutakse ässitada vaenlase kallale mõni naaberriik. Sõja alustamiseks, nagu märgib Hythlodaeus sarkastiliselt, võivad riigivalitsejad välja kraapida mõne vana ja vaieldava lepingustatuudi, milliseid kuningatel on alati külluses. Kõigest, mis utoopialased on valmis andma oma liitlaste abistamiseks sõjas, peavad nad kõige kallimaks oma kaaskoda-

---

[1] Т. М о р. Утопия, lk. 186.

[2] Sealsamas, lk. 186-189.

nikke, kelledest nad ühtegi ei nõustu vahetama isegi vaenlase riigivalitseja vastu. Raha, kulda ja hõbedat, mida utoopialased omavad külluses, on nad valmis liitlaste heaks ohverdama meeleldi. Nad palkavad sõja puhul palgasõdureid, peamiselt 500 miili Utoopiast idapool asetseva karmi ja metsiku rahva - sapoleetide[1] hulgast. Igaühe poolt kergesti äraostetavad sapoleedid teenivad kõige ausamalt utoopialasi, kes tasuvad neile kõikidest kõige paremini.

Palgasõdurite üksustega liidetakse selle rahva sõjavägi, kelle maad kaitstakse ning sõbralike riikide abiväed[2]. Kõige lõpuks ühendatakse sellega utoopialaste oma kodanikest koosnev sõjavägi ning kogu sõjaväe ülemjuhatajaks pannakse üks kogenenum utoopialane, kellele on määratud ka asetäitjad.

Utoopialaste vägi värvatakse vabatahtlikest[3]. Meestega ühes võivad minna ka naised. Utoopialaste relvi, sõjatehnikat ja strateegiat peetakse eeskujulikuks[4]. Nad ehitavad hästikindlustatud laagreid, omavad kergesti transporditavaid piiramisseadeldisi ja oskavad neid väga hästi käsitseda. Relvad on neil tugevad, kuid seejuures küllalt kerged, et kanda igasugusel liikumisel, näiteks jalgsi, ujudes vees, ratsa jne. Nii jala- kui ka ratsaväe relvadeks on vibupüssid, kuna käsitsivõitluses kasutatakse mööku ja hellebarde. Lahingränna-

---

1 Sapoleedid - Moruse enda poolt kreeka keele alusel tuletatud nimetus, mis tõlkes tähendaks - täielikult müüdav. Mõeldud on šveitslasi, kelle hulgast enamasti värvati palgasõdureid.

2 T. M o p. Утопия, lk. 189-190.

3 Sealsamas, lk. 190-191.

4 Sealsamas, lk. 193-194.

kul peavad nad kindlat distsipliini, et vältida ootamatuid kallaletunge. Strateegilise võttena kasutavad näilist taganemist, et siis vaenlast ümber haarata jne. Kui utoopialased on sunnitud astuma lahingusse, siis võitlevad nad vapralt[1], ja seda sellepärast, et igal utoopialasel on oma kodu, kus ei puudu midagi, mis eluks on tarvis, et neid on lapsest saadik õpetatud armastama oma maa suurepärast riiklikku korda. Seoses utoopialaste sõjatehnikaga, mida Morus peab eeskujulikuks, tuleb märkida, et see pole siiski kaasaja käige parem relvastus, sest Moruse ajal kasutati juba tulirelvi.

Utoopialased võidavad alati oma vastaseid, sest võrreldes teiste riikidega on neil suured eelised, mis peituvad nende ühiskondlik-poliitilises korras ja materiaalsetes ressurssides. Utoopia sõduritel on kõrge teadlikkus, suur moraalne ühtsus ja patriotism jne.

Saavutanud lahingus võidu, utoopialased lõpetavad verevalamise ja võtavad lüüasaanuid meelsamini vangi kui tapavad[2]. Vaenlase lihtrahva massist on utoopialastel kahju samavõrra kui oma kodanikestki, sest nad teavad, et need lihtsad inimesed ei sõdi mitte enda tahtest, vaid neid on selleks sunnitud[3]. Vaenlase maad nad ei laasta, vaid püüavad võimalikult hoiduda põldude tallamisest[4]. Linna vallutamisel tapavad nad vastase sõjameestest ainult äraandjad, kuna teised muudetakse orjadeks. Rahulikke elanikke ei puudutata. Kui utoopialased

---

1 T. M o r. Утопия, lk. 191.
2 Sealsamas, lk. 192.
3 Sealsamas, lk. 186.
4 Sealsamas, lk. 194-195.

saavad teada, et kedagi ahvatletakse reetmisele, siis annavad nad sellele teatud osa karistatute varast, kuna ülejäänud osa kingivad liitlastele. Utoopialased ise ei võta saagiks midagi.

Sõlmitud vaherahu peavad utoopialased pühaks ja ei riku seda kunagi[1]. Sõja lõppemisel nõuavad nad sõjakulud sisse mitte naaberriigilt, keda nad aitasid, vaid võidetud riigilt - sõjasüüdlaselt. Sõjakuludeks nõuavad nad osalt raha, osalt muud vara, mida hoitakse riigikaitselisteks otstarveteks riigikassas.

Kui mõni riik valmistub ründama utoopialasi, siis püüavad nad vaenlast ennetada, et mitte sõdida omal maal[2].

Kõigest, mis on seotud utoopialaste sõjapidamisega, näeme, et Utoopia riigil on maa välisvaenlaste kallaletungide vastu kaitsmise funktsioon. Utoopialastel on oma sõjavägi, senat otsustab sõja ja rahu küsimusi, riigikassasse kogutakse raha ja vara, et seda kasutada sõja korral jne. Seejuures on Utoopia riigi poliitika rahu poliitika. Utoopialased peavad ainult õiglasi, vabastusliku iseloomuga sõdu, olgu need siis kas kodumaa või liitlaste ja sõprade kaitseks väliskallaletungide puhul või viimaste vabastamiseks türannide ikkest. Lisaks kõigele sellele lähtuvad utoopialased oma sõjapidamisviisides suurest humaansusest vaenlase lihtrahva vastu. Moruse poolt kujutatud progressiivsed sõjapidamise põhimõtted jäid tegelikkuses utoopiaks kuni esimese sotsialistliku riigi - Nõukogude riigi - relvastatud jõudude loomiseni. See-

---

[1] Т. М о р. Утопия, lk. 194.
[2] Sealsamas, lk. 195-196.

juures suurimat näidet tegelikust humanismist vaenlasriigi elanikkonna vastu pakub Nõukogude Armee käitumine Saksamaal, kus nõukogude võitlejad vabaduse ja humanismi lipukandjatena mitte ainult ei võimaldanud, vaid isegi aitasid sakslastel taastada rahuliku elu Ida-Saksamaal, mille tulemusena võrsus Saksa Demokraatlik Vabariik - võimas rahubastion Euroopas.

Täielik demokratism, mis selgelt ilmneb Utoopia ühiskondlik-poliitilises korras, avaldub ka Utoopia kultuuri ja ideoloogia küsimuste alal.

V KULTUURI JA IDEOLOOGIA KÜSIMUSED "UTOOPIAS"

Kui Thomas Moruse majanduslikud, sotsiaalsed ja poliitilised vaated põhinevad oma aja vastavale tegelikkusele, siis tema seisukohad kultuuri ja ideoloogia küsimustes on seotud oma aja ideoloogiaga.

Moruse kaasajaks, s.o. kapitali esialgse akumulatsiooni perioodiks väljakujunenud kultuuri ja ideoloogiat piiritletakse mõistetega renessanss ja humanism, mis tähendasid üleminekut feodaalselt ideoloogialt kodanlikule, feodalismiaegselt skolastikalt kodanliku ajastu reaalteadustele. Renessansiajastu humanistlik kultuur kui ühelt formatsioonilt teisele ülemineku kultuur oli kahepalgeline, sisaldades palju uut progressiivset, kuid säilitas samal ajal ka vana iganenut. See kahepalgelisus oli omane kõigile humanistidele, sealhulgas ka Thomas Morusele, mis avaldub selgelt tema vaadetes kultuuri ja ideoloogia küsimuste alal.

Pidades silmas asjaolu, et Morus oli humanist, saab arusaadavaks, miks omistas ta suurt tähtsust haridusele, kasvatusele, teadusele ja üldse kultuuri ning ideoloogia probleemidele. Juba utoopialaste filosoofilistest vaadetest kõneldes rõhutab Morus, et nad hindavad üle kõige vaimseid lõbusid, pidades neid primaarseiks ja kõige tähtsamaiks naudinguiks[1]. Suure tähtsuse omistamist teadmiste omandamisele näitab ka

---

[1] Т. М о р. Утопия, lk. 156 ja 159.

see, et Morus ütleb utoopialastel olevat harjumuseks korraldada iga päev varastel hommikutundidel loenguid, milledest osavõtt on kohustuslik ainult neile, kes spetsiaalselt tegelevad teadustega. Peale selle koguneb aga vabatahtlikult neile loenguile suurel hulgal mehi ja naisi mitmesugustelt tööaladelt, kuulates loenguid vastavalt oma huvidele ja kalduvustele[1]. Humanistile tüüpiliselt omane hariduse tähtsuse rõhutamine avaldub ka selles, et Utoopia riigiametnikud - syfograndid, traniborid ja vürst valitakse õpetlaste hulgast[2].

Hariduse ja kasvatuse süsteemis endas ilmnevad samuti humanistlikud ja isegi humanismist kaugemale minevad ideed. Morusel on haridus tehtud kättesaadavaks k õ i g i l e ühiskonna liikmeile. Ta näitab, et Utoopias antakse kõigile lastele hea algharidus ja kasvatus, samuti saavad naised haridust võrdsetel alustel meestega[3]. Mõte meeste ja naiste intellektuaalsest võrdsusest, mis ei esine ei Itaalia XIV-XV sajandi humanistidel ega ka inglise kirjanduses, on Morusel originaalne ja võis tekkida oma tütarde kasvatusprobleemi lahendamisel[4].

Utoopialaste lapsed õpivad koolides põlluharimist teoreetiliselt ja tutvuvad sellega ka praktiliselt[5]. Neid viiakse linna ümbritsevaile põldudele nagu mängima, kuid selle asemel, et ainult vaadata, kuidas teised töötavad, teevad

---

1 T. M o p. Утопия, lk. 120.

2 Sealsamas, lk. 123.

3 Sealsamas, lk. 145.

4 Е. В. Т а р л е. Общественныя воззрения Томаса Мора, lk. 24-26.

5 T. M o p. Утопия, lk. 117-118.

lapsed ka ise tööd. Selle Moruse mõtte kohta käibki V.I.Lenini viide utopistidele: "... ei saa kujutleda tulevase ühiskonna ideaali, ühendamata noorsoo õppimist tootva tööga ei õppimist ja haridust ilma tootva tööta ega tootvat tööd ilma paralleelse õppimise ja hariduseta... Seda mõtet väljendasid juba vanad suured utopistid"[1]. Iga noor utoopialane, olgu ta mees või naine, peab ära õppima vähemalt ühe käsitöö-ala ja kui soovib, siis ka teisi käsitöid. Selline kasvatus lähtub töökasvatuse põhimõtetest. Thomas Morus on esimesi mõtlejaid, kes esitas polütehnilise hariduse idee.

Täiskasvanud utoopialased pühendavad õpingutele ja teadustele peaaegu kogu tööst vaba aja[2], sest vaimsetes harrastustes ja hariduses seisneb nende arvates elu õnn[3]. Nii mehed kui naised võivad füüsilisest tööst vabal ajal külastada ühiskondlikke saale, kus töötavad teadlased, kellede kaasabil on võimalik tegelda neid huvitava teadusharuga.Riik võimaldab kõigile soovijaile kasutada raamatukogudes ja muuseumides leiduvaid raamatuid, mitmesuguseid seadeldisi, aparaate jne.

Füüsilisest tööst vaba aja kasutamine vaimseiks harrastusiks on uudne mõte, mida ei esine näiteks Platonil, sest antiikmaailmas olid füüsiline ja vaimne töö seostamatud vastandid[4]. Moruse töökasvatuse ja füüsilisest tööst vaba aja teaduste harrastamiseks kasutamise ideed on progressiivsed ja tema eelkäijatest humanistidest kaugemale minevad ideed.

---

1 V. I. L e n i n. Teosed, 2. kd., lk. 421.

2 T. M o r, Утопия, lk. 120 ja 145.

3 Sealsamas, lk. 126.

4 К. К а у т с к и й. Томас Мор и его Утопия, lk. 293-294.

Omapäraseks laste, aga ka täiskasvanute kasvatamise vormiks on lühikesed õpetlikud moraali-loengud enne lõuna- ja õhtusööki ning vestlused pärast söömist[1]. Vestlusi õpetlikel ja kasvatuslikel teemadel juhivad vanemad inimesed ilma targutamiseta ning nendest võivad osa võtta ka nooremad, mida nähakse heameelega. Peale kasvatuslike eesmärkide on sellistel vestlustel ka talentide väljaselgitamise eesmärk. Neid asjaolusid silmas pidades paigutatakse noored vastavalt vajadusele söögilauda istumagi[2]. Kõige andekamad õpilased eraldatakse õpetaja soovitusel ja rahva valikul teaduste ja kunstide õpinguteks. Õpilane, kes ei täida temale pandud lootusi, kutsutakse koolist ära ja määratakse füüsilisele tööle. Peale selle võivad paljud täiskasvanud utoopialased omandada eelpoolmainitud hommikustel loengutel ja eneseharimise teel põhjalikke teadmisi, tõustes teadlaste kategooriasse. Eneseharimine teadlaste juhtimisel ja ühiskondlikud loengud, millest osavõtt on võimaldatud kõigile, moodustavad omapärase kõrgema hariduse süsteemi Utoopias.

Progressiivne on ka Moruse mõte emakeelsest haridusest[3]. Kogu õpetus Utoopias toimub emakeels. Utoopialased ei armasta skolastilisi arutlusi, vaid hindavad kõrgelt praktilisi teadmisi ja reaalharidust. Peale lugemise ja kirjutamise õpetatakse koolides aritmeetikat, geomeetriat, astronoomiat, muusikat, dialektikat ja loodusteadust. Astronoomia õpetamisel kasutasid utoopialased mitmesuguseid seadeldisi, mis

---

1 T. M o p. Утопия, lk. 134.
2 Sealsamas, lk. 133.
3 Sealsamas, lk. 145.

väga täpselt ja näitlikult kujutasid horisondil nähtava päikese, kuu ja tähtede asendit ning liikumist[1]. Seega esineb Morusel näitlike õppevahendite kasutamise idee. Suurt tähtsust omistab Morus kehalisele kasvatusele, kusjuures ta tunnustab kehalise kasvatuse ateena põhimõtteid: arendada gümnastika ja sõjaliste harjutustega terve, tugev ning ilus keha.

Hariduse ja kasvatuse teostajaiks Utoopia koolis on vaimulikud, kes hoolitsevad nii õpetuse kui ka vooruse ja hääde kommete kasvatamise eest[2]. Õpetajad asutavad suurt tähelepanu sellele, et istutada veel rikkumata ja õrnadesse lastesüdametesse moraalselt õigeid ja riigi püsimiseks vajalikke vaateid. Üldse on Utoopias kasvatuse eesmärgiks kasvatada noorest east peale lapsi oma suurepärase riikliku korra armastuses, et neist saaksid vaprad kodumaa kaitsjad ja suurte moraalsete omadustega inimesed.

Kuna õpetajateks Utoopias olid vaimulikud, kelledeks võisid saada ka naised, siis tunnustab Morus seega naiste võrdsust meestega mitte ainult hariduse saamisel, vaid ka osavõtmisel selle andmisest, mis oli oma aja kohta väga progressiivne idee. Õpetamise küsimusega seoses ilmneb aga ka Moruse konservatiivsus, sest ta jätab laste ja noorukite õpetamise ning kasvatamise vaimulike ülesandeks.

Üksikuid teadusi Utoopias on Morus püüdnud kujutada võimalikult kõrgel tasemel seisvatena, kuid oma ajastust kõrgemale see ei tõuse, sest humanismi perioodil ei suudetud

---

[1] Т. М о р. Утопия, lk. 146.

[2] Sealsamas, lk. 207 ja 191.

minna kaugemale antiikaegseist teooriaist, vaid takerduti neis kui autoriteetides. Seejuures on täiesti iseloomulik Moruse märkus utoopialaste kohta, et nende filosoofid (filosoofia antiikses, kõiki võimalikke teadmisi tähistavas tähenduses) on avastanud muusikas, loogikas, aritmeetikas ja geomeetrias kõik, mida on õpetanud vanad filosoofid[1].

Humanismi poolt äratatud tähelepanu elava ja reaalse inimisiksuse vastu tekitas loomuliku huvi tõusu arstiteaduse, eriti selle ühe osa - anatoomia vastu. XV sajandil kasvas meditsiiniliste ja anatoomiliste teoste arv, sagenesid anatoomilised lahkamised jne. Seetõttu on täiesti arusaadav, et Moruse utoopialased harrastavad loodusteadusi ja peavad eriti lugu arstiteadusest, tunnistades viimast võrdseks "kõige kaunima ja kasulikuma filosoofia osaga"[2]. Utoopialased oskavad ennustada vihma, tuult jne. teatud märkide alusel, mida nad on õppinud tegema kauaaegse harjumuse ja vaatlustega. Nende arvamused mitmesuguste loodusnähtuste põhjuste suhtes osalt ühtivad vanade filosoofide omadega, osalt aga erinevad, nagu ikka erinevad omavahel filosoofide teooriad.

Kahtlemata tuleb progressiivse joonena esile tõsta seda, et seoses loodusteaduste tähtsuse rõhutamisega Morus põlgab ja ironiseerib ebateadusi, milledel tema ajal oli väga suur osatähtsus. Üheks ilmekaks ebateaduste naeruvääristamise näiteks on see, kuidas Morus ironiseerib keskaja ja oma kaasaja koolides ning ülikoolides absurdsuseni küündivat loogika-harrastamist, vihjates eriti XIII sajandist pärinevale

---

[1] Т. М о р. Утопия, lk. 145-146.

[2] Sealsamas, lk. 165.

Petrus Hispanuse skolastilisele loogikaõpikule[1].

Morus eristab teravalt astronoomiat astroloogiast, üteldes utoopialaste kohta, et nad on väga suured asjatundjad tähtede liikumise alal[2]. Kuid mis puutub planeetide sõbralikkusesse ja vaenulikkusesse ning taolistesse petlikesse ennustamiskunstidesse, siis sellest pole nad undki näinud.

Nii nagu Morus ei näe utoopialaste tootmisprotsessis ette mingit tehnilist progressi, nii ei omista ta utoopialasile ka teaduslikul alal mingeid senitundmatuid teaduslikke leiutusi. Ta ainult ütleb, et Utoopia elanike õpingutega treenitud mõistus avastab väga kergesti asju, mis elus võivad olla hüvanguks ja kasuks[3]. Mida aga nad avastavad, sellest me ei kuule.

Tüüpiliselt humanistlik on utoopialaste suhtumine Morluse kaasaegsetesse kultuurilistesse harrastustesse. Näiteks on iseloomulik, et tutvudes Hythlodaeuse kaudu kreeka kirjanduse ja filosoofiaga, innustusid utoopialased sellest niivõrd, et nõudsid kreeka keele ja teaduse õpetamist[4]. Nad õppisid kreeka keele kergesti ära, kuna nad ise olla pärit kreeklasist, ja võisid vähem kui kolme aasta pärast ilma raskusteta lugeda Platoni, Aristotelest, Theophrastust, Plutarchost, Lukianost, poeetidest Aristophanest, Homerost, Euripidest, Sophoklest jt.[5]

Kunstidest on kõneldud "Utoopias" üsna vähe. Me kuuleme

---

[1] **Т. М о р. Утопия,** lk. 145-146, vt. ka lk. 283, märkus 144.

[2] Sealsamas, lk. 146.

[3] Sealsamas, lk. 166.

[4] Sealsamas, lk. 163-164.

[5] Sealsamas, lk. 164-165.

ainult, et utoopialased armastavad muusikat, ilu jne. Seejuures näib Morus hindavat kõige enam muusikat, mis mõjuvat inimese kõigile meeltele ja kogu olemusele. Ükski õhtusöök ei möödu Utoopias ilma muusikata, muusikal on tähtis osa ka Utoopia jumalateenistuses[1]. Utoopialaste muusikat ei saavat selle meeldivuse poolest isegi võrrelda kaasaegsega, kuna nende muusika annab oma meloodiatega nii hästi edasi inimlikke tundmusi, olgu see siis palve, rõõm, kannatus jne., et kuulajate hing on imeliselt liigutatud.

Morus pole filosoof ja seepärast on utoopialaste puhul andmeid ainult ühest filosoofilisest distsipliinist - nimelt eetikast, mida Morus kui jurist ja moralist käsitleb üsna üksikasjaliselt. Muus osas on võimalik vaid aimata tema filosoofilisi lähtekohti.

Moruse eetika on tihedalt seotud tema teoloogiliste vaadetega. Tema eetiliste vaadete kujunemist on mõjutanud Cicero oma stoitsismiga ja Epikuros, samuti aga ka kristlik teoloogia. Mõju võis avaldada ka itaalia humanist Pico della Mirandola, kelle teoseid ta tõlkis inglise keelde.

Utoopialased vaidlevad vooruse ja naudingu üle. Peamiseks nende vaidlustes on küsimus: milles seisneb inimlik õnn, kas selleks on üks või rohkem allikaid?[2] Paljud utoopialased kalduvad arvama, et nauding on see, milles peitub kogu inimlik õnn või peamine osa sellest. Seejuures seovad nad inimõnne religioossete vaadetega sellest, et inimhing on surematu ja sünnib jumala armust õnne jaoks, mis väärib teises maa-

---

[1] Т. М о р. Утопия, lk. 134 ja lk. 213-214.

[2] Sealsamas, lk. 147.

ilmas siinsete heategude eest tasu, pattude eest aga karistust. Seega on õnn seotud jumalaga ja sõltub tema armust.

Samal ajal arvavad utoopialased, et õnn ei seisne mitte igasugustes, vaid ainult ausates ja õilsates naudingutes, s.o. voorustes[1]. Vooruseks peavad nad elada kooskõlas loodusseadustega, järgida looduse käigule, mis asjade ihaldamisel ja nendest loobumisel juhindub mõistusest. Mõistus sisendab inimesesse armastust ja austust jumala vastu, kellest sõltub inimese eksisteerimine, s.t. õnne saavutamise eeldus. Mõistus võimaldab elada rahus ja rõõmus ning aitab ka kõiges muus, mis sellega on seoses.

Selline käsitlus on tüüpiliselt stoistlik, sest stoikud tõstsid eetikas esile juhtiva printsiibina vooruse, pidades põhireegliks: "elada kooskõlas loodusega", s.o. kooskõlas mõistusega. Nad arvasid, et alistudes mõistusele vabaneb inimene kirgedest ja välisasjade ikkest, saavutab kiretuse, "apaatia". Selliselt vaba inimene on aga õnnelik, kuna ta allub ainult oma tahtele ja tema õnne ei tingi mitte meelelised naudingud, vaid vooruse tundmine. Samal ajal Moruse käsitluse pärinevuse näitamisega on tarvis eriti rõhutada tema ratsionalismi, mis käesoleval juhul avaldub väga selgelt.

Moruse moraalifilosoofias ilmnevad ka epikuurlikud meeleliste naudingute printsiibid. Utoopialased on arvamisel, et loodus ise kirjutab neile ette "rõõmustava elu, s.o. naudingud" kui kogu nende tegevuse lõppeesmärgi[2]. Seega on inimliku õnne kriteeriumina esitatud mitte enam voorus, vaid nauding

---

1 T. M o p. Утопия, lk. 148-149.

2 Sealsamas, lk. 149-150.

ehk teiste sõnadega - enam ei lähtuta stoiklikust vooruse printsiibist, vaid epikuurlikust naudinguprintsiibist.

Nagu Epikuroski, jaotas Morus naudingud loomulikeks ja paratamatuteks, mitteloomulikeks ja mitteparatamatuteks. Nii ka utoopialastel määravad meeled ja mõistus, mis on loomulik, looduslik nauding, mis mitte[1]. Loodusele meelepäraseks naudinguks loevad nad selliseid naudinguid, mis on saavutatavad ilma vale ja ülekohtuta, mis ei häiri võimalikku suuremat lõbu ega põhjusta kannatusi, kuna ülejäänud naudinguid peavad nad ebaloomulikeks. Seejuures kritiseerib Morus oma kaasaegset ühiskonda, väites, et paljud inimesed peavad olulisteks naudinguteks seda, mis tegelikult polegi nauding. Näiteks otsitakse naudingut toretsevast riietusest, auavaldusist, armastatakse pärle ja kalliskive[2] (vihje Henry VIII ja tema õukonnale). Morus taunib ka täringumängu ja jahipidamist, mida ta ei pea loomulikeks naudinguteks[3].

Huvitav on tõeliste lõbude täpne klassifikatsioon Utoopias[4]. Morus jaotab naudingud kehalisteks ja vaimseteks, pidades primaarseks viimaseid. Suurim rõõm olevat rõõm mõistuse tegevusest, tõeotsimisest. Kehalised naudingud jaotatakse kahte suurde alaliiki, esiteks, rõõmud, mida meeled aktiivselt tajuvad, teiseks, rõõmud, mis seisnevad keha vaikses ja heas seisundis. Esimene liik jaguneb omakorda kolme alaliiki: esiteks, nauding, mida tuntakse "nende osade uuendamisest, mida meie loomulik kuumus on ära kuivatanud" - seega söömine

---

1 Т. М о р. Утопия, lk. 151-152.
2 Sealsamas, lk. 152-154.
3 Sealsamas, lk. 155-156.
4 Sealsamas, lk. 156-160.

ja joomine; teiseks, nauding, mida tuntakse "nende asjade äraheitmisest, mida kehas on suures külluses" - seksuaalakt jne. Kolmas alaliik naudinguid ei too kehale midagi juurde ega võta ära, vaid mõjutab ja liigutab kuidagi saladuslikult inimese meeli. Niisugune on näiteks muusika. Teise pealiiki kuulub õieti ainult üks nauding, ja see on igaühe korralik tervis - mida utoopialased peavad suurimaks naudinguks, kõigi teiste naudingute baasiks[1].

Kehaliste naudingute käsitluses on ilmne Epikurose mõju, kes pooldas meeleliste naudingute mõistlikku kasutamist. Kõige selgemini ilmneb see kehaliste naudingute esimese liigi teise alaliigi puhul. Morus ei häbenenud oma eetika printsiipides märkimast seda liiki naudinguid, mis mitmesugustele materialismi vaenlastele andis põhjusi suurima kreeka valgustaja, filosoof-materialisti Epikurose laimamiseks, nagu oleks epikurism liiderlikkust propageeriv filosoofia.

Utoopia moraal kaitseb klassideta ühiskonna huve, sest tema kodanikke kasvatatakse eraomandi (näiteks kulla, kalliskivide, toredusehete jne.) vihkamise vaimus. Kuld ja muu selline luksus tekitab utoopialases tülgastustunnet. Seega kasvatus ja moraal Utoopias on ühiskonna teenistuses, ta teenib ühiskonna põhiideaali, on suunatud eraomandi vastu.

Kogu Moruse eetika on antiasketistlik. Morus ütleb otseselt, et utoopialased "loevad kõige suurema hullumeelsuse tunnuseks asjatut karmust enda vastu ja suurimaks tänamatuseks looduse vastu, kui keegi põlgab temale kingitud ilu, nõrgestab jõudu, muudab oma nobeduse laiskuseks, nõr-

---

[1] Т. М о р. Утопия, lk. 157-158.

gestab oma keha paastuga, teeb kahju tervisele ja hülgab muid looduse ande"[1]. Seda progressiivset seisukohta väljendas mees, kes kandis kogu eluaja jõhvsärki ja piitsutas end sõlmitud kõiega[2]. Selline vastuolu Moruse isiku ja tema vaadete vahel on seletatav tema kui humanisti kahepalgelisusega.

Thomas Morus pöörab suurt tähelepanu Utoopialaste religioonile, milles on terve rida ka progressiivseid momente. Üldiselt aga on religioon oma põhiolemuselt reaktsiooniline ja selle rõhutamine Moruse poolt pole progressiivne nähe, kuna sotsialistliku ühiskonna inimesele pole üldse omased religioossed vaated.

Utoopias on palju mitmesuguseid usulahke. Erinevaid usundeid esineb isegi ühes ja samas linnas[3]. Mõned utoopialastest austavad päikest, mõned kuud, mõned planeete, mõned austavad aga isikuid, kes on kunagi välja paistnud oma vooruse ja kuulsusega. Kuid enamik utoopialasi usub - väga sarnaselt neoplatoonilisele kontseptsioonile - teatud jumalikku jõusse, mis on tundmatu, igavene, arusaamatu, määratu, palju kõrgemal inimese mõistuse võimeist ja ulatusest, mis laiali valgununa täidab kogu maailma. Seda nimetavad nad kõige isaks. Temale üksi omistavad nad kõigi asjade alguse, arengu ja lõpu. Peajumalat nimetatakse tavaliselt Mithraks.

Peamine progressiivne joon Utoopia religioonis on t ä i e l i k u s u v a b a d u s. Mõned Moruse uurijad on väitnud, et Morus ületab siin humanismi ideoloogia, küün-

---

1 **T. M o p. Утопия,** lk. 157-158.
2 R. W. C h a m b e r s . Thomas More, lk. 127.
3 **T. M o p. Утопия,** lk. 196-197.

dides valgustussajandini[1].

Utoopias on seadused, mille kohaselt kedagi ei kiusata taga usu pärast, mida ta pooldab[2]. Kuningas Utopus olla ise avaldanud seaduse, mille kohaselt iga inimene võib seaduslikult pooldada niisugust usundit, missugust ta tahab.

Usuvabadus oli piiratud vaid kahe sättega[3]. Esiteks, ei tohtinud omada nii madalat arvamust inimloomusest, et uskuda hingede hävimist koos kehaga, teiseks, ei tohtinud kahelda selles, et maailma juhib jumalik tahe ja väita, nagu oleks jumal väljamõeldis. Need nõuded, mis Morusel on ühised Platoni "Politeiaga", on ta ilmselt püstitanud riiklikest huvidest lähtudes, sotsiaalse utilitarismi põhimõttest[4]. Kuid selliseid inimesi siiski ei kiusata Utoopias taga ega karistata. Neil ei lubata vaid avalikult oma vaateid propageerida. Ka ei usaldata neid riigiametitesse.

Utoopia preesterkonna puhul võib kontsateerida nelja väga progressiivset momenti[5]. Esiteks, on Utoopias preestreid väga vähe - kõigest kolmteist igas linnas, peale selle sõjaväepreestrid. Teiseks, preestrid ja neid juhtiv piiskop on rahva poolt valitavad. Kolmandaks, preestrid võivad abielluda, ja neljandaks, ka naised võivad olla preestreiks[6]. Preestrid on kõigi jumalike asjade juhid, religioossete ordude ülemad ja moraalivalvurid ning pedagoogid. Karistuste

---

1 К. К а у т с к и й. Томас Мор и его Утопия, lk. 301.

2 Т. М о р. Утопия, lk. 199-200.

3 Sealsamas, lk. 200-201.

4 Е. В. Т а р л е. Общественныя воззрения Томаса Мора, lk. 199.

5 Т. М о р. Утопия, lk. 206.

6 Sealsamas, lk. 207.

alal piirdub nende kompetents aga vaid noomimise ja jumalateenistusest osavõtu keelamisega.

Täiesti katoliiklik joon Utoopia kiriku puhul on kiriku ja riigi lahutatus. Preestrid ei allu ilmlikule kohtule, vaid jäävad iseendi ja jumala hooleks[1]. Kuid siingi tungib Moruse puhul esile riigimehe ja sotsiaalse reformaatori joon, kes arvestab ühiskonna huve. Morus ütleb, et kuna Utoopias on preestreid vähe ja neil pole võimu, siis ei saa nende kuriteod tekitada mingit kahju üldisele hüvangule.

Utoopias on uhked, väga avarad kirikud, mis on veidi hämarad, sest nii on inimestel parem jumalale pühenduda[2]. Kuigi Utoopias on palju erinevaid uske, peetakse siin, olles kokkuleppel jumala põhiolemuse suhtes, ühiseid jumalateenistusi. Palvetatakse kõigile usulahkudele ühise palvetekstiga, milles avaldatakse tänu jumalale, et ollakse sattunud rikkaimasse ja parimasse riiki - Utoopiasse. Selleski väljenduvad Moruse sotsiaalse utilitarismi põhimõtted.

Huvitavad on ka utoopialaste matusekombed. Nad ei leina oma surnuid, välja arvatud vaid neid, kes lahkuvad elust vastu tahtmist ja hirmunult, sest seda peetakse halvaks märgiks[3]. Surnud aga, kes lahkuvad elust rõõmsalt ja lootusekülllaselt, saadetakse ära rõõmsa lauluga, põletatakse ja koju saabunult vesteldakse nende tegudest, voorustest ja meeldivast surmast. Utoopialased usuvad, et surnud on ise nende juures, kui neist räägitakse. Seega arvestavad utoopialased

---

1 Т. М о р. Утопия, lk. 207.
2 Sealsamas, lk. 210-215.
3 Sealsamas, lk. 201-203.

esivanemate hingede alatist juuresolekut.

Jumala olemuse küsimuses on Morus panteismile lähedastel seisukohtadel. Morus ütleb utoopialaste kohta: "utoopialased usuvad, et vaadelda loodust ja teda ülistada on püha ja jumalale meelepärane tegu"[1]. Sellest tsitaadist ilmneb, et Morus kui mitte ei võrdsusta, siis vähemalt seostab jumala loodusega, mis on panteistlik seisukoht. Sedasama kinnitavad ka utoopialaste vaated moraali kohta. Hythlodaeus räägib: "Vooruseks nad peavad elu, mis on kooskõlas loodusseadustega; selleks nimetame meie [kristlased] jumalat"[2].

Utoopialaste moraal erineb kristlik-religioossest moraalist selle poolest, et ta ei kutsu inimönne otsima mitte hauatagusest, vaid maapealsest elust. Seega vabastab Moruse ratsionalistlik argumentatsioon teatud määral inimmõtet müstikast ja usust hauataguse elu mõnudesse. Kui religioosne moraal muudab inimese jõuetuks, tahtetuks, määrab ta passiivselt alistuma saatusele, siis Utoopia moraal ei hävita inimeses kõiki omadusi, mis on vajalikud inimeste õnne eest võitlemiseks. Vastupidi - Utoopia moraal sisendab inimesse mõtet, et inimönne ei tule otsida mitte taevasest, vaid maapealsest elust, tõelisest, reaalsest elust, mitte müstikast. Maapealse õnneliku elu idee on religioossetele vaadetele vastandlik.

Kui XIX sajandi utopistlikes süsteemides olid ratsionalismi elemendid reaktsiooniline nähtus, siis XV-XVI sajandi vahetusel tähendas ratsionalism ühiskondliku mõtte vabas-

---

1 T. M o p. Утопия, lk. 204.

2 Sealsamas, lk. 148.

tamist religioosse vaimupimeduse udust, etendades seega progressiivset osa[1]. Samuti etendas XVI sajandil progressiivset osa panteism, mis oli materialismi ja ateismi eelastmeks. Thomas Morust tuleb lugeda nende hulka, kes püüdsid panteistlikult lepitada vaimu ja mateeria vastandlikkust. Vaatamata oma ratsionalistlikele ja panteistlikele vaadetele jäi Morus oma maailmavaates idealistiks.

Morus oli esimeseks sotsialistliku kasvatuse idee kuulutajaks. Ta pidas tarvilikuks üldise koolikohustuse printsiipi, nõudis ühesugust haridust nii meestele kui naistele, esitas mõtte eneseharimise, täiskasvanute hariduse laiast organisatsioonist, püüdis esimesena asuda kehalise ja vaimse töö vahel olevate vastuolude kaotamise teele. Ta nõudis õpilaste õpetamist emakeeles. Morus pidas tarvilikuks ka näitlikku õppeviisi.

Vaatamata Moruse progressiivsetele seisukohtadele kultuuri ja ideoloogia küsimustes, ei ole tema poolt kujutatu siiski tõeliselt sotsialistliku ühiskonna kultuur ja ideoloogia. Küll aga leidub Morusel mõte, et sotsialistliku ühiskonna kultuur peab olema kõrgemal tasemel kui ühegi teise ühiskonna kultuur, mida ta tegelikult püüabki näidata.

---

[1] В. П. В о л г и н. Историческое значение "Утопии", lk. 25.

KOKKUVÕTE - T. MORUS UTOPISTLIKU SOTSIALISMI ESINDAJANA

Küsimus T. Morusest kui utopistliku sotsialismi esindajast on seotud "utopistliku sotsialismi" ja "utopistliku kommunismi" mõistega.

Meie teatmeteostes, käsiraamatutes, õpikutes ja populaarteaduslikus kirjanduses ei tehta järjekindlat vahet utopistliku sotsialismi ja utopistliku kommunismi vahel, kuigi me teema selget vahet, mis on sotsialism ja mis kommunism. Kui, näiteks, jälgida nende mõistete tarvitamist teatmeteostes "Lühike filosoofiline leksikon" (**Краткий философский словарь. Под редакцией М. Розенталя и П.Юдина, /Москва/, 1954**), "Suur nõukogude entsüklopeedia" (**Большая советская энциклопедия. Первое издание, второе издание**) ja "Väike nõukogude entsüklopeedia" (**Малая советская энциклопедия**)[1], siis selgub, et utopistliku sotsialismi mõiste alla on toodud enamasti kõik märgitud isikud, kuid samal ajal eraldi märksõnades isikute kohta tehakse vahet, kas see või teine isik oli kommunist või sotsialist. Seejuures nimetatakse Thomas Morust enamasti utopistlikuks sotsialistiks, Tomasso Campanellat - utopistlikuks kommunistiks,

---

[1] Vt. märksõnad: teaduslik sotsialism, teaduslik kommunism, Morus, Campanella, Morelly, Meslier, Mably, Saint-Simon, Fourier, Owen.

XVI sajandi utopiste (Saint-Simon, Fourier, Owen) utopistlikeks sotsialistideks. Mõnikord aga tuleb ette, et Thomas Morust nimetatakse ka utopistlikuks kommunistiks ja Tomasso Campanellat utopistlikuks sotsialistiks. Näiteks käsitletakse kõrgematele koolidele määratud õpikus (S.D. Skaskin ja O.L. Vainstein, Keskaeg, II kd., Tartu, 1948, lk. 51-52) Campanellat sotsialisti-utopistina, Thomas Morust nimetatakse aga "Vaikeses nõukogude entsüklopeedias" märksõna "Morus, Thomas" all "inglise kommunistiks". "Utopistliku kommunismi idee" propageerijaks, s.o. teiste sõnadega utopistlikuks kommunistiks nimetatakse Morust ka ühes populaarteaduslikus teoses "Kommunistlik moraal ja religioosne moraal"[1]. T.Moruse kommunistlikest ideaalidest kõneleb ka nõukogude majandusteadlane D.I. Rosenberg[2] jne. Seega meie teatmeteosed, käsiraamatud, õpikud ja populaarteaduslik kirjandus ei tee järjekindlalt vahet "utoopilise sotsialismi" ja "utoopilise kommunismi" mõistete vahel.

Peale selle ilmneb, et on olemas mõiste "utopistlik kommunist" ja seda mõistet tarvitatakse küllaltki palju, kuid samal ajal peaaegu üldse ei tarvitata mõistet "utopistlik kommunism", mis ühtluse mõttes oleks täiesti iseenesest mõistetav, kuna kõrvuti "teadusliku sotsialismi" mõistega on täiesti läbi löönud mõiste "teaduslik kommunism".

Selline järjekindlusetus terminoloogias ja see, et me täpselt eristame sotsialismi kommunismist (sotsialism ja

---

[1] P. K o l o n i t s k i. Kommunistlik moraal ja religioosne moraal, Tallinn, 1953, lk. 12.

[2] Д. И. Р о з е н б е р г. История политического экономии, lk. 64.

kommunism - ühtse kommunistliku formatsiooni kaks arengufaasi), tõstab T. Moruse käsitlemisel esile küsimused: kuidas siis oleks õigem nimetada T. Morust, kas utopistlikuks sotsialistiks või utopistlikuks kommunistiks ja millise vastuse annab küsimusele sisuliselt lähenemine?

Teatavasti on sotsialismil kui kommunistliku formatsiooni esimesel faasil ja tema teisel faasil - kommunismil palju ühist, on aga ka erinevusi.

Ühine nii sotsialismile kui ka kommunismile on see, et nende majanduslikuks aluseks on ühisomand, tootmisprotsessi ühiskondlikule iseloomule vastab tootmisvahendite ühiskondlik omand. Moruse poolt kujutatud ühiskonnas kuuluvad tootmisriistad ja -vahendid ühiskonnale ning seetõttu on seal olemas ülalmärgitud sotsialismile ja kommunismile ühine joon. Ühine on ka see, et nii sotsialismi kui ka kommunismi ajal pole ekspluataatorlikke klasse, on kaotatud inimese ekspluateerimine inimese poolt. Ka Utoopias pole ekspluateerijaid ega ekspluateeritavaid, vaid sealne ühiskond rajaneb vabade ja võrdõiguslike kodanike tööle (Utoopia "orje", nagu juba eespool märgitud, tuleb pidada mitte ekspluateeritavateks, vaid karistusalusteks, kes on rakendatud raskematele töödele). Sotsialismi ja kommunismi puhul on ühiseks nõudeks, et iga inimene töötaks oma võimete kohaselt. Sama nõue kehtib ka Utoopia ühiskonnas.

Sotsialismile ja kommunismile on ühine veel see, et tootmine on allutatud eesmärgile - maksimaalselt rahuldada kogu ühiskonna materiaalseid ja kultuurilisi vajadusi. Ka Utoopias on tootmise eesmärgiks töötajate materiaalsete ja

kultuuriliste vajaduste täielik rahuldamine.

Sotsialismi ja kommunismi puhul on likvideeritud linna ja maa vastandlikkus. Morus on vastandlikkuse kaotamist linna ja maa vahel näidanud sellega, et kujutab neid, s.t. linna ja maad sõbraliku tervikuna (kõik utoopialased töötavad kordamööda nii maal kui linnas, linn annab maale kõike mida seal vajatakse ja vastupidi).

Seega on Utoopia ühiskonnale omased nii sotsialismile kui ka kommunismile iseloomulikud ühised jooned.

Üheks kommunismi sotsialismist eristavaks jooneks on see, et kommunismi puhul pole enam kaht sõbralikku klassi nagu kolhoositalurahvas ja töölisklass, vaid klassid on kadunud. Võrdsustavast kommunismist lähtuvalt on Morus kujutanud oma ideaalset ühiskonda klassideta ühiskonnana ja selles mõttes sarnaneb Utoopia kommunistlikule ühiskonnale.

Sotsialismi kommunistliku formatsiooni teisest faasist eristab ka see, et pole enam kaht ühiskondliku omandi vormi, pole enam kolhooslik-koperatiivset (grupilist) ja riiklikku (üldrahvalikku) omandit vaid ainult üldrahvaliku omandi näol üks ühisomandi vorm. Utoopias on üks, nimelt kommunismile sarnane omandivorm, sest tootmisvahendid ja saadused kuuluvad kogu Utoopia ühiskonnale. Arusaadavalt ei ole tulenenud see mitte sellest, et Morus oleks saanud teadlikult valida ühe või teise omandivormi vahel, vaid sellest, et Morus üldiselt lähtus võrdsustava kommunismi printsiipidest, millest tulenevalt ta kujutaski ühisomandit üldrahvaliku omandina, nagu see on kommunismi ajal. Kommunismis pole enam kaubatootmist, nagu see teatud määral säilib veel sotsialis-

mi ajal. Ka Utoopias, kus saadusi jaotatakse kommunistliku printsiibi järgi vastavalt igaühe vajadustele, on kadunud kaubatootmine ja kaubaringlus (välja arvatud väliskaubandus) ning koos sellega ka saaduste muutumine kaubaks ja väärtuseks.

Üheks erinevuseks sotsialismi ja kommunismi vahel on see, et kommunismi ajal on kadunud oluline erinevus linna ja maa vahel, vaimse ja füüsilise töö vahel. Selliseid sotsialismilt kommunismile üleminekul esmajärgulist tähtsust omavaid küsimusi Morus ei saanudki püstitada, kuna selle probleemi seadis üles alles sotsialistliku ülesehitustöö praktika.

Kõigest eelnevast järeldub, et Moruse poolt kujutatud ühiskonda võib nimetada tugevate kommunistlike joontega sotsialistlikuks ühiskonnaks ehk teatud reservatsioonidega isegi kommunistlikuks ühiskonnaks ja Thomas Morust vastavalt sellele utopistliku kommunismi esindajaks.

Sellele vaatamata, et Morust võib teatud reservatsioonidega nimetada utopistlikuks kommunistiks, kasutatakse käesolevas töös "utopistliku sotsialismi" terminit, kuna see on levinum ja nimetatakse vastavalt sellele ka T.Morust utopistliku sotsialismi esindajaks. Küll aga on autor arvamisel, et meie ajaloolastel tuleks taotleda mõistete "utopistlik sotsialism", "teaduslik sotsialism", "teaduslik kommunism" tarvitamisel, samuti nendega ühenduses olevates küsimustes suuremat ühtlust ja järjekindlust. Kui peetakse vajalikuks, tuleks võtta terminite alal ette mõningaid täpsustusi, näiteks täiendades kasutuselolevat terminoloogiat ter-

miniga "utopistlik kommunism" jne., nagu on viimasel ajal täpsustatud mõisteid "Ukraina taasühinemine Venemaaga" (varem lihtsalt ühinemine), "Vene riik" (varem "Moskva riik"), või piiritleda kasutuselolevaid mõisteid täpsemini ja olla siis nende kasutamisel järjekindel. "Utopistliku kommunismi" mõiste otstarbekusest kõneleb ka asjaolu, et praegu kõneldakse teadusliku kommunismi puhul, kui tuleb juttu utopismist, mitte "utopistlikust kommunismist", vaid "utopistlikust sotsialismist". Pealegi on utopismi rajaja T.Moruse poolt kujutatud ühiskonna puhul teatud reservatsioonidega õigus kõnelda kommunistlikust ühiskonnast ja seega tema poolt rajatud ühiskondliku mõtte suunast kui "utopistlikust kommunismist".

Kasutades ülalmainitud põhjusel terminit "utopistlik sotsialism" nimetatakse T.Morust utopistliku sotsialismi esindajaks. T.Morus andis esimesena mitmeti väljaarendatud sotsialistliku ühiskonna skeemi, ta kujunes ühiskondliku mõtte ajaloos suuna rajajaks, mida tema "Utoopia" järgi nimetatakse utopistlikuks sotsialismiks.

"Utoopia" on utopistliku sotsialismi kõige vanemaks kirjanduslikuks allikaks ja peale selle veel väga väärtuslikuks Inglismaa XVI sajandi ajaloo allikaks. "Utoopia" sisaldab hinnalisi märkusi tarastamiste põhjuste, meetodite, tagajärgede, tarastajate sotsiaalse päritolu, ning Tudorite poolt tarastamistega seoses tarvitusele võetud abinõude kohta.

Kuivõrd lähedal tegelikkusele kirjeldas Morus majanduslikku pööret, mida üle elas tema kaasaegne Inglismaa, näh-

tub kujukalt sellest, kui kõrvutada tema poolt öeldut teiste XVI sajandi autorite töödega. Nõukogude ajaloolase professor V.F.Semjonovi arvates on T.Moruse "Utoopia" Inglismaa XVI sajandi tarastamiste ajaloo alal kõige väärtuslikum dokument[1].

Morus andis esimesena kaasaeglastest kõige täielikuma ja konkreetsema kirjelduse XVII sajandil inglise ühiskonnas algavale pöördele. Ta märkis ära tarastamise põhimise ja lähima põhjuse - lambakasvatuse arenemise, näidates ühtlasi selle majanduslikke ja sotsiaalseid tagajärgi - talupoegade massilist maatustumist, nende pauperiseerumist, hindab kasvu ja hulkurlust. "Utoopias" kajastub ka Tudorite aegne valitsuse poliitika, mille teravik oli suunatud ekspluateeritavate masside vastu. Morus paljastab oma teoses ühtlasi kogu Tudorite aegse seadusandluse mõttetu karmuse ja barbaarsuse.

"Utoopia" tähtsust ajalooallikana kriipsutab kõige selgemalt alla see fakt, et üheski teaduslikus uurimuses XVI sajandi Inglismaa kohta ei ole saadud mööda minna sellest teosest. Juba Karl Marx, kes oli esimeseks tarastamise probleemi ajaloolis-majanduslikust aspektist uurijaks[2], kasutas oma "Kapitali" I köite 24. peatükis kapitali esialgse akumulatsiooniprotsessi küsimuste selgitamisel T. Moruse "Utoopiat"[3].

Kõige enam hinnatavaks jääb "Utoopia" aga utopistliku

---

[1] В. Ф. Семёнов. Огораживание и крестянские движения в Англии XVI века, lk. 61.

[2] Sealsamas, lk. 8.

[3] K. Marx. Kapital, I kd., lk. 626, märkus 193.

sotsialismi esikteosena. Poliitiline ja sotsiaalne kirjandus tunneb vähe selliseid teoseid, mis omaksid niisugust kauakestvat mõju, nagu T.Moruse väike raamatuke "Libellus aureus nec minus salutaris quam festivus de optimo reipublicae statu de que nova insula Utopia" ehk lühendatult "Utoopia". Selles, nagu nägime eelnevast käesolevas töös, kritiseeriti teravalt XVI sajandi Inglismaa ühiskondlikku ja poliitilist korda ning kirjeldati üksikasjaliselt sotsialistliku ühiskondliku korra kõiki külgi - töö organiseerimist, saaduste jaotamise tingimusi, kultuurielu, kasvatuse printsiipe jne.

Moruse aegsel Inglismaal, kus hakkasid kujunema kapitalistlikud suhted, polnud veel proletariaati. Sellest tingitult tema utopistlikud ideaalid, peegeldades esialgse akumulatsiooni ohvrite meeleolusid ja lootusi, tekkisid fantastilistena. "See tuleviku ühiskonna fantastiline kujutamine tekib sel ajal, kui proletariaat on veel äärmiselt arenemata ja kujutleb järelikult ka ise veel oma olukorda fantastiliselt, see tekib esimesest aimusrikkast tungist ühiskonna üldise ümberkorraldamise poole[1]". See väide käib XIX sajandi utopistlike sotsialistide kohta, kuid sama võib öelda ka T. Moruse puhul, kuigi sel ajajärgul tuleb kõnelda ennem eelproletariaadist kui arenematust proletariaadist ja veel vähem tema aimusrikkast tungist ühiskonna üldise ümberkorralduse poole.

Inglismaal polnud XVI sajandi esimeseks pooleks sellist reaalset jõudu, mis oleks suutnud rajada parema ühiskonna, millest unistas Morus. Sellepärast võttiski tema sot-

---

[1] K. M a r x, F. E n g e l s. Kommunistliku partei manifest, Tallinn, 1951, lk. 62.

sialismi jutlustamine utopistliku ilme, ebaküpsetele klassivahekordadele vastasid ebaküpsed teooriad"[1]. T. Moruse utopistlikud ideed, nagu kõigi utopistlike sotsialistide ideed, sisaldades õiget mõtet eksisteeriva ühiskonna sotsialistlikuks ühiskonnaks ümberkorraldamise vajadusest, ei rajanenud ühiskonna arenemise objektiivsete seaduste tundmisele ning olid paratamatult määratud jääma unistuseks, progressiivseks, ent ikkagi ainult unistuseks inimkonna paremast tulevikust.

Marx ja Engels võtsid utopistlikult sotsialismilt mõtte ekspluataatorliku korra hävitamise vajalikkusest ja tõstsid sotsialistliku mõtte arengu uuele, kõrgemale astmele, utoopiast teadusliku sotsialismi tasemele, mida on edasi arendanud V.I.Lenin ja J.V.Stalin. Sotsialistlik mõte Marxi, Engelsi, Lenini ja Stalini poolt edasi arendatuna on muutunud utoopiast klassideta ja ekspluateerimisest vaba ühiskonna rajamise teaduseks - marksismiks. "Marksism on teadus looduse ja ühiskonna arenemise seadustest, teadus rõhutud ja ekspluateeritavate hulkade revolutsioonist, teadus sotsialismi võidust kõigis maades, teadus kommunistliku ühiskonna ehitamisest"[2].

T.Morus, kes ühiskondlike nähtuste käsitlemisel, nagu kõik utopistlikud sotsialistid, jäi idealistiks, ei suutnud oma ühiskonna ümberkorraldamise ideid põhjendada ega leida teed nende teostamiseks. Sellele vaatamata jättis Morus inim-

---

[1] F. E n g e l s . Anti-Dühring, Tallinn, 1951, lk. 226.

[2] J. S t a l i n . Marksism ja keeleteaduse küsimused, Tallinn, 1953, lk. 103.

konnale ja tema parematele esindajatele kõige tähtsama mõttena mõtte kapitalistliku korra hävitamisest, selle korra uue, parema ühiskonnakorraga asendamise vajalikkusest. Paljugi Moruse, olgugi utopisti, poolt kujutatust osutus õigeks, nagu näiteks asjaolu, et ideaalne ühiskond rajaneb mitte eraomandile, vaid ühisomandile, et sotsialistlikus ühiskonnas valitsevad sõbralikud koostöö ja vastastikuse abistamise suhted. Õige on ka see, et ideaalses kommunistlikus ühiskonnas valitseb saaduste küllus ja jaotuse printsiibiks on "igaühele tema vajaduste järgi" jne. Õigeks ja progressiivseiks osutuvad ka Moruse pedagoogilised vaated, mis kaitsesid juba kodanliku ühiskonna koidikul inimese õigust vabale ja loovale arenemisele.

Morus ületas oma kaasaeglased humanistid, need kodanliku formatsiooni esimesed mõtlejad, kes kritiseerisid kapitalismi tema kujunemise staadiumis, aidates oma ideedega kaasa feodalismi muutumisele kapitalismiks, s.o. ühe ekspluateerimisvormi teiseks muutmisele. Kuid T.Moruse ideed on suunatud igasuguse ekspluateerimise vastu. Moruse ajajärgul ei olnud objektiivseid eeldusi sotsialistliku ühiskonnd rajamiseks. "Utoopia" autor vaikib küsimusest, kuidas ja kes teostab sotsiaalse pöörde, kuid ta on sügavalt veendunud sotsialistliku korra võimalikkuses, kirjeldades oma "Utoopias" seda korda kui ideaali, mille poole inimkond peab püüdma, et vabaneda rõhumisest ja ekspluateerimisest.

T. Moruse unistused on täitunud ja täituvad meie maal, kus on kukutatud ekspluataatorite võim ja kus nõukogude rahvas Kommunistliku partei juhtimisel ehitab kommunismi.

Nõukogude inimesed hindavad kõrgelt kõiki mineviku progressiivseid mõtlejaid, nende hulgas ka Thomas Morust. Silmapaistva pioneerina sotsialistliku mõtte alal kuulub T. Morus kogu inimkonnale, sest tema töö aitas kaasa inimkonna progressile, mille tõeliseks kandjaks olevikus on meie maa. Imperialistlik kodanlus, kes on tallanud demokraatia lipu jalgade alla, on kaotanud õiguse nimetada omaks neid, kes viisid inimkonda edasi. Nende hulka kuulub ka teaduslikku sotsialismi eelkäijate ridades sammunud utopistliku sotsialismi rajaja Thomas Morus. Tema pärand seisab Nõukogude Liidus esikohal. Seda uuritakse, populariseeritakse ja selleks on meie maal kõige avaramad võimalused.

АКАДЕМИЯ НАУК СОЮЗА ССР

ПРЕДШЕСТВЕННИКИ
НАУЧНОГО
СОЦИАЛИЗМА

Под общей редакцией
академика
В. П. ВОЛГИНА

MCMLIII

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК СССР
Москва

АКАДЕМИЯ НАУК СОЮЗА ССР

ТОМАС МОР

УТОПИЯ

Перевод с латинского и комментарии
А. И. МАЛЕИНА И Ф. А. ПЕТРОВСКОГО
Вступительная статья
В. П. ВОЛГИНА

2-е издание, дополненное

MCMLIII

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК СССР
Москва

NSV Liidu Teaduste Akadeemia poolt 1953.a.
välja antud "Utoopia" tiitelleht

KASUTATUD KIRJANDUS

I Marksismi-leninismi klassikud:

1. K. M a r x. Kapital. Poliitilise ökonoomia kriitika, I kd., Tallinn, 1953 = K. M a r x. Kapital, I kd.

2. F r. E n g e l s. Anti-Dühring, Tallinn, 1951.

3. K. M a r x, F r. E n g e l s. Kommunistliku partei manifest, Tallinn, 1951.

4. К. М а р к с и Ф. Э н г е л ь с. Стати из "Deutsche Brüsseler Zeitung". К. М а р к с и Ф. Э н г е л ь с. Сочинения, том У, lk. 109-258 = = К. М а р к с и Ф. Э н г е л ь с. Сочинения, том У.

5. V. I. L e n i n. Kaks utoopiat. Valitud teosed, I kd., Tallinn, 1945, lk. 544-547 = V. I. L e n i n. Valitud teosed, I kd.

6. В. И. Л е н и н. I Всероссийский съезд по внешкольному образованию. Сочинения, т. 29, lk. 305-346 = = В. И. Л е н и н. Сочинения, т. 29.

7. J. S t a l i n. Aruandeköne ÜK(b)P Keskkomitee tööst partei XVII kongressile. Leninismi küsimusi, Tallinn, 1952, lk. 402-459 = J. S t a l i n. Leninismi küsimusi.

8. J. S t a l i n. Dialektilisest ja ajaloolisest materialismist. Leninismi küsimusi, Tallinn, 1952, lk. 503-526 = J. S t a l i n. Leninismi küsimusi.

9. J. S t a l i n. Marksism ja keeleteaduse küsimused, Tallinn, 1953.

10. J. S t a l i n. Sotsialismi majandusprobleemid NSV Liidus, Tallinn, 1953.

11. J. V. S t a l i n. Venemaa sotsiaaldemokraatlik partei ja tema lähemad ülesanded. Teosed, I kd., Tallinn, 1947, lk. 11-30 = J. V. S t a l i n. Teosed, I kd.

II Algallikad ja muu kirjandus:

1. A s h l e y, W. J. Englische Wirtschaftgeschichte II, Leipzig, 1896 = W. J. A s h l e y. Englische Wirtschaftgeschichte.

2. B r e n t a n o, L u j o. Eine Geschichte der wirtschaftlichen Entwicklung Englands. II Band, Jena, 1927 = L. B r e n t a n o. Eine Geschichte der wirtschaftlichen Entwicklung Englands.

3. C h a m b e r s, R. W. Thomas More, London, (1936) = = R. W. C h a m b e r s. Thomas More.

4. G l u n z, H. H. Shakespeare und Morus, Bochum-Langendreer, 1938 = H. H. G l u n z. Shakespeare und Morus.

5. H u i z i n g a, J. Erasmus, Basel, 1928 = J. H u i z i n g a. Erasmus.

6. K o l o n i t s k i, P. Kommunistlik moraal ja religioosne moraal, Tallinn, 1953.

7. К о в а л е в с к и й, М а к с и м. От прямого народоправства к представительному и от патриархальной монархий к парламентаризму. Рост государства и его отражение в истории политических учений, Том I, Москва, 1906 = М. К о в а л е в с к и й. От прямого народоправства к предвительному.

8. К у л и ш е р, И. М. Лекции по истории экономического быта Западной Европы, т. II, С.-Петербургъ, 1913 = = И. М. К у л и ш е р. Лекции по истории экономического быта Западной Европы.

9. М а л е й н, А. И. Издания и переводы "Утопии". М о р, Т о м а с, Утопия, Москва, MCMLIII, lk. 257-263 = = А. И. М а л е й н. Издания и переводы "Утопии".

10. М о р, Т о м а с. Утопия, Москва, MCM III = Т. М о р. Утопия.

11. М о р т о н, А. Л. История Англии, Москва, 1950 = = А. Л. М о р т о н. История Англии.

12. M o r u s, T h o m a s. Utopia, Berlin, 1895 = T. M o r u s. Utopia.

13. П е т р о в с к и й, Ф. А. Томас Мор. М о р, Т о м а с, Утопия, Москва, MCMLIII, lk. 249-256 = = Ф. А. П е т р о в с к и й. Томас Мор.

14. Р о д ж е р с ъ, Т. История труда и заработной платы въ Англии с XIII по XIX векъ, С.-Петербургъ, 1899 = = Т. Р о д ж е р с. История труда и заработной платы в Англии.

15. Р о з е н б е р г, Д. И. История политической экономий, том I, Москва, 1940 = Д. И. Р о з е н б е р г. История политической экономии.

16. С е м ё н о в, В. Ф. Огораживания и крестянские движения в Англии XVI века, Москва-Ленинград, 1949 = В. Ф. С е м ё н о в. Огораживания и крестьянские движения в Англии XVI века.

17. С е м ё н о в, В. Ф. Пауперизм в Англии XVI века и законодательство Тюдоров по вопросу о пауперах. Средние века, Сборник, Москва, 1953 = В. Ф. С е м ё н о в. Пауперизм в Англии XVI века.

18. С в е н т о х о в с к и й, А. История утопии, Москва, 1910 = А. С в е н т о х о в с к и й. История утопии.

19. Т а р л е, Е. В. Общественныя воззрения Томаса Мора в связи с экономическимъ состояниемъ Англии его времени, С.-Петербург, 1901 = Е. В. Т а р л е. Общественныя воззрения Томаса Мора.

20. В о л г и н, В. П. История социалистическихъ идей. Часть первая, Москва-Ленинград, 1928 = В. П. В о л г и н. История социалистическихъ идей.

21. В о л г и н, В. П. Историческое значение "Утопии". М о р, Т о м а с, Утопия, Москва, MCMLIII, lk. 5-28 = = В. П. В о л г и н. Историческое значение "Утопии".

SISUKORD

Lk.

Sissejuhatus . . . . . 3.

I Thomas Moruse elu ja tegevus ning "Utoopia" teke. . . . . 10.

II Thomas Morus Inglismaa XVI saj. 1. poole sotsiaal-majanduslike olude kriitikuna

1. Majanduslik ja ühiskondlik-poliitiline kord Inglismaal XVI saj. 1. poolel. . . . 25.

2. Inglismaa XVI saj. tegelikkuse kajastumine ja kriitika "Utoopias" . . . . . 44.

III Utoopia kirjeldus ja majanduselu. . . . . 56.

IV Ühiskondlik-poliitiline kord Utoopias . . . . 71.

V Kultuuri ja ideoloogia küsimused "Utoopias" . 92.

Kokkuvõte - T. Morus utopistliku sotsialismi esindajana . . . . . .109.

Kirjanduse nimestik. . . . . .121.